

**PIERRE BOURDIEU'NÜN
MODERN TOPLUMLARDA
HİYERARŞİ GÖRÜŞÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Mustafa SÜMER
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN
Ekim, 2022
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PIERRE BOURDIEU'NÜN MODERN
TOPLUMLARDA HİYERARŞİ GÖRÜŞÜ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

Hazırlayan:

Mustafa SÜMER

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN

AFYONKARAHİSAR 2022

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Pierre Bourdieu’nün Modern Topumlarda Hiyerarşi Görüşü Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/10/2022

İmza

Mustafa SÜMER

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Mustafa SÜMER
	Numarası	180642101
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Pierre Bourdieu'nün Modern Toplumlarda Hiyerarşi Görüşü Üzerine Bir İnceleme	
Tez Savunma Sınav Tarihi	11.05.2022	
Tez Savunma Sınav Saati	14:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğüne kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

PIERRE BOURDIEU'NÜN MODERN TOPLUMLARDA HİYERARŞİ GÖRÜŞÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa SÜMER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Ekim, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN

Bourdieu, modern toplumlarda toplumsal alandaki değişim ve gelişimleri kendi kavramsal çerçevesi etrafında açıklama yoluna gitmiştir. Bourdieu, toplumsal çevrede insanların davranış ve eylemlerini gerçekleştirirken, içinde bulunduğu fiziksel, psikolojik ve toplumsal ortama alan adını vermektedir. Alanlar içerisinde bulunan bireyler tarafından belirlenen ortamlardır. Alanlar içinde bulunan bireylerin toplumsal özelliklerine göre değişiklik göstermektedirler. Habitus kavramı ise bireyleri alan ve topluma hazırlayan, toplumdaki değişimlerin hem toplumsal hem de bireysel anlamda sebebi olan, bir takım alışlagelmiş davranışlar veya nesnel bütünü olarak değerlendirilebilir. Habitus kavramı bireyleri toplumsal çevreye uyumlu kılmakla birlikte; toplum içerisindeki bireylerin davranışlarının şekillenmesinde etkili olan bir niteliktedir. Bunun yanı sıra habitus tarafından belirlenmiş bir ortamda yaşayan bireyler aynı zamanda da habitusu belirlemektedirler. Bourdieu'nün toplum hakkındaki incelemelerinde kullandığı sermaye kavramı ise toplumsal alana giren, habitus tarafından belirlenirken habitus üzerinde de belirleyici etkisi olan bireylerin toplum içerisinde sahip oldukları kabaca ekonomik, toplumsal ve kültürel başlık altında toplanabilecek birikimleridir. Bireyler toplum içerisinde sınıfsal konumları ve yaşadıkları çevrelere göre farklı sermaye türlerine farklı miktarlarda sahip olabilmektedirler. Bourdieu, toplumsal alanlarda bulunan bireylerin sermayelerini korumak için girdikleri mücadelelerin sınıfsal konumların temelinde yattığını dile getirmektedir. Habitus, alan ve sermaye arasında meydana gelen etkileşimler; toplumsal çevredeki birey davranışları ve toplum işleyişi hakkında daha net bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır.

Anahtar kavramlar: Habitus, Alan, Sermaye, Kültür, Hiyerarşi.

ABSTRACT

AN INVESTIGATION ON PIERRE BOURDIEU'S VIEW OF HIERARCHY IN MODERN SOCIETIES

Mustafa SÜMER

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

October, 2022

Advisor: Assist. Prof. Dr. Osman METİN

Bourdieu has tried to explain the changes and developments in the social field in modern societies around his own conceptual framework. While Bourdieu performs the behaviors and actions of people in the social environment, he names the physical, psychological and social environment he is in. They are the environments determined by the individuals in the areas. They vary according to the social characteristics of the individuals in the areas. The concept of habitus, on the other hand, can be evaluated as a set of habitual behaviors or objects that receive and prepare individuals for society, and are the cause of changes in society both socially and individually. Although the concept of habitus makes individuals compatible with the social environment; It is a quality that is effective in shaping the behavior of individuals in society. In addition, individuals living in an environment determined by habitus also determine the habitus. The concept of capital, which Bourdieu uses in his studies on society, is the accumulation of individuals who enter the social sphere, which is determined by habitus, and which has a decisive influence on habitus, which can be roughly grouped under the heading of economic, social and cultural. Individuals can have different types of capital in different amounts according to their class position in the society and the environment they live in. Bourdieu states that the struggles of individuals in social spheres to protect their capital lie on the basis of class positions. Interactions between habitus, space and capital; It provides access to clearer information about individual behavior in the social environment and the functioning of society.

Keywords: Habitus, Area, Capital, Culture, Hierarchy.

ÖN SÖZ

Sosyoloji literatürüne hem metot hem de kapsam bakımından birçok katkısı bulunan Pierre Bourdieu'nün modern toplumlar üzerine saptadığı hiyerarşik düzen ve unsurları ele alınmaya çalışılmıştır. Bourdieu'nün eserleri hiyerarşi merkeze alınarak incelenmiştir. Ayrıca Bourdieu hakkında kaleme alınan eserler de incelenmiştir. Bu tezin modern toplumlar hakkında gündeme gelen hiyerarşi tartışmalarına Bourdieu açısından bakılması hususunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Gerek eğitim hayatımda gerekse de öğrenme alanımda desteklerini benden hiç esirgemeyen anne ve babama teşekkürü bir borç bilirim. Tarama ve tez yazım aşamasında her yan yanımda bulunan; bulunmasa da varlığını hep hissettiren canım eşime teşekkür ederim. Tez aşamasının ilk dönemlerinde bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Fatma DORE'ye saygılarımla teşekkür ederim. Ayrıca tezimin ikinci aşamasında yarım kalan noktaları tamamlamamda rehberlik eden değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Osman METİN'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitim hayatım boyunca tanımaktan şeref duyduğum saygıdeğer bölüm başkanım ve rektörümüz Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ hocama tüm destek ve sağladığı imkanlardan dolayı teşekkürü borç bilirim. Son olarak lisans eğitiminde engin tecrübelerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa SÜMER

2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PIERRE BOURDİEU'DA YAPI ANALİZİ

1. TOPLUM VE SINIF	8
1.1. SINIFLANDIRMA MÜCADELESİ.....	10
1.2 BOURDİEU'DE TOPLUMUN ÜÇ SINIFI.....	13
1.2.1. Egemen Sınıf	17
1.2.2. Orta Sınıf (Küçük Burjuva)	19
1.2.3. Halk (İşçi) Sınıfı.....	20
2. KİMLİK VE TOPLUMSAL HİYERARŞİ.....	21
2.1. KİMLİK SORUNU	24
2.2. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA	24
2.3. BEDENE İŞLENMİŞ TOPLUMSAL YAPILAR.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

BOURDİEU VE MODERN TOPLUMDA HİYERARŞİNİN YENİDEN ÜRETİMİ

1. BOURDİEU'DA MODERN SINIFLAR İÇİN KAVRAMLAR	35
1.1. HABİTUS.....	36
1.2 ALAN	45
1.3 SERMAYE.....	52

1.3.1. Ekonomik Sermaye.....	58
1.3.2. Kültürel Sermaye.....	61
1.3.3. Toplumsal (Sosyal) Sermaye	63
1.3.4 Simgesel (Sembolik) Sermaye.....	65
2.EĞİTİM.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MODERN HİYERARŞİ VE KÜLTÜR

1. KÜLTÜREL SERMAYE VE EGEMENLİK.....	76
2. KÜLTÜREL SOYLULUK	78
3. TOPLUMSAL ALAN VE İNŞA EDİLMİŞ SINIF	80
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	87

GİRİŞ

Bu tez, sosyoloji dalında eğitim ve kültür üzerine söylemleri olan sosyolog Pierre Bourdieu'nün modern hiyerarşiye bakış açısını ortaya koyduğu eserlerinin kültürel bağlamda ele alınmıştır. Söz konusu eserler toplumsal hiyerarşi ve sınıf penceresiyle incelenmiştir. Bu araştırma sınıf ve hiyerarşi kavramlarının kısa tarihçesi ile birlikte Bourdieu'nün bu kavramlar üzerine olan söylemlerini ortaya koymayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Temelde düşünürün eserlerine ve kendisi üzerine çalışmalar yapılmış ikinci kaynaklara dayandırılacak olan bu çalışmada hiyerarşi, toplumsal hiyerarşi, sınıf, kültür, habitus ve sermaye kavramları ele alınacaktır.

Günümüz toplumsal alanında büyük yer kaplayan toplumsal tabakalaşma, sınıf ve hiyerarşi kavramları üzerine gerçekleştirilen bu araştırma; hemen her yerinde ezilenler ve onları ezenlerin varlığından kuşku duyulamayan dünyada hala sosyal realitesini koruyan bir konu olarak önem arz etmektedir. Bourdieu, bu kadim haksızlığın XX. yüzyıldan bir panoramasını vermeye çalışmaktadır. Klasik sınıf ayrımının dayandığı ekonomik ve politik temellerinin yanı sıra kültürel faktörler de etkili olmuştur. Bu araştırma sınıf farklılıklarında etken olan faktörün kültür olduğunu öne süren Bourdieu'nün bu konudaki görüşlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bunun önemi ise makro ya da mikro toplum kuramlarının birbirinden ayrılmazlığına inanan Bourdieu'nün modern toplumlarda bariz bir şekilde var olan hiyerarşik düzene yani sınıflara dikkat çekmesidir.

Bourdieu'nun otuzdan fazla kitap ve yaklaşık dört yüz makalede ortaya koyduğu düşünceleri genellikle anlaşılabilir olarak algılandığı da, onun geniş bir alanda yer bulan çalışmaları, Marx ve Kant fikirleri çerçevesinde sosyolojide ve sosyal ilişkiler bağlamında yer etmiş hükmetme eleştirisinden ayrılamaz. Ayrıca anlaşılabilir olarak algılanan Bourdieu sosyolojisi Bourdieu'nun iç içe geçmiş kavramlarıyla daha da anlamlı bir hal almaktadır. Bourdieu, sosyolojisinde; kültürel kategorilerini, kabul gören düşünce biçimlerini, kültür ve akılcılık bağlamında entelektüellerin kullandıkları incelikli yönetim biçimlerini eleştirir. Bunların yanı sıra, güç ve ayrıcalık konuları ve bu çerçevede destekleyici politikalar eleştirilir. Bu eleştirilerin ve Bourdieu sosyolojisinin ortak paydası olarak ifade edilebilecek nokta; toplumsal düzenin ve mevcut hiyerarşilerin devamlılıklarını açıklama çabasıdır. Okullaşma, sanat, entelektüeller ve siyaset sosyolojisi de onun ilgilendiği alanlar arasındadır. Bourdieu'nun bu konularla

ilgilenmesinin sebebi, Ocak ve Zanaat kitabında; “Batı’nın savaş sonrası zengin toplumlarında, kültürel sermayenin -eğitsel yeterlilikler ve burjuva kültürünü tanımanın- hayat fırsatlarının temel bir belirleyicisi olmaya başladığını ve eşitsiz kültürel sermaye dağılımının bireysel yetenek ve akademik meritokrasinin kisvesi altında toplumsal hiyerarşiyi korumaya yardımcı olduğunu düşünmesiydi.” olarak tanımlanmaktadır (Çeğin vd., 2014: 55).

Bourdieu’nun bir entelektüel olarak fikirlerinin ortaya çıkmasında etkili olan hatta fikirlerinin en temel taşlarını oluşturan tespitleri de vardır. İlk olarak, Bourdieu sosyoloji bağlamında düşündüğü yapı, eylem ve tanımlarında katıyen düalizmden uzak bir tanımlama yapmaktadır. Yapı fail ikiliği ve sosyolojisinin mihenk taşı olarak değerlendirilebilecek nesnellik ve öznellik eleştirisi bu karşıtlıkların başında sayılabilir. İkinci olarak Bourdieu’yü diğer meslektaşlarından ayıran ve daha da önemlisi sosyolojisinin kalıcı olmasını sağlayan şey; onun araştırmalarında tercih ettiği birincil kaynaklardan (genellikle gündelik hayatla iç içe gerçekleştirilen) veri toplama biçimidir. Bu tavır Bourdieu sosyolojisinin –diğer sosyal araştırmacıları ve kuramcılarının ortaya koydukları kuram ve çalışmalarda görülenin aksine- kavramsal şeyleştirmeler ve yozlaşmalardan korunmasını sağlamıştır*. Bilimsel bir nesne gibi sosyolojik olgular da sosyal gerçeklik içinde önceden hazır şeyler olarak değil, sosyal gerçeklikle kavranarak ele alınmalı ve inşa edilmelidir. Üçüncü olarak, Bourdieu’nun toplum tanımı veya toplumsal evreni, toplumsal varoluşun özünü ve temel direğini oluşturan farklılıklar içinde ve bu farklılıklar aracılığıyla ortaya çıkan bir rekabet alanıdır. Burada Bourdieu’nun odaklandığı nokta yeniden üretim değil mücadeledir. Son olarak Bourdieu’nün sosyolojisi, bireyleri bilinçli olarak gören ve bireylerin gerek ekonomik gerekse de sosyal bir güç (statü) için çabaladıklarını öne süren faydacı bir toplumsal eylem teorisi değildir. Bourdieu’de birey, sadece isim, mekân ve görev imkânları oluştuğunda kendini bulabilir.

Literatür tarama ve analiz yöntemi uygulanan bu araştırmada Sosyoloji literatüründe hayli yer edinen Bourdieu’nün toplumsal hiyerarşi ve sınıf konusundaki ileri sürdüğü görüşler irdelenmiştir. Bourdieu’nün Kültür ve Eğitim üzerine söylemlerinin sosyoloji alanında bulunduğu önem derecesi göz önünde bulundurularak

* Bourdieu’nun sosyolojisindeki ilk dönem Cezayir üzerindeki çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

yapılan incelemede bulunan sonuçlar ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda yapılan literatür taraması ve sonuçların analizi gerçekleştirilmiş, bu araştırmada sunulmuştur.

PIERRE BOURDIEU (1930-2002): Fransa'nın Pirene-Atlantik şehrinin Bearn köyünde dünyaya gelmiştir. Babası posta teşkilatında çalışan Bourdieu, eğitimi sırasıyla Pau Lisesi, Le Grand Lisesi ve Ecole Normale Superieure de devam ettirmiştir. 1954-1955 döneminde felsefe öğretmenliği yapmıştır. İlerleyen süreçte onu sosyoloji hakkında düşünmeye sevk eden askerlik görevini yapmak üzere Cezayir'e gitmiştir. Cezayir'de Kabil bölgesinde gerçekleştirdiği araştırmalar Bourdieu'yü sosyoloji literatürüne taşımıştır. Bu bölgede yapmış olduğu antropolojik araştırmalar Bourdieu sosyolojisinin temelini oluşturmaktadır. Burada yazmış olduğu eserler Cezayir'in Sosyolojisi (1958) ve Kökünden Koparma (1964) kitaplarıdır. Cezayir ile Fransa arasında çıkan çatışmalarda Fransa'nın askeri olmasına rağmen Cezayir saflarında yer almıştır. Cezayir Savaşı sonrasında 1960-1961 yıllarında tekrar Paris'e dönüp asistanlık görevine başlayan Bourdieu; 1961-1964 yıllarında Lüle'de misafir öğretim üyesi olarak akademi hayatını sürdürmüştür. 1981 yılında College de France'nin sosyoloji kürsüsüne atanmıştır. Avrupa Sosyoloji Merkezi'nde ve birkaç dergide yöneticilik yaptıktan sonra Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi tarafından Altın Nişan Ödülüne layık görülmüştür. Pierre Bourdieu, 23 Ocak 2002'de yaşamını yitirmiştir.

Bourdieu sosyolojisinin en önemli özelliklerinden biri zıt kavramların aslında zıt olmadığı ve zıt görüldüğüdür. Bu zıt görünen kavramlar arasında oluşturulacak olan ilişki bağlamları aşma çabası Bourdieu sosyolojisinin özgün tarafıdır. Özgün sosyoloji temelinde düşünümelliği ön plana çıkaran Bourdieu; özellikle “kültür sosyolojisi” alanına odaklanmıştır. Bourdieu'nün sosyolojisi ve düşüncesinde saha çalışmalarının üzerinde inşa ettiği teorik kuramlar baş göstermektedir. Bourdieu bir olayın ya da olgunun incelenirken tüm tarihsel arka planının bilinmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bunun yanı sıra teorik ve tarihsel altyapının tek başına yeterli olmadığını da teorik olanın pratiğe dökülmesi gerektiğini de eklemektedir. Teorik ile eylem arasındaki karşılıklı ilişki Bourdieu'nün sosyolojisinin düşünümelliğini ortaya koyar. Kendi hayatında da bu düşünümelliği görmek mümkündür. Fransa'da aldığı felsefi eğitim, Cezayir'de yaptığı askerlik ve Cezayir Savaşı sırasındaki tutumu, Cezayir'de yapmış olduğu görüşmeler, aldığı notlar ve deneyimleri tek başına bir anlam atfetmemektedir. “Düşünümellik” olarak Türkçe'ye çevrilen “reflexivity” kavramı; Bourdieu'de hem dönüşümellik hem de düşünümellik anlamlarına gelmektedir. Özetle Bourdieu'ye göre her konu, olay, olgu veya kavramı kendi bağlamıyla değerlendirmek, araştırmak gerekmektedir.

Bourdieu Habermas, Derrida, Foucault, Husserl, Heidegger, Marx, Weber gibi isimlerden hem etkilenmiş hem de bazı noktalarda bu isimlere katılmamıştır. Örneğin Marx'ın ekonomik çözümlmelerine kısmen katılırken toplumsal yapıda tek belirleyicinin ekonomi olmadığını dile getirmiştir. Bir diğer yandan Weber'in karizma kavramının Bourdieu'de simgesel sermayeye denk düştüğü de söylenebilir. Ayrıca Weber'deki güç ilişkileri ve politika hakkındaki fikirleri Bourdieu düşüncesinde de görülmektedir. Bourdieu Habermas'a bilimsel bilginin doğruluğu ve gerekliliği noktasında katılırken; Frankfurt Okulu'nun dil ve bilinç hakkındaki tarihsel yaklaşımına karşı felsefe ve tarihin ayrı disiplinler olarak düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bourdieu, sosyal bilimciler tarafından etnometodoloji ve Garfinkel'e yakın görülmüştür. Ancak bu kuramdan ayrı düştüğü noktayı; etnometodoloji, pozitivizmi reddederken bir diğer yandan da tarihsellikten bir kopuş gerçekleştirdiğini öne sürerek eleştirmektedir. Sermaye kavramı ve eğitim hakkındaki görüşlerinde ise Maxwell'in cin varsayımını kullanmıştır. Eğitim sistemindeki miras alınan sermaye biçimlerinin Maxwell'in cin kavramının maddenin tanecikleri arasında yaptığı etki ve ayrışımı toplumsal sınıflara uyarlamaya çalışmıştır. Sermayelerin aktarımı ve hiyerarşik düzenin devamı için Bourdieu'nün kullandığı bir diğer kavram ise simgesel sermayedir. Bourdieu, bu bağlamda televizyonun devlet eliyle etkin bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Eleştirel Okul'un kültür endüstrisinden kurtulmanın yolunun kendini her türlü bağılıktan kurtarmış olan bir sosyolojiyle mümkün olacağı fikrine televizyon ve iktidar ilişkileri arasındaki bağlantının kamuoyu üzerine etkilerini açıklar nitelikte olduğu için katılmaktadır.

Bourdieu eleştirdiği ve kendini eleştiren düşünürlerden tarihsellik ile sosyoloji arasında öne sürdüğü düşünömsellik/dönüşömsellik ile ayrılmaktadır. Yani tarihsel bir bakış açısı olmadan sosyoloji yapılmayacağı gibi sosyolojik perspektif göz önünde tutulmadan da tarih bilimine dair bir çalışma Bourdieu'ye göre gerçekleştirilmesi mümkün olan bir şey değildir.

Bourdieu, genelde sosyal bilimlerde özelde de sosyolojide kullanılacak olan bir perspektif ortaya koymuştur. Kavramlarının hepsi ampirik çalışmalar sonrasında teoriye dökülen bilgide ortaya çıkmıştır. Bourdieu ampirik araştırmalarda teorik bir arka planın olmasının, aynı şekilde bir teorinin ampirik bir zemin üzerine inşa edilmesinin gerekliliğini dile getirmiştir. Bourdieu dönüşömsel ve düşünömsel bir yol izlemek çabasıyla ortaya koyduğu alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla sosyolojide birçok

konuya ışık tutacak açıklamalar yapmıştır. Bu kavramlar Bourdieu öncesindeki kuramların eksiklerini tamamlamıştır. Ancak Bourdieu bu fikre karşı çıkarken pratiğin önemini vurgulamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOURDİEU'DE TOPLUMSAL YAPI ANALİZİ

Pierre Bourdieu, nesnelcilik ve öznelcilik vb. ikili karşıtlıklar arasında bir sentez oluşturmak maksadıyla habitus, sermaye ve alan kavramlarıyla temellendirilen özgün bir sosyoloji oluşturur. Güçlerini birbiri arasında kurulmuş olan kavramsal ilişkiden alan habitus, sermaye ve alan kavramları, birbirleriyle iç içe işlenmektedir. Bourdieu kastettiği ikilik aşma çabasını sosyoloji teorilerinde de gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede klasik sosyoloji geleneğiyle 1960 sonrasının yeni kuramsal açılımlarını sentezleme amacıyla olan Bourdieu, özgün bir model oluşturmuştur. Bu çabanın merkezinde eyleyen ve yapı, birey ve toplum, nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki karşıtlık yatmaktadır.

Toplumsal hayatın sadece yapıyla değil, bireysel eylemler ve özneler arası anlamlara da odaklanılarak ele alınması gerektiğini vurgulayan Bourdieu, sosyolojide tek taraflı bireyci anlayışı reddetmektedir. Çünkü sosyolojinin bireysel eylemlerin toplumsal arka planlarına da bir açıklık getirmesi gerektiğini düşünmektedir. Bourdieu toplumsal yapı konusunda analizlerinde eyleyen (eyleyici) olarak tanımladığı bireylerin yapıp etmelerini pratik olarak tanımlamıştır. Onun için bütün toplumsal pratikler çıkara dayalıdır. Eyleyenler bu pratiklerin farkında olmasalar da bu pratiklerin sonucunda ulaşılabilecek olan eylem veya ödül maddi elle tutulur bir şey olmasa da pratikler çıkara dayalıdır. Eyleyiciler nesnel kısıtlayıcıların getirdiği belirli yapısal sınırlar içinde durumların olasılıklarına uyum sağlamak için pratiğe başvururlar. Bu durumda toplumsal pratik anlayışı, eyleyicinin eyleminin gerekli gördüğü yapısal pratiklerin dışında -ki bu konu alan kavramında daha ayrıntılı tanımlanmıştır- bulunduğu toplumsal alanın gerekleri ve şartları doğrultusunda gerçekleştirecekleri eylemleri de kapsamaktadır. Yani toplumsal pratik; eyleyenlerin oluşturdukları pratikleri gerçekleştirdikleri toplumsal ortamdan (alan) ziyade onların bu pratikleri yapmasının arkasında yatan toplumsal ortama girişin gerekleri olarak değerlendirilebilecek eyleyenlerin hazırbulunuşluklarını (habitus ve sermaye) da barındırmaktadır. Yani pratikler, yapı tarafından belirlenirler ve aynı zamanda da yapılar aracılığıyla inşa edilirler. Bu da eyleyicilerin gündelik pratikleriyle sosyal olarak gerçekleştirilen bir süreçtir.

Söz konusu mevcut sorun epistemolojik değil, aynı zamanda toplumsaldır. Toplumsal düzendeki sınıflar ve statü grupları arasındaki daha genel temel toplumsal bölünmeler sosyal bilimciler arasındaki güç ve kabul mücadelelerini oluşturmaktadır.

1. TOPLUM VE SINIF

Sınıf sözcüğü Latince “ayırma, bölme, filo” gibi anlamlara gelen “classis” sözcüğünden türemiş olup; XIV. yüzyıldan itibaren öğrenci gruplarını, XVI. yüzyıldan sonra ise askeri grupları ayırmak için kullanılmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde “toplumun statülere göre ayrılması” olarak ifade edilen sınıf kavramı sosyolojide “bir toplumda, gelir düzeyleri, yaşama biçimleri, toplumda gördükleri saygı ölçüsü yönlerinden birbirinden ayrılan ve aralarında düşey devinim olanağı bulunan geniş insan kümesi” olarak açıklanır.

Toplum, nesnellik ve öznellik olarak iki başlıkta da kendini göstermektedir. Yani toplum hem toplumsal mekanizmalar ve yapılar olarak meydana gelirken hem de bireylerde zihinsel olarak oluşturulmaktadır. Bourdieu bu durumdaki çıkmazı “*Sosyolog ve Tarihçi*” adlı eserinde “Toplumsallaşmış biyolojik birey, bireyselleşmiş toplumsal olandır.” (Chartier & Bourdieu, 2014: 65). şeklinde dile getirmektedir. Toplumsal alanda yapılar olduğunu söylemek, insanı o yapıların doğal olmadığı anlamına gelmektedir. Bu da bireyin ve toplumun karşılıklı ilişkisinin varlığını perçinler niteliktedir (Koytak, 2012: 94). Diğer taraftan Bourdieu toplumsal yapı ve hiyerarşi ilişkilerini kadın ve erkek ilişkileri üzerinden açıkladığı *Eril Tahakküm*’de toplumsal düzeni amacı, üzerine temellendiği erkeğin hâkimiyetini tasdik etmek olan makine gibi işleyen bir mekanizma olarak tanımlamaktadır. Toplumsal düzen Bourdieu’nün kuramında işgücünün cinsiyetçi bölümü, mekânın ve zamanın yapısıdır. Yani kısacası toplumsal düzen bir yaşam döngüsüdür*.

Yapısalcılığı ve dışsal ve kısıtlayıcı toplumsal olguları keşfetmeye çalışan nesnelleştirici yaklaşımları bütünüyle reddeden (Çeğin ve Meder, 2011: 242) Bourdieu; *Ayırım*’da toplumları sınıflarla ve toplumsal alanlarla yapılanmış şekilde tanımlamaktadır. Bourdieu sınıf tanımını, sınıflar arasındaki sınırlar sosyal bilimcinin kesin biçimde ortaya koyamayacağı mücadele nesnelere olarak yapar. Çünkü sınıf sınırları, bireylerin gruplar içindeki durumlarıyla şekillenmektedir. Ayrıca toplumsal

* Bourdieu toplumsal ilişkilerde meydana gelen alt-üst sınıflandırmasının erkeğin kadın üzerinde kurduğu hakimiyete dayandığını öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bourdieu, Pierre(2015), *Eril Tahakküm* (çev.) Bediz Yılmaz, Ankara, Bağlam Yayınları.

alandaki yapılacak bir sınıf tanımında üretimin toplumsal ilişkilerdeki konumlarına indirilemez. Bu açıdan bir Marksizm eleştirisiyle karşılaşılmaktadır. Sınıfı daha genel anlamda, eğitimi, toplumsal cinsiyeti, yaşı ve statüyü de içine alan koşullar bağlamında düşünen Bourdieu'nün gerekçelerinden biri de bir sınıfın, varlığı ve kavram olarak algılanmasında üretim ilişkilerindeki konumu kadar tüketiminin de tanımlanmasıdır (Swartz, 2011: 201-204). Bourdieu hem Marx hem de Weber gibi toplumsal sınıfı iktidar ve ayrıcalık çerçevesinde ele alır. Ama Bourdieu'nun sınıf kavramı ikisinin kavramlarından farklıdır. Bourdieu kendini materyalist olarak tanımlasa da, toplumsal sınıfı sadece üretimin toplumsal ilişkileri içindeki konum çerçevesinde tanımlamaz (Çeğin vd., 2014: 68). Marx'ın ekonomik sermaye ilişkilerinden bahsettiği yerlerde Bourdieu, ekonomik sermayenin üretim koşullarıyla hemen hiç ilgilenmemektedir (Göker, 2001: 239). Çünkü Bourdieu sınıfı yapan farklı niteliklere bir belirleme kudreti atfetmek istememektedir. Bourdieu, sınıfları; toplumsal mekân içerisinde, benzer hayat koşullarını sağlayan, benzer yatkınlıklar, benzer pratikler ve benzer konumları paylaşan aynı habitusa sahip biyolojik bireyler kümesi olarak tanımlar. Ayrıca, toplumsal sınıf fikri, toplumsal sınıflandırma mücadelesiyle ilişkilidir. Bu açıdan Bourdieu sınıfları, Durkheim'ın ortak deneyimleri ve kolektif temsilleri paylaşan gruplar kategorisine yakın olarak görmektedir (Swartz, 2011: 215). Bourdieu, Marx'ın kuramından ayrılan yönlerini şöyle açıklamaktadır:

Uzamanın üst tarafında konumlanan insanların, aşağıya doğru konumlananlarla evlenme şansının az olduğu anlamına gelir, çünkü öncelikle bu kişilerle fiziksel olarak karşılaşma olanakları yoktur (ya da, "kötü yerler" olarak adlandırılan yerlerde karşılaşılır, yani toplumsal sınırların çığnemesi -ki, bu da, uzamsal mesafeleri iki katına çıkarır- pahasına karşılaşılır); sonra, onlarla, öylesine, geçici olarak, rastlantısal olarak, adeta kazara karşılaşılır, "anlaşamayacaklardır", birbirlerini gerçek anlamda anlamayacaklar ve birbirlerinden hoşlanmayacaklardır. Ancak bu, Marx'ın verdiği anlamda bir sınıf, yani ortak amaçlar doğrultusunda, özellikle de bir başka sınıfa karşı harekete geçen grup anlamında bir sınıf oluşturdukları anlamına gelmez. Benim oluşturduğum kuramsal sınıflar, Marksist anlamda sınıf oluşturmaya, herhangi bir başka kuramsal ayırımdan, yani örneğin cinsiyete, etnik gruba, vb.' ne göre olanlardan çok daha yatkındır. Bir siyasi lider olsam ve hem patronları hem de işçileri bir araya getirecek büyük bir parti kurmaya kalkışsam, başarı şansım çok azdır çünkü o gruplar toplumsal uzamda birbirlerinden çok uzaktadır; belli bir konjonktürde, bir ulusal bunalım olduğunda, milliyetçilik ya da şovenizm temelinde birbirleriyle yaklaşabilirler, ancak bu birlik oldukça yapay ve çok geçici bir niteliğe sahip olacaktır. Tabii bu, tam tersine, toplumsal uzamdaki yakınlığın otomatik olarak birlik doğurduğu anlamına gelmez (Bourdieu, 1995: 26).

Bourdieu'nun sınıf mücadelesi üzerindeki vurgusu da bir Marksizm yanlılığı değil aksine Marksizm eleştirisidir. Bourdieu'ye göre sınıf mücadelesi incelenirken kapitalizme değil toplumsal kimlik ve kimliği oluşturan faktörler arasında sayılabilecek seçkin olma arayışına odaklanılması gerekmektedir (Swartz, 2011: 61). Bourdieu Marx'ı eleştirirken ondan etkilendiği de göz ardı edilemez. Marx'tan, insanların bir konum içerisinde yer almaları ve içinde buldukları konumun onlara belirli çıkarlar sağlaması düşüncesini almıştır. Bourdieu, insanların çoğu kez, büyük ölçüde nesnel sınıfsal yapıların ve bu yapıların yarattıkları içkin çıkar çatışmalarının bir parçası olarak değerlendirirken masum ve tarafsız olmadıklarını da eklemektedir. Çünkü birey toplumu; toplum da bireyi, karşılıklı ilişkiler toplamıyla meydana getirmektedir*. Bourdieu'nün kuramında toplumsal sınıflar yoktur; var olan, bir toplumsal uzamdır. "Bu uzam içinde, her halükarda, sınıfların sanal durumda, net olmayan çizgiler halinde, verili olarak değil de yapılması söz konusu olan bir şey halinde var oldukları bir farklılıklar uzamıdır." (Bourdieu, 1995'dan akt. Erman, 2007: 56).

Bourdieu için toplumsal hayat, kendi başına etkileşimden daha fazlasını içermektedir. Etkileşimler her zaman bağlamlar içinde gerçekleşmektedirler. Etkileşim, bireyler arasında gerçekleşen bir olgu olarak değerlendirildiğinde sınıfsal kökene göre değişmektedir. Yani yapı içerisinde gömülü olan ve yapıyı sınırlandırma ve sınırlama yetkisine sahip olan etkileşimin gerçekleştiği en önemli bağlam sınıftır (Çeğin ve Meder, 2011: 244). Toplumun ve bireyin etkileşimi Bourdieu tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Her grup, kendisini oluşturan bireysel eyleyicileri -bu eyleyicilerin sonluluğunun ötesinde- kendi devamlılığını sağlamak üzere gerekli olanaklarla donatmaya çalışır. Bunun için grup, ortaya, her yerdelik ve sonsuzluk bahşeden yetki devri, temsil ve sembolleştirme gibi bir mekanizmalar bütünü koyar. Temsilci ebedidir: temsilcinin iki bedeni vardır: biri biyolojik ölümlü beden, biyolojik özürlerin tutku veya ahmaklık derecesinde vücut bulmuş hali; diğeri ölümsüz, maddi olmayan, özürleri ve zayıflıkları aşmış siyasi beden. (Bourdieu, 2017: 114-115)

1.1. SINIFLANDIRMA MÜCADELESİ

Bourdieu'nün toplumu sınıflara ayırırken Marx'tan etkilendiği önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Marx'tan sınıfsal mücadele ve bilinç

* Bourdieu ve Marx arasındaki etkileşim için bkz. Meder, M., Çeğin G.(2011), "Bourdieu'yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, S.1, ss. 233-256.

noktasında da etkilendiği söylenilebilir. Bourdieu toplumun sınıflar alanı olarak var olduğunu ve toplumun içerisinde sınıflar arasında veya sınıfların kendi içerisinde bir egemenlik arayışı ve kavgasının olduğunu da savunmaktadır. Toplumsal sınıflar arasındaki bu mücadele, kendiliğinden olanın içine bastırılmış, alanın kendisini farkına bile varmadan kabul edilen ön kabullerle uğruna gerçekleştirilir. Mücadele içinde olanlar, diğerlerini kendi değerine inandırmaya ve ortaya çıkacak olan yeni alanın kurallarını kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretmeye katkıda bulunmaktadır. Toplumsal sınıflar arasında bahsi geçen bu mücadelenin bir benzeri de sınıfların kendi içerisinde egemenlik namına gerçekleşmektedir. Bu mücadele devletin bazı kurumlarında ve işyerlerinin bazı pozisyonlarında meydana gelen küçük çaptaki işveren işçi çatışmasına benzetilebilir. Bourdieu'nün Marx'tan etkilendiği nokta bu benzerlikte görülür (Bourdieu, 1997'dan akt. Erman, 2007: 42). Toplum ve toplumsal dünya mücadeleden oluşmuştur ve sınıfların oluşumunda mücadele en etken belirleyendir. Sınıf tanımının kendisi bir toplumsal çatışma nesnesi olduğundan, sınıflar arasındaki sınırlar da sosyal bilimcinin kesin biçimde ortaya koyamayacağı mücadele nesnelere aittir. Sınıf sınırları, ancak bireylerin gruplar içinde seferber olmasıyla şekillenebilir (Swartz, 2011: 208). Egemenlerle onların yerine geçmek isteyenler arasındaki ilişki, farklı alanlarda veya bir alanın farklı durumlarında aynı değildir. Ancak ikisinde de ortak olan şey mücadeledir. Alandaki hâkimiyetlerini sağlayan ilkeleri korumak için alana yeni girenlerle mücadeleye girerler. Orta ve egemen sınıflar toplumdaki yerlerini korumak veya bir üst konuma taşımak için çalışırlar. Bu durum mücadeleyi meydana getirir.

Sermaye bakımından en zenginler ve en yoksullar, kelimenin daha özel haliyle; egemenler ve egemenlik altındakiler, kıdemliler ve yeni gelenler artçılar ve öncüler gibi karşıtlıklar barındıran toplumsal konumlar arasındaki ilişki; kendi alanlarını da eşit derecede örnek olarak verilebilecek diğer alanları da etkilemekte ve bu alanlardaki bireyleri örgütlemektedir. Bunun yanı sıra kendinden farklı olan sınıfların pratiklerinden tiksinti duyma, hem sınıflar arasındaki mücadeleyi hem de sınırları daha da derin bir hale getirmektedir. Sınıflar arasında engelleri beraberinde getiren bu duruma örnek olarak sınıf içi gerçekleştirilen evlilikler verilebilir. Bu durumun sebebi ise; bireylerin diğer sınıf veya grup mensuplarına karşı olan empati eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Anlayışsızlık olarak değerlendirilebilecek olan bu durum toplumsal alanda meydana gelen mücadeleler sonrasında toplumsal yapının yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Toplumsal dünyada gerçekleşen sınıfsal mücadelelerde egemen sınıf ve diğer sınıflar bir diğer yandan rekabet mücadelesi içerisinde. Sınıf mücadelesinin bu özel biçimi olan rekabet mücadelesi, diğer sınıf mensuplarının egemenler tarafından kendilerine sunulan, vasat durumlarını değiştirebilecek olan toleranslarla, kendilerini egemenlerin ellerine bıraktıklarında ortaya çıkmaktadır. Bu mücadelede yenileceklerini bilerek yarışa tabi olan diğer sınıflar, egemenlerin hedeflerini istemeseler de örtük olarak kabul etmektedirler. Çünkü yarışma veya rekabet de egemenlerin elindedir (Bourdieu, 2017: 248-249). Bu duruma bir başka örnek olarak, diğer sınıfa ait olan köylüler kendilerini, öncelikle mülklerine, ardından büyük toprak sahibi kentlilere karşı, görevlendirmek zorundadırlar. Ancak köylülerin hizmet etmiş oldukları kentlilere adanmış gibi görünmelerinin sebebi olası bir başkaldırının kendi yararlarına olmayacağına getirdikleri kanaat veya kentlilerin köylülere verecekleri imkânlardan yoksun kalma korkusudur (Bourdieu 2009: 199-203).

Hakikat olarak sınıf mücadelesi, bilinçli olduğu ölçüde gerçek ve gerçek olduğu ölçüde de bilinçli yapılan davranışlardan kaynaklanmaktadır. Gerçek sınıfın varlığı Bourdieu'ye göre harekete geçirilmiş sınıf olmasında yani özünde sınıflandırma mücadelesini, toplumsal dünya görüşünü, ya da, toplumsal dünyayı, hem algılamasını gerektirmektedir. Sınıfların varlığı, sınıf mensuplarının tecrübeyle ulaştıkları ve aslında bir sınıf mücadelesinin amacı olmalarına bağlıdır (Bourdieu, 1995: 27).

Alan kavramı, egemen olan güce karşı direnişin söz konusu olduğu bir mücadele arenasıdır. Bourdieu'nun eserlerindeki birincil alan olan ve hakim toplumsal sınıfı ifade etmek için de kullandığı iktidar alanı; bütün alanlarda farklılaşmanın ve mücadelenin düzenleyici ilkesi olarak işlemektedir. İktidar şekillerini yansıtan iktidar alanı farklı sermaye türleri arasındaki güç dengesinin yapısını teşkil etmesinin yanı sıra; alan içerisindeki iktidar mücadelelerini de kapsamaktadır. Bu durum sınıflandırma mücadelesinin bir başka boyutu olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal uzam, bireylerin eylemlerini ve tasarımlarını düzenleyen gerçekliği oluşturmak ve tüm özellikler açısından olabildiğince türdeş kuramsal sınıfları oluşturmanın imkânını ele geçirmek anlamına gelir. Yani bu tanım üzerine kurulacak bir sınıflandırma ilkesi gerçekten açıklayıcıdır. Toplumsal dünyada bu yordamla sınıflandırılan gerçeklikler hem toplumun tamamını betimler hem de sınıflar arasında ayrıştırıcı olan özelliklerin de dikkate alınmasını sağlar. Bourdieu toplumsal dünyada yapılacak bir sınıflandırmada dikkat edilmesi gerekenleri şöyle betimlemiştir:

Sınıflandırmanın geçerliliği, kâğıt üzerinde mevcut olan kurgusal kümeler olan kuramsal sınıfların, araştırmacının entelektüel bir kararıyla gerçek sınıflar olarak, o halleriyle gerçekte oluşmuş gerçek gruplar olarak algılanması tehlikesini taşır. Daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse bir farklılık, ayrıştırıcı bir özellik, yani örneğin beyaz ya da kara derili olmak, zayıflık ya da şişmanlık, kırmızı şarap ya da şampanya, golf ya da futbol, piyano ya da akordeon, briç ya da pişti ancak farkı görebilecek birisi tarafından algılandığı takdirde görünebilen, algılanabilen, kayıtsız olmayan, toplumsal olarak anlamlı bir farklılığa dönüşür çünkü söz konusu uzamda yer aldığından kayıtsız değildir ve kendisine, bunları kavramasını, ayrıştırmasını sağlayan algılama kategorileriyle, sınıflandırıcı şemalarla, bir zevkle yüklüdür (Bourdieu, 1995: 25).

Sınıflandırma mücadelesi; değerli kaynakların yanı sıra alanlardaki iktidar konumlarına erişmek için de yürütülen sınıf mücadelesinin temel boyutunu oluşturmaktadır. Toplumsal dünyanın anlamı üzerinde yürütülen mücadelede ele geçirilmeye çalışılan, grupların temsillerinin sınıflandırma şemaları ve sistemleri üzerinde etkili olan şey iktidardır.

Swartz Bourdieu'nün sınıflandırma mücadelesini şöyle aktarmaktadır (Swartz, 2011: 257):

Bourdieu, bu sınıflandırma mücadelesinin en çarpıcı ifadelerinden biri olarak mesleki unvanlar için yürütülen mücadeleye dikkat çeker. Bireyler ve gruplar, toplumsal tanınma olasılığı en yüksek etiketleri ve unvanları seçerek yaptıkları işin algılanma tarzını şekillendirmeye, sosyal saygınlığını yükseltmeye çalışırlar. “Mühendis olduklarını iddia eden teknisyenler”i ya da “fizyoterapistlerin (*kinesitherapeutes*), kendilerini masörlerden ayırıp hekimlere yaklaştırmak için bu yeni unvanı kullanmaları”nı buna örnek olarak gösterir.

Bourdieu'nün, modern toplumlarda sınıf çatışmasının önemini vurgularken büyük ölçüde rekabet üzerine inşa edilmiş bir tanımlama şeması görülmektedir. Rekabeti açıklarken bireylerin ya da grupların yatırım yapmalarıyla ilişkisinin anlamlı olduğunun altını çizen Bourdieu, modern hayatta genellikle birçok alanda görülen piyasa rekabetinin hâkimiyetine de dikkat çekmiştir. Bourdieu'nün sınıf mücadelesinin kolektif biçimlerinin nasıl olduğu hakkında pek bir şey söylemediğini dile getiren Swartz, modern tabakalaşmış toplumlardaki çatışma biçimi olarak bireysel rekabet üzerine odaklanmanın, kuşkusuz, modern dönemdeki farklılaşmanın önemli boyutlarından birini açığa çıkardığını da eklemektedir (Swartz, 2011: 260).

1.2. BOURDİEU'DE TOPLUMUN ÜÇ SINIFI

Bourdieu toplumsal sınıfları ayrıntılı bir şekilde “*Ayrım*” eserinde incelemekte ve açıklamaktadır. Eserin genelinde meslekler üzerinden tanımlanan üçlü bir sınıf ayrımı ile karşılaşılır: İşçi sınıfı, küçük burjuvazi ve üst sınıf. Kültürel sermayeleri

üzerinden mertebelendirilen her sınıf da kendi içinde alt kesimlere ayrılır. Burjuvazi ekonomik sermaye açısından yüksek bir konumdadır; zira entelektüeller ve işadamları bu sınıf içinde yer almalarına rağmen kültürel sermaye noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Bu farklılaşma Bourdieu'nün sınıflarındaki alt sınıfları oluşturmaktadır. Toplumsal sınıflar içindeki sermayenin hacmi ve kompozisyonundaki farklılıklar sınıfsal farklılıkları açıklamaktadır. Böylece, ekonomik konum büyük ölçüde sınıfı belirlerken, kısmen ekonomik sermaye tarafından oluşturulan kültürel sermaye de sınıfsal kesimlerin oluşumunda etken rol oynamaktadır (Bourdieu, 2017: 17).

Hâkim ve hükmedilen kutupları dâhil olmak üzere bir alanın yapısal konumlarını onlarla ilişkilendirilen sermayenin öne çıkan profilleri çerçevesinde sorgulamak gerekir. Bourdieu imtiyazlıların egemenlik altına alınanlardan hem toplumsal hem de kültürel bir uzaklıkta durmasını sağlayan mekanizmalarının işleyişlerini ayrıntılarıyla ortaya koymuş ve özenle irdelemiştir. Toplumda, büyük varlıkların ve çeşitli sermayelerin en önde gelen sahipleri olan toplumun egemenlerinin; devlet iktidarını ele geçirmek için girdikleri bir mücadele alanı vardır. Egemenler bu mücadele alanında egemenliklerini ve kaynaklarını arttırabilmek için iktidar alanının dışındaki aktörlerle işbirliği yaptığı hareketler vardır.

Sınıfları ekonomi ve üretim ilişkileriyle tanımlayan Marksist teori karşısında Bourdieu, sınıfların toplumsal uzayda paylaşılan bir konum içinde ve tüketim alanında gerçekleşen paylaşılan eğilimler bağlamında meydana geldiklerini ileri sürmektedir. Her temel toplumsal konuma, (burjuvazi, küçük burjuvazi ve işçi sınıfı) bir sınıfsal habitus tekabül etmektedir. Bu habituslarda beğeni ön planda olan etmendir. Burjuva beğenisi, kendini işçi sınıfının zorunluluk beğenisini reddederek tanımlar. (örneğin, işçiler herhangi bir fotoğrafı hayatlarında önemli olan durumları kutlamak için kullanırlar). Toplumsal uzayın ara bölgelerine düşen küçük burjuvazi kültürel saygınlığın oluşturduğu bir beğeni sergiler. Bu ara uzayda kalan küçük burjuvazi; ne kendini işçi sınıfı gibi görmekte ne de burjuva kültürünü benimseyebilmektedir. Ancak burjuvaya olan saygı onları taklide itmektedir. Bu durum aslında küçük burjuvazinin kendi sınıfı olan orta sınıfın pratiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Ayırım adlı eserinde Bourdieu sınıfsal çözümlemesi için birçok kriteri değerlendirdiği araştırmasında sınıfsal ayırımın sadece ekonomik sermayenin değil diğer yandan kültürel ve toplumsal sermaye türlerinin de etkisiyle olduğunu gözler önüne

sermiştir. *Ayrım'da* modern tablolar karşısında toplumun nabzını tutan Bourdieu; tablolar karşısında verilen tepkileri şöyle dile getirmektedir (Bourdieu; 2017: 71):

...İşçilerin dışlanmalarını ele veren itiraflarına ("Bunun ne demek istediğini anlamıyorum" ya da "hoşuma gidiyor ama anlamıyorum") kafaları ne kadar karışık olursa olsun, en azından "anlama" kaygısının ortaya çıkardığı safdilce beklemeyi reddetmeleri -her halükarda susmaları- gerektiğini bilen burjuvaların dinlenen (duyulan) sessizliği karşı çıkar ("Program müziği ve bu kadar çok sanat, konçerto veya senfoninin isimlerinin gülünç hale getirilmiş olması, bu beklentinin sadece halka özgü olmadığını göstermeye yeter.")...

Aynı şekilde bir diğer kriter olarak "*Yaşlı Kadın Eli*" fotoğrafı katılımcılara gösterilmiş ve tepkileri Bourdieu tarafından şöyle kaleme alınmıştır (Bourdieu; 2017: 73-75):

...

Kültürel açıdan en yoksun kişiler, yaşlı kadın eli fotoğrafı karşısında, az çok uzlaşımca bir duygu ya da etik bir ortaklığı dile getirirler ama asla tümüyle estetik bir yargı ortaya koymazlar. Orta sınıflarda etik erdemlerin yüceltilmesi ön plana çıkar, bazen popülist bir duygusalığa bürünür, hatta estetik özelliklere ve resme göndermelerin ortaya çıktığı bile olur. Toplumsal hiyerarşide yükselindiği oranda, söylenenler daha soyut hile gelir: Eller; çalışma, yaşlılık, genel sorunlar üzerine sıradan görüşlere vesile olan eğretilmeler ve simgeler gibi iş görmeye başlar. Daha sık rastlanan, daha çeşidi ve daha ustalıkla işlenmiş olan resme, heykele ya da edebiyata estetikleştirici gönderme, burjuva söyleminin toplumsal dünyaya dair öngördüğü ve gerçekleştirdiği, bu türden bir etkisizleştirme, mesafe koymadan kaynaklanır. Aşırı makyajlı bir kadının belli bir açıyla ve alışılmamış bir ışık altında çekilmiş fotoğrafı da benzer tepkilere yol açar: İşçiler, zanaatkarlar ve küçük esnaf korku ve iğrenmeyle yaklaşıyor. Ticari işletme ve büro çalışanlarının ve orta dereceli yöneticilerin çoğu, hakkında bir şey söyleyemeyecekleri için ya da "onları korkuttuğunu" veya hoş olmayan bir izlenim bıraktığını söyleyerek bu fotoğrafı reddetseler de, aralarından bazıları kullanılan tekniği nitelendirmeye çalışıyor. Diğerleri, özellikle sinemadan alınmış estetik göndermeler yapıyor. Üst düzey yöneticiler ve serbest meslek sahipleri fotoğrafı "güzel", "dışa vurumcu" bulurlar ve sadece Bergman, Orson Welles ve Dreyer'in filmlerine gönderme yapmakla kalmaz, Hamlet, Macbeth ya da Athalie'den bahsederek tiyatroya da gönderme yaparlar.

...

Bu iki örnek incelendiğinde işçi sınıfının her iki tablo karşısında da toplumsal sermaye olarak değerlendirilebilecek beğeni ve estetik konularında az çok cevap verseler de herhangi bir elle tutulur, tatmin edici cevapla karşılaşmamıştır. Verilen cevaplar daha doğal ve basittir. Aynı şekilde diğer sınıflara bakıldığında ise; orta sınıf olarak değerlendirilebilecek olan küçük burjuva sınıfına dâhil olanlar, verdikleri cevaplar ve tepkilerinde basit ile karmaşık arasında yani işçi sınıfından ayrı ama burjuva sınıfına dâhil olmayan bir dille duygularını dile getirmişlerdir. Buradan çıkarılacak

sonuçlardan birisi de sınıfsal ayrımlarda işçi ve burjuva sınıfının yanı sıra kendisini işçi sınıfından soyutlamış ama aidiyetini burjuva sınıfında kazanamamış bir küçük burjuvazi sınıfının varlığıdır.

Bir diğer taraftan bakıldığında, sınıfların ayırımında kendini belli eden nokta ise spor faaliyetleridir. Spor türlerinin sınıflar dağılımını açıklamaya çalışan Bourdieu; fayda bazında ekonomik, toplumsal, sembolik ve fiziksel fayda olarak bir ayrıma gitmektedir. Yine aynı konuda Bourdieu fiziksel, kültürel ve ekonomik maliyeti göz önünde bulundurmaktadır. Bu ayırımında genelde halk sınıflarını, daha çok ekonomik ve toplumsal faydaya yönelik sporları yapanlar oluştururken; küçük burjuva sembolik ve toplumsal faydayı gözetmektedir. Burjuvazi ise fiziksel ve sembolik faydanın hâkim olduğu sınıftır*.

Bourdieu'nün sınıflarında yatay veya dikey geçişlilikten söz edilebilir. Şöyle ki; Başlangıçta belli bir konumda olan sınıf üyeleri, belirli olasılıklar dâhilinde, alt sınıf ya da üst sınıfa geçebilirler. Bu noktada önemli olan etmenler ise okul ve kendi sınıfsal konumunun dışında herhangi bir konumun alanına girme durumudur. Burada geçişlilik aşağıdan yukarıya doğru veya tam tersi istikamette gerçekleşebilmektedir. Ancak belirleyici olan şey ise miras alınan kültürel sermayedir. Örneğin kamuya ait okullarda çocuklarının alt sınıflardan veya göçmen ailelerden gelen çocuklarla aynı ortamda bulunmasını arzu etmeyen burjuva ve küçük burjuva aileler sosyal ırkçılık kokan bir refleksle çocuklarını bu okullara göndermeye meyillidirler.

Bourdieu “Varisler: öğrenciler ve kültür” adlı eserindeki incelemesinde; bazı kültürel alanlarda (tiyatro, müzik, resim, caz, sinema gibi) öğrencilerin, soysal kökenleri ne kadar yüksekse o kadar zengin ve geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir (Bourdieu & Passeron, 2014: 137).

Kurulu ruhani ve dünyevi güçlerden bağımsız konumlar çoğalırken bir yandan da burjuvaziyle birlikte bir aileden soyluluk taşımayan, devletin verdiği unvanlarla soylulaşanlar yükselmektedir. Bu sınıfların toplumsal konumlarının yeniden üretimi için okul ayrıcalıklı bir yer tutacaktır. Kültürel değerlerin çok önemli bir yer tuttuğu bu grubun değer sistemi, doğuştan gelen ayrıcalıklar ideolojisini eleştirerek, meziyete, marifete önem vermesiyle, soylulardan ve ruhban sınıfından ayrışırken kamu hizmeti kavramının temellerini oluşturacak modern ideolojiyi de oluşturacaklardır. Yeni bir tür

*Ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Bourdieu, Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, (2017) (çev.) Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt,, Ankara, Heretik Yayınları, s.37.

kültürel sermayeye yaslanan bu sınıf, hâkim sınıfın diğer kesimleriyle, doğuştan soylularla ve sanayi ve ticaret burjuvazisiyle mücadeleler sırasında, herkes için iyi ve doğru olan adına, yani ‘evrensel’ adına konuşacaklardır (Ökten, 2014: 86).

1.2.1. Egemen Sınıf

Bourdieu’nün diliyle belirli bir sınıf ya da grubun temsilini talep etmeyi meşru kılan iktidar, egemen aktörlerin çıkarlarına göre biçimlenmiştir. Tüm çocuklar, yaşamlarına burjuvalar gibi, diğerleri üstünde ve diğerleri aracılığıyla dünya üstünde büyülü bir güce sahip olarak başlarlar ama er ya da geç çocukluktan çıkarlar (Bourdieu, 2017: 87). Yani burjuva sınıfının da Marksist açıdan bakıldığında bu gücünü kaybetmesi söz konusu olmaktadır. Ancak Bourdieu bu duruma daha farklı yaklaşarak benzetme olarak kullanılan bu cümlenin altını okul ve sermaye bağlamında doldurarak işlemektedir. Egemen sınıfların çocukları da, küçük sapmalar dışında, miras aldıkları sermayeleri devam ettirerek hayatlarını sürdürmektedirler. Bu sermayelerin ilk olarak görülebileceği yer olarak Bourdieu; okul alanından bahsetmektedir. Yine bu bağlamda Bourdieu kültürlü sınıfların, bir nevi örtük ikna vasıtasıyla kültüre katılımını ve bağlanmayı sağlama noktasında diğer sınıflara nazaran çok daha etkili teşvikleri bir arada bulduklarından bahsetmektedir. Bu durumu Paris üzerinden daha ayrıntılı açıklamaktadır (Passeron & Bourdieu, 2014: 41-42). Bourdieu yine aynı eserde yaptığı bir araştırmada okul ve sınıflar arasındaki ilişkiyi şöyle göstermektedir:

Bir ölçek üzerinde kendilerini sınıflayarak açıdan kendilerini nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda burjuva kökenli öğrenciler, alt sınıflardan gelen öğrencilerden çok daha fazla biçimde ortalama kategorilerinden tiksinti duyarlar (%75’e karşılık % 88 oranında) ve kendilerini düzenli biçimde “iyi” veya “çok iyi” kategorilerinde konumlandırırlar (%10’a karşılık %18 oranında); orta sınıflardan gelen öğrenciler ise bu hususta daha ortalama tutumlara sahiptirler. Oysa alt sınıflardan gelen öğrenciler, üst sınıflardan gelen öğrencilere kıyasla genellikle daha iyi notlara sahiptirler. Aralarından %58’i daha önceki sınavlarında en az bir mansiyon almıştır, oysa bu oran üst sınıflardan gelen öğrencilerde % 39’dur. En az iki mansiyon almış öğrenciler grubunda ara daha da acıktır zira bu grup içerisinde alt sınıflardan gelen öğrenciler orantısız olarak iki kat daha fazladır (%18’e karşılık %33,5 oranında). (Passeron & Bourdieu, 2014: 36)

Egemen sınıf varlığını kültürü meşru kılan mücadelelerde bulmaktadır. Bu mücadelelerde edebiyat ve sanat gibi kültürler zayıflasa da, spor ve kişisel gelişim gibi alanlar yüceltilmekte, ekonomik kültür değerli kılınmaktadır. Egemen sınıfa mensup olanların benimsediği değerleri değersizleştirme çabaları çocuklar arasındaki burjuva-

küçük burjuva rekabetine yol açmaktadır. Ama daha derinde, bedenın veya kültürün meşru kullanımları sorununun ötesinde, egemen olanlarla diğerlerinin ilişkilerini, erkek kadın, ciddi havai, yararlı işe yaramaz, sorumlu sorumsuz, gerçekçi-gerçekçi olmayan gibi karşıtlıklar aracılığıyla düşünme eğilimi yatmaktadır. Egemen sınıfa ulaşmadaki eskilik, kültürel sermayeyle sınıflar arası farklılıkları ve egemen sınıf içerisindeki farklılıkları ortaya koyar. Egemen sınıf içinde toplumsal güzergâha göre oluşan farklılıklar vardır. Egemen sınıfın içerisinde yer alan farklılıklar kendileriyle özdeşleştirdikleri burjuvaların, sınıf içindeki kademeleridir. Egemen sınıfın içerisinde farklılıklarına sahip olanlar, kültürel, ekonomik sanat yapıtlarıyla ve bunların sonucunda meydana getirilen farklı ilişki biçimleri aracılığıyla kültürel pratiklere yönelmektedirler.*.

Bir diğer yandan da burjuva tasavvuru Bourdieu tarafından uzaktan bir bakış açısıyla manzarayı manzara olduğu için bakmak, içerisindeki ilişkiyel yapıyı göz ardı etmek olarak örneklendirilirken; bu sonu gelmeyen güç ilişkisinin burjuvanın aslını oluşturduğu da eklenmektedir[†]. Egemenler, en eski ve en erken edinme biçimleriyle bağlantılı olmaları onların kesin bir şekilde konumlarını koruyan ve bu konumlarındaki yerlerinin değişmez kılınmasını ve taze tutulmasını sağlayan şeydir.

Egemen sınıflar, kurdukları iktidar şemasının gereği, diğer sınıflara hâkim olma çabası içindedirler. Bu çaba diğer alanlarda olduğu gibi edebi alanda da kendini göstermektedir. Egemen üsluplar, telaffuz ve rahatlık gibi konularda kendilerini diğer sınıflara dayatma eğilimindedirler. Edebi alanda gerçekleşen yazarlar ve profesörler arasındaki eğitimin kâmil insanı üretmek noktasındaki tanımı tartışma konusu olmuştur. Aynı şekilde radyo ve televizyondaki bilgi yarışmaları egemen sınıf mensuplarına ve özellikle de kültürel sermaye açısından en zengin sınıflarına mensup olanlara - sosyolojik anketlere benzer bir biçimde- meşru kültürle olan meşru ilişkinin karikatürel yadsımları gibi gelir (Bourdieu, 2017: 139-145). Bir başka örnek olarak; Bourdieu söz konusu egemen sınıfın kadınlarının da bu sınıflamada ayırım gösterecek davranışları sergilediğini düşünmektedir. Ekonomik girişimden dışlanmış burjuva kadınlarının, kendilerini gerçekleştirmelerini estetikte aramadıkları zamanlarda, burjuva dünyasına karşı çıktıkları görülür. Evrensel olarak, zenginlik kaynaklarının yok edilmesiyle gösterişçi harcamayla, çarçurla ve her türlü bedava lükslerle kendini belli eden

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Bourdieu (2017), aynı eser, s.146-147,109-110,263.

† Ayrıntılı bilgi için bkz: Bourdieu P. (2009), Bekârlar Balosu, (çev.) Çağrı Eroğlu, Ankara, Dost Kitabevi, s.202.

ekonomik iktidar ekonomik zorunluluğa yaklaşma gücüdür. Diğer sınıflar üzerindeki zorunluluk üzerindeki, gerçekleşmekte olan egemenlik ilişkisini anlatan, iktidarın doğrulanması, her zaman bedava lüks ve gösterişçi çarçur içinde olağanlıkları küçümsemeyi bilmedikleri için sıradan çıkarların ve aciliyetlerin egemen olduğu kişiler üzerinde meşru bir üstünlüğün talep edilmesini içermektedir (Bourdieu, 2017: 89).

Bourdieu'ye göre halkla arasındaki ilişkiyi, ruh ve beden arasındaki ilişki biçimi üzerinden kuran burjuvazi; müziğe karşı duyarsız olmayı, utanç verici bir kabalık göstergesi olarak görür. Müzik, doğası gereği en saf sanattır. Tiyatro ise böler ve bölünür. Hâlbuki müzik bunun tam tersidir. Eğer bazı yeni ve nadir örneklerini saymazsak, müzik burjuva anlayışının tüm sanat biçimlerinden talep ettiği dünyanın ve özellikle toplumsal dünyanın yadsınmasını en köktenci ve en mutlak biçimini temsil eder (Bourdieu, 2017: 35-36).

1.2.2. Orta Sınıf (Küçük Burjuva)

Küçük burjuva, burjuva olmak için kendini küçülten bir proleterdir. Çünkü orta sınıfın mensubu olarak tanımlanan küçük burjuva, bulunduğu toplumsal konum ve burjuvayı taklit etme davranışı itibariyle ne kendi sınıfından alt sınıf olan, halk sınıfına bir aidiyet içerisinde ne de orta sınıfın davranışlarını yerine getiren bir sınıf olarak vardır. Yani Küçük burjuvazi isminden de anlaşılacağı üzere bir ara form olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan da meydana getirdiği, oluşturduğu sınıfı görmezden gelmemek elde değildir. Küçük burjuvanın sadece sosyoloğun zihninde değil ama gerçekte de, burjuvanın küçüğü olduğu düşünülürse, küçük burjuva tanımının ne kadar yerinde olduğu anlaşılır (Bourdieu, 2017: 488-489). Toplumsal yapı içinde bir belirsizlik mekânı olarak orta sınıflar, toplumsal uzamda en uç derecede dağılmış güzergâhlara sahip bireylerin birlikte var olmaları anlamına gelmektedir. Var olmalarını sınıfın özelliklerini bütünlüğü içinde ve en üst derece gerçekleştiren küçük burjuva Bourdieu tarafından Marx'a atıfta bulunularak şöyle tanımlanabilir:

Habitus, ürünü olduğu nesnel koşullara daima görüldüğünden daha çok uygunlaştırılmış temsillere ve pratiklere yol açar. Marx'ın söylediği gibi "küçük burjuva, beyninin sınırları ötesine geçemez" ifadesini (başkaları buna anlama yetisinin sınırları diyecektir) kullanmak, küçük burjuvanın düşüncesinin kendi koşuluyla (sınıf) aynı sınırlara sahip olduğunu, yani koşulunun onu, hem pratiğine dayattığı maddi sınırlarla hem de düşüncesine –dolayısıyla yine pratiğine dayattığı ve ona bu sınırları kabul ettiren, hatta sevdiren sınırlarla bir bakıma iki kere sınırlandırılmışı söylemek demektir (Bourdieu, 2017: 357-358).

Küçük burjuvazinin kültürle olan tüm ilişkisi, bir bakıma bilme, kabul etme hâkim olan kültürle aşına olma derecesine dayalıdır. Küçük burjuva, kültür önünde saygıyla eğilmektedir. Halk, sanata veya iktidara dair, küçük burjuvanın burjuva olma yolundaki hırslarına ilham veren iddialılığı bilmemektedir. Bizzat sınıflar arası arabuluculuk işlevini yerine getirmek üzere araçları kullanan ve sadece kendi varlığıyla bile küçük burjuvazinin ortaya çıkışı, halk sınıflarının bütünleşmesini, ihtiyaçların dayatılmasından doğan tahakküm biçimlerinin dönüşümüne gönderme yapılarak anlaşılmaktadır (Bourdieu, 201: 231).

Küçük burjuvazi, estetik iddialılığını burjuva olan pırıltılı şeylerin reddiyle ve estetik inanca büyük yer ayıran, ortak yargıların tersine gitme kaygısıyla gösterir: Örneğin; bir arkadaşın nitelikleri veya bir iç mekân hakkında sanatçı ruhlu, eğlenceli, fantezi dolu, pozitif düşünen, tarz sahibi, sıcak, samimi gibi şatafatlı tamlamalar kullanırlar. Serbest meslek sahiplerinin de hırslı ve sınıf adama zihniyetine sahip olmaları taşıyan nitelikleri, idari yöneticiler tarafından sıklıkla tercih edilen pozitif bakış gibi veya küçük burjuvazi tarafından rağbet gören tarz sahibi ve zarif gibi iddialı sıfatları reddederek sonradan görme burjuvalardan kendilerini farklılaştırmaya götüren yine aynı mantıktır (Bourdieu, 2017: 98-99).

1.2.3. Halk (İşçi) Sınıfı

Kendi kimliğini bile tanımlayamayan halk sınıfından söz eden Bourdieu; bu sınıfın üyeleri hakkında, onları tanımlamak için kullanılan sözcüklerde hakaret olarak değerlendirilebilecek “ne iseler odurlar bile denilemez” tabirini kullanır (Bourdieu, 2009: 203). Halk sınıfı kendilerine kabul ettirilen tanımlamayı ne olduklarına ya da ne olacaklarını bildiren nesnelleştirmeye meydan okuduklarında, kendilerini ona karşı tanımlamaktan başka seçenekleri yoktur.

Beden, özünde ayırt edici işaretlerin üreticisidir. Halk sınıflarında konuşurken ağzın duruşu veya sesi kullanma usulü telaffuzun belirleyicisi durumuna gelmektedir. Diğer yandan bedenin biçiminden çok kuvvetine özen gösteren halk sınıfları ekonomik açıdan daha uygun olanı seçmeye meyilli pragmatist bir tavırla beslenmelerini gerçekleştirmektedirler. Bourdieu bu durumu halk sınıflarının hem ucuz hem besleyici ürünleri aramaya meylederken serbest meslek sahiplerinin tercihlerini lezzetli, sağlıklı,

hafif ve şişmanlatmayan ürünlerden yana kullandıklarını dile getirerek örneklendirmektedir (Bourdieu, 2017: 281-284). Halk sınıfları ve egemen sınıf arasındaki karşıtlık, erkek ve kadın arasındaki karşıtlığa benzetilebilir ama kuvvetli ve zayıf, yağlı ve hafif, vs. gibi kategorilere göre değerlendirilemez. Dolayısıyla gıda konusunda, halk sınıfları diğer sınıflara erkeklerin kadınlara ters düştüğü gibi ters düşerler. Bu benzetme üzerinden ilerlenecek olunursa; erkekliğin ve onu üreten ve destekleyen her şeyin temel boyutu olarak fiziksel gücün halk tarafından değerli görülmesi başka bir sınıf için olduğundan çok daha fazla kas gücüne indirgediği bir iş gücüne olmasıyla ilişkilidir. Nasıl ki sert yiyecekler ve içkiler ve güç gerektiren işler erkeklik göstergesi olarak erkeklere atfedilmekte ve onlar için tanımlanmışsa işçi sınıfı için güçlü olmak da onların tanımlarında vardır (Bourdieu, 2017: 551-554).

Bir diğer tarafta ise gücün simgesi olarak tanımlanan işçi (halk) sınıfının sadece erkeklerden oluşmadığını unutmamak gerekir. Bu bağlamda halk sınıfının kadınlara da değinmek gerekmektedir. Halk sınıfı kadınları, diğer sınıfların kadınlarına oranla bedenlerine daha az değer verirler. Halk sınıfları kadınlarının hemen hemen her zaman kendilerine güzellik konusunda diğer sınıfların kadınlarından daha düşük not verdiklerini dile getiren Bourdieu; ayrıca bu sınıfın kadınlarının güzelliğe daha az önem attıklarını ve bedensel bakıma sistematik olarak daha az zaman, para harcadıklarını da eklemektedir (Bourdieu, 2017: 549). Giyim konusunda halk sınıfı kadınları; pantolonu iş için tercih ederken, ev içinde ve dışarı çıkmak için diğer sınıflara oranla daha az tercih etmektedirler; aynı şekilde, mini eteği, özellikle de iş ve dışarı çıkmak için tasvip etmemektedirler. Bu durum halk sınıflarının diğer sınıflara nazaran cinsellik ve cinsiyetler arasındaki iş bölümünü daha sıkı bir ahlaka bağlı kalarak yaşadıklarının göstergesidir. İşçiler orta düzey ve üst düzey yöneticilere oranla bekârete daha fazla önem vermektedirler. Fiziksel aşk olarak tanımlanabilecek olan cinsellik ve türevlerinin yaşamdaki önemi toplumsal hiyerarşide yükselindikçe hafif bir biçimde artarken tersine, erotizmin ve aldatmanın aşkı öldürdüğünü söyleyenlerin oranı azalmaktadır (Bourdieu, 2017: 551).

2. KİMLİK VE TOPLUMSAL HİYERARŞİ

Hiyerarşi, geçmişten günümüze kadar insanoğlunun toplum olarak tanımlanan birlikteliklerinde ihtiyaç duyduğu herhangi bir toplulukta veya kuruluştaki yer alan kişileri alt-üst ilişkileri, görev ve yetkilerine göre sınıflandıran bir düzen sistemidir. Ayrıca makam sırası, basamak, derece düzeni ve aşama sırası olarak da genel bir tanım

yapılabilir. Bu sistem bazen insanoğlunun yararına rol oynarken bazen de zarar verebilecek şekilde bir mahiyet içermiştir.

Antik Yunan ve Bizans'ta "kutsal hâkimiyet" anlamına gelen Toplumsal hiyerarşi kavramı toplumsal örgütlerde iktidarın ve görevlerin kademelendirilmesini, ast üst ilişkilerine göre düzenlenmesini ifade eder. Bu kavram, kilise teşkilatının papadan aşağıya doğru inen örgütlenmesi ile İngilizcede din işleri amirliği, din adamları tarafından yönetilen hükümet usulü ve din işleriyle meşgul olan memurlar için de kullanılmıştır.

Pierre Bourdieu hiyerarşilerin var olduğunu ve bu konuya çekeceği dikkati şöyle dile getirmektedir: Hiyerarşiler var, hiç kimse bunları bilmek istemiyor. Daha basiti, Freud'cü anlamda savunma mekanizması gibi işleyen, toplumsal olarak öğrenilen yani bu hiyerarşileri görmemeyi sağlayan kolektif mekanizmalar var (Chartier & Bourdieu, 2015: 54).

Bireyler veya aileler bilinçli ve bilinçsizce toplumsal mevcudiyetlerini korumaya yahut mevcudiyetlerinin statü bazında arttırmaya yani sınıf ilişkileri yapısında işgal ettikleri yerleri korumaya ve iyileştirmeye yönelirler. Burada bireyler ve ailelere yani toplumsal anlamda yer işgal eden yapılara bu çaba kapsamında aracılık eden ve bünyesinde çok farklı pratikleri barındıran Bourdieu'nün tanımlamasıyla yeniden üretim stratejileri, hem birleştirici hem de üretici tek bir ilkenin ürünüdürler. Bundan dolayı oldukları gibi işleyip dönüşen bir sistematik bütünü meydana getirirler. Bu bağlamda bireylerin veyahut ailelerin bir öncekilerden miras aldıkları davranışlar ve birikimler de göz ardı edilmemelidir. Bu miras hem maddi anlamda aktarılan mallar hem de kültürel bağlamdaki davranış örüntülerini barındırmaktadır.

Maddi miras, diğer yandan kültürel miras olarak değerlendirilebilmektedir. Maddi bir miras olan aile malları, soy ağacının sürekliliğini devam ettirmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel miras olarak başta aileye ait toplumsal kimlik ve kimlik bilincine, ailenin ahlaki olarak yeniden üretimine, değerlerine ve bunların sürekliliklerine de katkıda bulunur. Toplumsal eylem anlamına gelen pratikler, bireyin içinde bulunduğu toplumsal alanlarla, içselleştirilmiş toplumsal yapı ya da Bourdieu'nün kendi tabiriyle bedene işlenmiş toplumsal yapı olarak nitelendirilen habitus kavramı arasındaki diyalektiğin ürünü olarak meydana gelirler. Yani bir toplumsal eylemin sınırları, habitus ve toplumsal alan arasındaki ilişkinin sınırlarıdır. Bir diğer ifadeyle toplum habitus ile

alanın birlikteliğini oluşturan ve bireylerin yapıp etmelerinden yani pratiklerinden oluşan maddi ve kültürel mirasların toplamıdır.

Bourdieu hiyerarşinin, çatışmanın ve mücadelenin olduğu bir toplumsal düzende dayanışmanın nasıl meydana getirilebileceğinin cevabını aramaktadır. Bourdieu'ye göre toplumsal kökene bağlı farklılıklar, edebiyattan resme ya da klasik müziğe, doğru gidildikçe artmaktadır. Benzer bir karşıtlık sanat üreticileri ve ortaöğretim öğretmenleri arasında görülmektedir. Kültürel sermayelerini temel olarak okul yoluyla edinmiş olanlar, kültürel bir mirasa konanlara oranla, daha az riskli kültürel yatırımlar yaparlar*.

İktidara ilişkin mücadelelerin siyasal alanla sınırlandırılmasına karşı çıkan Bourdieu, egemen/yönetici sınıf anlayışının yerine iktidar alanı anlayışını savunmaktadır. Ayrıca seçkinlerin iktidarı ile sınıf egemenliği arasında seçim yapmayı reddetmektedir. Boyun eğenlerin düşünce ve algıları bizatihi onlara boyunduruk altında tutanlar tarafından uygulanan tahakküm ilişkilerinin yapılarıyla uyumlu bir şekilde yapılandığında, tanıma eylemi kaçınılmaz olarak minnet veya itaat eylemine dönüşür. Yani Bourdieu sosyolojisi tanımıyla alana girmek isteyen insanlar alanın şartlarını bilinçli ya da bilinçsiz yerine getirmektedirler.

Toplumsal düzeni oluşturan ayrımlar veya cinsiyetler arasındaki toplumsal egemenlik bağları iki farklı sınıfa aktarılmaktadır. Erkekler, resmi ve kamusal taraftadır. Buna karşılık kadınlar özel ve saklı taraftadır. Onlara evsel işlerle görevlendirme yapılmıştır. Kendilerine atfedilen alçaltılmış kimliğin doğal bir temeli olduğunu düşünmeye mecburdurlar.

Bourdieu'nün toplumsal hiyerarşisinin şekillenmesi ve farklı sermaye çeşitlerini gösterdiği çalışmaları sermaye dağılımı ve kültürel öğelerin sahipliği arasında kurulan bağlar; kültürün sabit bir şeye dönüşmesi riskini taşımaktadır. Buna göre, kültürel öğeler sermayeye dönüşürken toplumsal grupların güç tutkularına ve çıkarlarına paralel bir biçimde satın alınarak değer kazanmaktadır.

* Araştırma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Bourdieu, "Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi", (2017) (çev.) Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt,, Ankara, Heretik Yayınları, s.102-103.

2.1. KİMLİK SORUNU

Toplumsal kimlik tanımlandığı farklılıkla kendini ortaya koyar. Farklılık ise en büyük tehlikeyi temsil eden en yakın kişiye karşı ortaya konur. Ayrıca toplumsal kimlik; habitusun yatkinlıklarında kaçınılmaz olarak kayıtlıdır. Koşulların yapısı, üst-alt, zengin-yoksul vb. temel karşıtlıkları pratikleri ve pratiklerin algılandıkları temel ilkeleri belirlemeye meyil ederler. Toplumsal dünyada yönetilen sınıflar kimlik konusunda bile konuşmazlar, yönetenler tarafından konuşurlar. Yöneten, kendini nasıl algılıyorsa öyle algılanmayı isteyen ve bunu başaran kişidir.

Suçlama edimleri, bir bireyin veya bir grubun toplumsal kimliğinin kurucu niteliklerinden sadece birini tanımayı yeğleyen (hakaret gibi) tüm atfetme yargıları söz konusu olduğunda daha da belirgin olur. Köküne kadar tepkisel, dolayısıyla gerici olarak tanımlanabilecek bir kimliğin oluşumu, imgeler ve üreticilerinin onları hizmetine verdikleri görevler gibi zordur. Köylülerin neredeyse hiçbir zaman oldukları gibi ve kendi adlarına düşünülmedikleri kesindir. Kırın erdemlerini yücelten söylemlerin bile her zaman işçilerin ya da kentlin kusurlarından bahsetmenin dolaylı bir yolu olduğu da kesindir. Önyargıların bir bahanesi olarak köylü, var oluşunu kendisi hakkındaki çatışmalara borçlu olduğundan, tanım olarak çelişkili beklentilerin nesnesidir. Böylelikle bugün, ideolojik üretim alanının farklı sektörleri köylünün kendine dair en uyumsuz imgelerini önerirler. Kendi kimliğini tanımlama yetkisinden yoksun bu sınıfın üyeleri hakkında, onları tanımlamak için kullanılan sözcük tarımcı, toprak sahibidir. Bir diğer yandan bu sınıfın kimlik tanımını belirleyen egemen veya hâkim sınıfın kültür birikiminden yoksun tüccar ve sanayi sahibi sınıf olduğu söylenebilir.

Modern toplumlarda ise resmi söylem bir teşhis, saptama süreci sonrasında herkese bir kimlik verir. Sonra idari söylem, yönetmelikler aracılığıyla kimin ne yapması gerektiğini belirler. Polis raporları, tutanaklar bu işlemde belirleyici etmenlerdir.

2.2. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Bourdieu toplumsal yapıların 'birbirini izleyen nesillerin tarihsel çalışmasından zuhur ettiğini', habitusun ise bedenleşip cisimleşmiş tarih değilse bir hiç olduğunu vurgulamaktan bıkip usanmayarak çalışmalarını özel bir titizlikle ve kavramsal örüntüler üzerine inşa ederek çalışmalarına devam etmiştir (Emirbayer, 2014: 44).

Ezilenlerin eziliyor olma hallerine sürekli vurgu yapıyorsam, bunun nedeni “çubuğu diğer tarafa bükme” istememdir, ezilenlerin her zaman alarmda, her an mücadeleye, ayaklanmaya ve ezenleri devirmeye hazır olduklarına inanma ihtiyacı duyan aydınlar arasında dolaşımda olan o popülist mitolojiden kesin ve kalıcı şekilde kopmak içindir. Bu aydınlar bir seyircinin, dışarıdan bakan bir gözlemcinin gözleriyle entelektüel bakışlarını dünyaya çevirdikleri için ezilenlerin, içinde yaşadıkları koşullar sayesinde toplumsallaştıklarını ve bu yüzden ellerinden geldiğince bu konumlarıyla barışık olmaya çabaladıklarını, aksi takdirde dünyanın onlar için yaşanmaz bir yer haline geleceğini unutuyorlar (Göker, 2001: 233).

Bourdieu'nün yukarıda da belirttiği yapılandırılmış çatışma ve mücadele arenalarında pratikler hayata geçmekte ve oluşmaktadır. Bourdieu'nun sosyolojisinde merkezi bir yer tutan pratik kavramı, habitus eylemini modern toplumda tabakalaşmada etken olan iktidar yapılarına bağlar. Bourdieu'ye göre modern toplum, yapısal açıdan benzeşik alanlardan, çeşitli kültürel ve maddi kaynak biçimlerinin üretim, dolaşım ve tüketim alanlarından oluşsa da kısmen özerk bir yapıya sahiptirler. Alanlar toplumsal yapıyla kültürel pratik arasındaki etkileşimi sağlar. Bourdieu'nun, kültürel sermaye ve habitus gibi daha çok bilinen kavramlarından sonra geliştirdiği alan kavramı daha az ilgi çekmiştir. Ama oluşturduğu kavramsal yapının temel direklerinden biridir (Swartz, 2001: 22). Toplumsal örüntü içinde yer alan farklı alanların (ekonomi, eğitim, sanat, bürokrasi gibi) güç ve kaynak dağılımının biçimlendirdiği toplumsala ilişkin mantığı kontrol eden toplumsal hiyerarşinin oluşumu arasında kurulan bağlantılar ilişkisel kültürel sosyolojinin içeriğini oluşturan boyutlar olarak sayılabilir (Budak, 2014: 153). Hâkim kesimler, tabakalaşmanın ekonomik ilkesi gerçek hâkimiyetini gösterdiği müddetçe hâkim olabilir. Burada ise önemli olan özgül değer ile piyasa değeri arasındaki farkın zaman içinde kaybolma eğiliminde olduğu kültürel üretimdir. Kültürel üretim uzun vadede, ekonomik ilkenin gerçek hâkimiyetinin göstergesidir (Swartz, 2011: 116).

Devlet, toplumsal hiyerarşileri ve toplumsal hiyerarşilerin algılandığı zihni yapıları inşa eder. Yani devlet, hem hiyerarşilerin hem de söz konusu hiyerarşilere uygun sınıflandırma esaslarının üretilmesine iştirak eder. Bu hiyerarşi esasları arasında hafızanın toplumsal çerçeveleri, değer sistemleri, disiplinler arasındaki hiyerarşi, cinsiyetler sayılabilir. Bu ayrılan kriterler toplumsal tabakalaşmayı belirleyen faktörlerdir. Devlet toplumsal tabakalaşma sınıflandırmasında ne kadar dışarıda tutulur gibi görünse de aslında belirgin faktör oynamakta ve toplumsal tabakalaşmanın üretilmesinde faal bir durumda yer almaktadır (Bourdieu, 2015c: 223).

Bourdieu'nun araştırma girişimine iki merkezi üst-sosyolojik düşünce yön verir: Toplumsal hayatın incelenmesinde öznelci ve nesnelci yaklaşımlar arasındaki ikilemin aşılması ve toplumsal gerçekliğe ilişkin tek bir sonuca dayalı kavramların yerine ilişkisel kavramların kullanılmasıdır. Bourdieu toplumsal sınıfların varlığı hakkındaki tartışmanın, öznel ve nesnel ikileminin arasında sürdürülen taraflılıkla çarpıtıldığını düşünmektedir. Toplumsal sınıf sorunu, nesnelcilikle öznelcilik arasındaki ikilemi hatta karşıtlığı ortaya çıkaran mükemmel sahalardan biridir. Bourdieu'nun tabakalaşma araştırmasına yönelik yaklaşımı, toplumsal sınıf sorununa yönelik çeşitli yaklaşımlardan bu kavramsal çatışmanın büründüğü biçimlerin aşılması için gerçekleştirilen bir çaba olarak görmek abartılı olmayacaktır. Toplumsal sınıf kavramı, tözcü düşüncenin ve özcü ideolojinin en mükemmel örneklerinin görüldüğü bir kavramdır. Bu nedenle sınıf ilişkilerine dair alternatif bir ilişkisel anlayış önermekte olan Bourdieu; tabakalaşma konusuna yönelik öznelci yaklaşımlar olarak değerlendirdiği görüşlere karşı çıkar. Bu karşı çıkışın nedeni olarak Bourdieu; faillerin, hiyerarşik biçimde yapılanmış toplumsal düzen içindeki konumlarının özelliklerini, içinde buldukları her duruma ve etkileşime taşıdıkları olgusunu göz ardı ettiklerini dile getirmektedir (Swartz, 2011: 202-205). Bourdieu'nun tabakalaşma araştırmalarında özellikle eleştirdiği nesnelciliğin dışavurumlarından biri olarak Marksist toplumsal sınıf kuramı gösterilebilir. Bourdieu Marksistleri toplumsal sınıfa ilişkin sadece ekonomist yorumlar sunmakla eleştirir.

Toplumsal hiyerarşisinin şekillenmesini işlediği çalışmaları * devrimci nitelik göstermektedir. Bourdieu hayatı boyunca yaptığı çalışmalarda toplumsal tabakalaşmanın incelenmesine ilgi göstermiştir. *Ayrım*'da ve diğer büyük çalışmalarında modern topluma incelikli bir gözle bakan Bourdieu; modern dünyanın sınıf çerçevesinde tabakalaştığını, farklı sınıfların sahip oldukları sermayenin hacmi ve türü yoluyla birbirlerinden nesnel biçimde ayrıldığını dile getirmiştir. (Yükseliş içindeki küçük burjuvazi ile düşüş içindeki küçük burjuvazinin mal varlıkları yapıları görünüşte her ne kadar benzer olsa da, bu iki sınıf kesimini asla birbirleriyle aynı olarak anlamamak gerekiyordu.) Bourdieu, *Ayrım*'da sınıfın aksine, ırk ve cinsiyet gibi bölünme ilkeleri ikincil özellikler olarak görülmüştü. Ne var ki cinsiyet ilişkilerinin uzanımı ele aldığı diğer eserinde, cinsiyetin daha merkezi ve kalıcı bir ilke olarak resmederek bunun tam aksini ima ediyor gibiydi (Emirbayer, 2014: 62). Cinsiyete göre, iş bölümü mekanizmalarının temel olduğu düşünülürse politikada görülen tüm siyasi

* “Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi” eseri Bourdieu'nün toplumsal hiyerarşi ve arasındaki bağlantıları işlediği en önemli örneklerden biri olarak sayılabilir.

karşıtlıklar boyun eğme/tahakküm, üst/ast vb. cinsiyet çatışmalarıdır (Chartier & Bourdieu, 2014: 65-66).

2.3. BEDENE İŞLENMİŞ TOPLUMSAL YAPILAR

Bireylerin toplumsal alanda uzlaşma veya ayrı düşme eylemlerin arasında görülen ayırt ediciliğin en üst düzeyde gözlemlenebildiği gerek bireysel gerekse de kolektif bir eylem amacıyla harekete geçtikleri anda nesnelleştirilmiş ve bedene işlenmiş nesnel ayırıştırılmaları kavramak toplumsal sınıflandırmada ilk adımda yapılabilecek en önemli tespittir. Eyleyicilerin toplumsal alanı tanımak için kullandıkları bilişsel yapılar, bedene işlemiş toplumsal yapılardır ve bu yapılar bireylerin toplumsal alanda en uygun davranışları gerçekleştirmek için harekete geçtikleri anda ortaya çıkmaktadır. Bireyler toplumsal alan içerisinde en uygun davranış ve davranışın yapılacağı en uygun zamanı bulmaya ve uygulamaya çalışırken nesnel bir şekilde sınıfsal bölünmelere yol açan bilişsel değerlendirme kalıplarını harekete geçirmektedirler. Toplumda bireylerin tamamına özgü olan çaba bireylerin hem ortak hem de anlamlı bir dünyayı üretimini sağlamaktadır (Bourdieu, 2017: 676-677).

Toplumsal alanda beden inşası edilmesiyle ortaya çıkan toplumsal pratiklerde etken olan şey habitustur (Bourdieu & Wacquant, 2014: 116-117). Habitus, bireyin özneliğiyle toplumsal dünyanın nesneliğini bireyin bedeninde buluşturur. Kendi toplumsal-tarihsel varoluş koşullarını yapılanmış bir yapı olarak üzerinde taşıyan birey, toplumu habitus sayesinde anlamlandırmakta ve bireyin bedeni ve toplum arasında bir karşıtlığın aksine iç içe geçen bir ilişki meydana getirir (Koytak, 2012: 89). Devlet, faillerin bedenselleşmek suretiyle onları birbirleriyle uyumlu kılan ve yöneten algı kategorilerini zihni yapılar formunda inşa eder ve onlara dayatır (Bourdieu, 2015c: 206).

Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik olarak inşa etmektedir. Toplumsal sınıflardan pratiklere, her alanda kendini gösteren bedenselleşme durumu ilk olarak kadın ve erkek arasındaki ilişkide görülmektedir. Şöyle ki erkeğin kadın üzerinde kurduğu hâkimiyet* beden in toplumsal alanda belirleyici olmasının başlıca örneği olarak verilebilir. Erkek ile kadın arasındaki biyolojik farklılık ve toplumsal alanda kadın ve erkeğe atfedilen iş bölümü bedenin toplumsallaşmasına

* Kadın ve erkek arasındaki ilişkinin Bourdieu tarafından temellerinin dayandırıldığı örnek mitler ve gerekçeler için bkz. Bourdieu, Pierre(2015), Eril Tahakküm çev. Bediz Yılmaz, Ankara, Bağlam Yayınları.

zemin hazırlamıştır. Bu durum insanlığın toplumsallaşması gibi toplumların da doğasında var olan bir gerçekliktir. Bourdieu beden in toplumsal kullanımında ve egemenlik noktasında kadın ve erkeğe dayalı öne sürdüğü tezini şöyle açıklamaktadır:

Bedenin, özellikle de cinsel organların toplumsal tanımının, toplumsal bir inşanın ürünü olduğu fikri tüm bir antropoloji geleneğince savunulacak denli sıradanlaşmış olsa da, bana öyle geliyor ki, benim burada göstermeye çalıştığım neden ve etkiler arasındaki ilişkinin tersine çevrilme mekanizması ile bu mekanizma aracılığıyla adı geçen inşa faaliyetinin doğallaştırılması işlemi yeterince tasvir edilmemiştir. Paradoks şu ki, dişi beden ile erkek beden arasındaki görünür farklar, erkek merkezli bakışın pratik şemaları çerçevesinde algılanıp inşa edildiklerinden dolayı, bu bakışın esaslarıyla uyum halindeki anlam ve değerler bütününün de muazzam derecede su götürmez teminatı durumundadırlar. Bir tahakküm ilişkisini, kendisi de doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan biyolojik bir doğanın içine yerleştirerek meşrulaştırır (Bourdieu, 2015b: 36-37).

Bedene işlemiş sınıflama, toplumsal düzeni ve cinsiyete dayalı iş bölümünün toplumsal olarak oluşmuş ilkelerini sorgulayarak nesnel yapılar oluşturan bir özellik arz etmektedir. Toplumsallaşma süreci, bedeni, toplumsal dünyanın farklı bölümlenmeleri arasında, belirlenmiş konumlarda bireylere atfedilen anlam ve değerlere göre şekillendiren bir süreçtir. Bu sınıflandırmalar cinsiyete, yaşa vb. kıstaslara bağlı olabilmektedir (Bourdieu, 2017: 687). Bu “nesnel yapılar” içselleştirilir ve yapılara uygun yatkınlıklara dönüşür; grup mensupları da bunun sonucu olarak bu yapıları, kendi grup üyeleri açısından makul ya da mantıksız olarak değerlendirir ve uygulama da tecrübe eder. Nesnel yapıları içselleştirme süreci, sadece zihinsel değil aynı zamanda bedensel bir süreçtir. Bir sınıf için ortak olan başarı ve başarısızlık ihtimalleri, hem zihinsel hem de bedensel olarak değerlendirilip biçimlendirilir. Yani sözs el ifadeler kadar, duruş ve yürüme şekli gibi fiziksel durum ve davranışlar da, toplumun bedeni olarak dile getirilebilecek olan tarzda kendini gösterir (Swartz, 2011: 149-154).

Bedenlerin fiziksel ve biyolojik farklılıkları, ayrımların anlamlı olmasını sağlamaktadır. Toplumsal alanda belli bir konuma sahip olan bireylerin deneyimleri pratikler yoluyla bedene işlenen bir toplumsal sınıflama sistemi oluşturur. Bu sistem ekonomik imkânlar dâhilinde, düzene bağlı bir şekilde, toplumsal değerleri anlamları ve sınıflandırmanın temelinde yatan yaşam stillerini üretir (Bourdieu, 2017: 260-261).

Kadınlarda beden in toplumsal işlenişi noktasında Bourdieu gerek “*Eril Tahakküm*”de gerekse de “*Ayrım*”da ayrıntılı bir şekilde yaptığı araştırmalarda kadınların ve bedenlerinin üzerinde hâkim olan toplumsal algılamalardan

bahsetmektedir. Kadınlar üzerinde hem toplumun bir dayatması veya getirisi olarak hem de kadınların kendi istekleri doğrultusunda bedenlerini saçlarından kıyafetlerine kadar belirleyen bir anlayış ve disiplin içerisinde yaşamaktadırlar. Örneğin erkek ve kadınların toplum tarafından belirlenen itaat biçimlerine bakılırsa; erkekler uç örnekler dışında itaat gösterirlerken dik bir duruş sergilerler. Oysa kadınlarda eğilme şeklinde davranış kendini gösterir. Ayrıca bu davranışların yani hem erkeğin dik durmasının hem de kadının uysal, boynu bükük duruşunun her iki cinse de yakıştığı algısı mevcuttur. Bunların dışında elbiselerde sağ ve sol elin kullanımı, erkeklerde göz içine ve doğrudan yüze bakarak, kadınlarda ise ayaklara veya yere bakarak konuşulması gibi birçok örnek hem beden toplumsal alanda inşa edilmesini hem de kadın erkek ilişkisinin tamamlar niteliği olarak değerlendirilebilecek olan egemenlik ve egemenliğin doğurduğu sınıfsal ayrımı açıklar niteliktedir. Ayrıca Bourdieu'ye göre kadınlar başörtüsüyle bedensel hareketleri ve yer değiştirmeleri için ayrılan alanı kısıtlayan bir tür görünmez hapis içerisine kapatılmış durumdadır. Ancak erkekler kamusal alanlarda bedenleriyle daha fazla yer kaplamaktadır. Kadınların içinde buldukları bu tutsaklık durumu kıyafetle gerçekleştirilir. Kıyafet, bir yandan bedeni saklarken, diğer yandan da onu sürekli olarak terbiyeye çağırır. Bu durum kadınları sıkı sıkıya kısıtlı bir alana sokmaktadır*.

Bourdieu beden toplumsal alanda bedenin belirlenmesi veya belirleyici olmasının örneklerini şöyle dile getirmektedir (Bourdieu, 2017: 281-286):

Örneğin burnu, çok bastırmadan nazikçe kavrayıp, adeta burnun ucuyla, azar azar sümkürmeyi gerektiren kâğıt mendil, tek seferde kuvvetle ve gümbürtüyle, gözleri gayretle kısıarak ve burnu parmaklarla iyice kavrayarak içine nefes verilen büyük kumaş mendile göre ne ise, görünür ve duyulabilir dışavurumlarıyla ölçülü gülümseme de, tüm bedenle, burnu karıştırarak ve aktarımında herhangi bir sakınca olmayan bir deneyimi azami bir biçimde büyütme için ve öncelikle başkalarının dikkatine açıkça sunulması, yani paylaşılması gerektiği için ağız kocaman açarak ve derin nefes alarak patlatılan kahkahaya ("gülmekten iki büklüm olma") göre odur. Saf biyolojik farklar, duruş farklılıklarıyla, yani toplumsal dünyayla tüm ilişkinin dile geldiği bedeni taşıma, tavır ve davranma usullerindeki farklarla ikiye katlanır ve sembolik anlamda vurgulanır. Bütün bunlara, bedenin modifiye edilebilir yönlerine, bile isteye, özellikle de kozmetik (saç biçimi, makyaj, sakal, bıyık, favoriler vb.) veya giyim markalarının tümü tarafından yapılan tüm düzeltmeler eklenir. Toplumsal ürün olan beden, "kişinin" tek duyulabilir dışavurumunu oluşturup, genel olarak iç doğanın en doğal ifadesi gibi algılanır: Tam anlamıyla "fiziksel" işaretlerden bahsedilemez ve dudak boyasının rengi ve kalınlığı veya bir mimiğin görünümü, tıpkı yüzün veya ağızın

* Kadın ve erkekler arasında yapılan davranış karşılaştırması Bourdieu tarafından örnekleme 100 kişi olan bir araştırmada ortaya konulmuştur. Araştırma verileri için bkz. Bourdieu(2015b), Eril Tahakküm, s. 42-45.

biçimi gibi, doğrudan, toplumsal olarak nitelenmiş "manevi" bir fizyonominin, yani doğası gereği "doğal" ya da doğası gereği "işlenmiş", "avam" ya da "ayrıcalıklı" ruh hallerinin göstergesiymişçesine okunur.

Bourdieu'de sanat da aynı zamanda bedensel şeydir ve müzik, sanatların en bedensel olanıdır. Bedenin halleri de ruh hallerine bağlı olduğundan müzik en bedensel sanat olarak değerlendirilebilir. Çünkü müzik neşe duygusunu yaşatır, bireye kendinden geçecek bir haz verir, notalar veya enstrümanlarla hareket eder ve dinleyen veya icra edenleri de hareket ettirir: Notasız çalınan bir müzik yani teknik dışında oluşturulan bir müzik eserinden alınan zevkin en had safhada olması muhtemelen müziğin, tüm bedene hitap etmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir diğer yandan beden toplumsal hayatta bir canlı olarak bedenin belirleyici olmasından ziyade beden; yaşamayan bir halde yani ölüm noktasında da toplumda etki yaratan bir özelliğe sahiptir. Herhangi bir grubun bakış açısına göre ölüm sadece bir kazadır, bireylerin başına gelebilir ancak bireylerin ölümü grubun ölümünü beraberinde getirmez. Yani gruplar arasındaki ilişkiler ve örgütlenmeler bedeni ölümlü olarak gördüğünden dolayı grubun temsili, yok olması ya da oluşturulması grubun işleyişini etkilememektedir. Gruplarda temsil çok önemli bir olgudur. Grubun kurucusu veyahut grup tarafından önem atfedilen herhangi bir birey, hayvan ya da nesne ölümsüzleştirilmek namına heykel, portre, mezar, anıt ve grubun kuralları çerçevesinde gerçekleştirilen anma törenleri yapılır. Bu durum da bedene işlenmiş toplumsal yapılar olarak anımsanacak eylemler arasında gösterilebilir.

Bir diğer yandan bedenin toplumsal belirleyicisi olduğu alanlardan birisi de iş dünyasıdır. Meslek hayatında patronlar, göbekli orta yaşlarda biri olarak tanımlanabilirler yani burada çok belirgin olmamakla birlikte göbekli olmak iş hayatında patronların bir bedensel özelliği olarak sayılabilir (Bourdieu, 2017: 453).

Bireylerin bireysel anlamda bedenlerini en çok kullandıkları alan olan spor, her ne kadar uzmanlaşmış olsa da, büyük ölçüde cisimleşmiş yatkınlıklarla düzenlenir. İnsanlar toplumsal algının dayatmış olduğu şişman-zayıf, kaslı-kassız, cılız-toplu gibi ikilemlerden herhangi birine dâhil olmaktadır. Bu durum sonucunda bazen meydana gelen hoşnutsuzluklar yine bedene işlenmiş toplumsal yapıların oluşturulabileceği bir alanın var olmasının gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Beden eğitimini gerektiren diğer uzmanlaşmış faaliyetler arasında, taşıt kullanma, müzik aleti çalma, dans vs. bulunur (Swartz, 2011: 162).

Bedene işlenmiş toplumsal yapılar, alan ve habitus kavramlarının içinde birebir yer etmekle birlikte; sermaye kavramını da oluşturulmakta veya sermayelerin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Örneğin; kültürel sermaye edinme biçiminin bedene işlenmiş izleri olarak, kültürle olan ilişki içinde ve gündelik yaşamda kendini ortaya koyan yatkınlıklar, aynı hacimde sayılabilecek kültürel sermayeye sahip bireyleri birbirinden ayırır. Bedenselleşen kültürel sermayeye örnek olarak ise, çocukluktan başlayarak ev halkının toplumsal durumuna göre; konuşma, yazma, el becerisi gibi özelliklerle kazanılan eylemler verilebilir. Sınıfsal konumlarından dolayı yüksek kültürel sermayeyi bedenselleştirmiş çocuklar, öğretmenler tarafından bozuk aksanlı, el yazısı kötü, hovarda gibi bilinen daha düşük sermaye yoğunluğuna sahip çocuklardan daha avantajlı durumdadırlar (Çeğin vd., 2014: 282). Boyutlarıyla olduğu kadar üsluplarıyla da geleneksel olarak, çoğunlukla sosyal sermaye kadınların çalıştığı tüm mesleklerin ve bedene ilişkin meşru bir pazarın ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bazı kadınların cazibelerini meslekte avantajlı durumda kullanıp fayda sağlayabilmeleri ve böylece güzelliğin iş piyasasında bir değer kazanıyor olması, giyim, kozmetik vb. normların değişmesinin ötesinde, dişiliğin meşru imgesinin yeniden tanımlanmasıyla birlikte birtakım etik dönüşümlerin belirlenmesine kuşkusuz katkıda bulunmuştur (Bourdieu, 2017: 227-228).

Yani toplumda evlilik danışmanlarından diyet ürünleri sancılarına kadar, birçok alanda bedenün belli bir şemanın içine sokma çabası vardır. Günümüzde bedeni veya kullanımına dair olanla olması gereken arasındaki ilişki yeni meslek gruplarına olanak sağlamıştır. Bu durumda ortaya çıkan yeni sauna, jimnastik, kayak gibi meslek grupları; sundukları ürünler için, bedenün yeni kullanımını dayatarak, tükenmek bilmeyen bir pazar üretilmesine katkıda bulunmuşlardır. Yine ek olarak normal insanda boy ve ağırlık oranları çizelgesi, dengeli beslenme düzeni gibi kendi belirledikleri tanımları dayatan doktorlar ve diyet uzmanları, ince zevki mankenlerin imkânsız beden ölçülerine bırakan terziler, bedenün zorunlu hale getirilmiş yeni kullanımını fırsat bilip ders veren reklamcılar ve gazeteciler, bütün bu kişiler ve meslekler bazen kendilerini bile karşı karşıya getiren bir rekabet içinde, hizmet ettikleri bir davayı ileri götürmekte yarışır (Bourdieu, 2017: 231).

İKİNCİ BÖLÜM

BOURDIEU VE MODERN TOPLUMDA HİYERARŞİNİN YENİDEN ÜRETİMİ

Toplumsal yapının yeniden üretimi, eyleyicilerin zamansal anlamda kendileri ve toplumsal dünyayı değiştirme ve biçimlendirmelerinin sonucunda ortaya çıkan toplumsal stratejiler ve bireylerin gerçekleştirdiği eylemler yoluyla gerçekleştirilir. Toplumsal yapıdaki üretimin sürekliliğini sağlayan şey bireylerin içinde oldukları toplumsal birlikteliğin getirisi olan uyum davranışının yanında çatışma ve rekabete de girebilecek kadar bağımsız olmalarıdır. Rekabet ve çatışma beraberinde sınıflandırma mücadelelerini ve bu mücadelede etkin rol oynayacak sınıfları üretmektedir. Sınıfların üretimi hiyerarşi ve tabakalaşmayı doğurmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2014: 132). Hiyerarşiler bir kez yeniden üretildiklerinde, sanki doğalmış gibi görünüyorlar. Toplumsal alan mensupları hiyerarşilerin varlığından haberdar olduklarını yeniden üretim esnasında da hiçbir şey değişmemiş olarak tekrardan bildiklerini dile getirmektedirler*. Aynı zamanda da, hiyerarşiyi nesnel boyuta taşımak, yani kâğıt üstünde göstermek için yerleşik fikirlere karşı olağanüstü bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Sosyolog bu çabayı gerçekleştirirken bir diğer yandan da hiyerarşileri üretmektedir.

Amacı her tip toplumun incelenmesinde kullanılacak toplumsal yapıların ve bu yapıları oluşturan gerek faillerin gerekse de ortaya çıkan davranışlar sisteminin incelenebileceği bir bilim yaratmak olan Bourdieu; sınıf temelli iktidar ilişkilerinin kültürel ve toplumsal alanda yeniden üretilmesinin üzerinde durmuştur. Bourdieu, kültüre verdiği önem yeniden üretim noktasında da göze çarpmaktadır. Kültür, toplumda güç ilişkilerinin gerçekleştirilmesi yönünde meydana gelen mücadelelerin bir parçası ve bir mücadele alanıdır. Kültür kavramı onun penceresinden insanın ilişkilerinin ve zihinsel süreçlerin yarattığı ürünlerin hem maddi hem de düşünsel anlamda toplumsal üretimin merkezinde yer alan bir konumdur. Kültürel üretim süreci toplumsal uzamdaki üretimin baş ayağını oluşturmaktadır.

* Bourdieu buradaki tespitini herhangi bir araştırmaya dayandırmamaktadır. Ancak bir çok araştırması ve eseri göz önünde bulundurulduğunda tespit ettiği durum için bir dayandırma durumunun söz konusu olup olmasının gerekliliği tartışılabilir. Bourdieu ile Chartier, soru-cevap şeklinde oluşturdukları “Sosyolog ve Tarihçi” eserinde sosyoloji ve tarihin alanına giren neredeyse tüm konular tartışmaya açılmıştır. Yine de bu eser daha çok Bourdieu’nün sosyolojisinin anlaşılması noktasında ışık gösterici niteliktedir.

Bourdieu Karl Marx'tan, üretimin ve yeniden üretimin gerçekleştirildiği, kabaca, sınıf çatışmasıyla başlayan sınıf bilinciyle toplumsal alanların yeniden üretiminden etkilenmiştir. Fikirsal anlamda bu mantık Bourdieu'nün kendi eserleri ve sosyolojisinde işlediği yeniden üretimin temelini oluşturmaktadır. Marx, modern toplumlarda meydana gelen eşitsizliklerin açılımında yine ekonomik çerçeve ile kısıtlı kalmıştır. Bourdieu sınıf çatışmasında ve sonrasında özelde sınıfsal genel de ise toplumsal alanlarda meydana gelen yeniden üretimin kültürün de etkili olduğu bir kavramsal çerçeve inşa etme amacı gütmektedir. Bunun yanı sıra gerçekleşen bu yeniden üretimde sadece kültürün de tek başına olamayacağını altını çizmeden geçmemektedir. Bu bağlamda Bourdieu, ekonomik çıkarları tamamen reddetmemekle birlikte ekonomik belirlenimciliğe önem noktasında daha az pay düşürmektedir. Çünkü Bourdieu ekonomi dışında kalan siyaset, din ve sanat gibi alanların da sermayenin yeniden üretilmesindeki mantığa göre hareket ettiklerini düşünmektedir.

Modern sanayi toplumlarında hiyerarşi de meydana gelen sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak doğmakta ve ekonomik etkenlerin yanında kültürel etkenler de baş göstermektedir. Bourdieu bu iktidar mücadelesinde hiyerarşinin ilk ilkesi olan servet mülk ve gelir dağılımlarını kapsayan ekonomik sermayeyi tanımlar. Hiyerarşide belirleyici olan ikinci ilke ise başlıca eğitim ve bilgi düzeylerini de içinde barındıran kültürel sermayedir*. İktidar mücadelesinin sonucunda genellikle kazanan taraf olan egemen sınıf bu sermayelere azımsanamayacak derecede sahip olmasıyla diğer sınıflardan ayrılır. Egemen sınıfın içerisinde bile sermaye türlerinin dağılımı farklılaşmaktadır. Bourdieu gelişmiş ülkelerde sınıf mücadelesinde toplumsal dayanışmanın yerini piyasa rekabetinin aldığı da altını çizmektedir. Ayrıca sınıf mücadelesi Bourdieu'ye bütünleştirici ve yeniden üretici bir işleve sahiptir. Gelişmiş toplumlarda sınıf mücadelesinde etkili olan piyasa rekabetinin altında yatan temel etmen de bu işlevdir (Swartz, 2011: 261-267). Bourdieu'nün toplumsal hayatta temelinde yatan dinamik olarak gördüğü rekabete dayalı mücadeleyi tabakalaşmış toplumsal hiyerarşideki yerlerini korumaya çalışan birey ve grupların yaptıkları mücadele olarak tanımlamaktadır. Bu durumda bireyler veya gruplar amaçları doğrultusunda belirli sermayelere yatırım yaparak stratejiler oluştururlar. Toplumsal alanda aktörlerin oluşturdukları bu stratejiler, eğitim sistemi gibi kurumların durumuna da bağlıdır. Bu kurumları yeniden üretim araçları olarak ifade eden Bourdieu çok boyutlu sınıf

* Bourdieu'nün "sermaye" kavramı, bu tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

hıyerarşisi unsurlarını ortaya çıkarma imkânı vereceği için sınıfsal yeniden üretim ve yeniden dönüştürme stratejileri ifadelerini, kullanır. Bourdieu, sınıfsal dönüşüm ile yeniden üretimin kavramsal olarak ayrılması gerektiğini savunurken bu fikrini kapitalist toplumlardan sanayi sonrası toplumlara dönüşen toplumları örnek göstererek açıklamaktadır. Toplumsal alandaki stratejileri, toplumsal uzamda egemen olanlar tarafından belirlenen kurallara ve düzenlemelere rağmen, aktörler gündelik hayatlarında gerçekleştirdikleri eylemler aracılığıyla gerçekleştirirler. Bourdieu gelişmiş toplumlarda davranışları anlamının kendi kavramı olan habitusun kullanımıyla olabileceğini ileri sürmektedir. Bu durumu Bourdieu “*Sosyolog ve Tarihçi*” adlı eserinde şöyle dile getirmektedir: (Bourdieu & Chartier, 2014: 66)

“Bana mal ettiklerinin aksine, habitus belli bir durumla ilişkili olarak bir şey üretir. Bir yay gibidir, ancak bir tetikleyiciye ihtiyaç vardır. Ve duruma göre, habitus zıt şeyler de yapabilir.”

Habituslar, kendilerini bilinçli ya da bilinçsiz aktörler aracılığıyla üreten konular gibi hem farklılaşmış bir durumda hem de farklılaştırıcı bir işlevdedir. Habitusun bir yandan üretilen diğer yandan da üreten olarak belirlenmesi Bourdieu’nün yeniden üretim olarak adlandırdığı durumun gerçekleşmesiyle açıklanabilir. Yani habitusun temel özelliklerinden biri olarak yeniden üretim, habitusun hem kendini hem de oluşumundaki toplumsal zemini üretmesi anlamına gelmektedir. Üretilmiş olan habitus algılananın tersine sadece kendi koşullarını değil aynı zamanda toplumun ve toplumsal alanda yer alan bireyler, kurumlar gibi oluşumları da üretmekte veya üretilmesinde etken olmaktadır. Yani habitus hem üretici hem de üretilen bir yeniden üretim alanıdır. Bourdieu’ye göre (Bourdieu, 1995’ten akt. Yüce, 2007: 36):

...mekanik bir sürecin ürünü olmak söyle dursun yapının yeniden üretimi ancak onun gerekliliğini habitus biçiminde içselleştirmiş olan ve bilinçli ya da bilinçdışı olarak yeniden üretici olmalarına karşın hala üretici olmayı sürdüren eyleyenlerin işbirliğiyle gerçekleşebilir.

Bourdieu’nün kültüre odaklanmasının sebebi, toplumsal dünyayı anlamada ihmal edilen bir alan olmasıdır. Toplumsal yeniden üretimde kültürün yerine odaklanan Bourdieu, toplumsal alanın koşullarını üretmek ve kültürün bu yeniden üretimdeki payının sosyoloji ve antropolojinin birleştirici sorunlarından biri olduğunun altını çizmektedir (Swartz, 2011: 20).

1. BOURDIEU'DA MODERN SINIFLAR İÇİN KAVRAMLAR

Bourdieu'nün modern toplumlardaki sınıfları ve tabakalaşmayı açıklamak için sosyolojisinde yer etmiş olan sermaye, habitus, alan kavram üçlemesini kullanmıştır.

Bourdieu'nün kilit kavramlarında başta nesnelcilik ile öznelcilik arasındaki ikiliği aşmak amacıyla habitus ile alan arasında karşılıklı bir düşünce ağı ortaya koymuştur. Nesnelcilik ile öznelcilik arasında var olan epistemolojik çıkmaz Bourdieu'yü bu çatışmayı reddetmeye; alan, sermaye ve habitus kavramlarıyla ikilemi aşma ve açıklama yapmaya itmiştir. Diğer yandan yapı ve eylem arasındaki ilişkiyi de bu çerçevede açıklama gereksinimi duyan Bourdieu; birey, grup veya kurumları daha geniş bir perspektifle değerlendirme anlamında alan kavramını ileri sürmektedir (Swartz, 2011: 56).

Bourdieu, bir diğer kavram ağını ise, sermaye üzerinden kurmakta ve açıklamaktadır. Bu noktada toplumsal anlamda var olmanın gereği olarak belirttiği sınıfların arasındaki ayrımın toplumdaki kaynaklar ve güçlerin toplamından oluşan bir sermaye hacmi olduğunu dile getirmektedir. Buradaki kaynak ve güçten kasıt; ekonomik toplumsal ve kültürel sermayedir (Bourdieu, 2017: 177).

Sosyolojide Bourdieu kadar ampirik araştırmalara yoğunlaşan ve onun kadar etkili olan başka bir sosyolog yok iken onun teorik katkıları da görmezden gelinecek bir durumda değildir. Yani Bourdieu, teorik anlamda makro bir kuram ortaya atmak veya ampirik düzeyde sığ bir araştırma ortaya koymak yerine orta bir yol izlemeye çalışmıştır. Sosyoloji literatüründe de Bourdieu nesnellik/öznelcilik, genel/özel, teorik/ampirik gibi ayrımlardan sık sık kaçınan bir sosyolog olarak bilinmektedir. Diğer bir yandan da Bourdieu'yü incelerken genel bir bütün halinde değerlendirip bağımsız parçalar olarak düşünmek gerekmektedir. Örneğin Bourdieu'nün habitus, kültürel sermaye ve alan gibi temel kavramları tek başına kullanılabilme olanağı olan kavramlar olsalar bile, aralarındaki ilişkiyi bağlam; Bourdieu'nün sosyolojisinin teorik bütünü oluşturmaktadır (Arlı vd., 2014: 122)

Bourdieu toplumsal alanı açıklarken kültür üzerinde durmaktadır. Ortaya koyduğu kavramlar ve ilişki şemalarının her birinde kültüre dair bir ilişki barındırmaktadır. Bourdieu'nün toplumsal hiyerarşisinin şekillenmesi ve farklı sermaye çeşitlerinin sistematik beğeni hudutlarına nasıl çizdiğini gösterdiği çalışmaları değişiklik arz etse de sermaye ve kültür arasında kurulan ilişki, kültürün sabit bir alana

dönüşme riskini taşımaktadır. Yani, kültürel öğeler sermayeye dönüşürken toplumsal grupların egemen olanların hâkimiyetinde olan güç ve çıkarlara paralel bir biçimde ilerlemektedir. Bu durumda kültür bazen göz önünde tutulurken bazen de gözden düşmektedir.

1.1. HABİTUS

Habitus kavramı Pierre Bourdieu sosyolojisinin ayrılmaz bir bileşeni olmadan önce de pek çok düşünür tarafından kullanılmıştır. Durkheim “Fransa’da Pedagojinin Evrimi” adlı derslerinde (1904–1905), Marcel Mouss “Beden Teknikleri Üzerine” makalesinde (1934) ve Max Weber de “Ekonomi ve Toplum”da “Dinsel Çilecilik” (1918) adlı tartışmasında habitus kavramını farklı içerikleriyle kullanmışlardır. Ancak bu düşünürlerden hiçbiri habitus kavramına Bourdieu gibi belirleyici bir rol yüklememiştir. Bourdieu’nün Habitus kavramı, insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stoğunu anlatır.

Habitus kavramı bilimsel alanda birçok disiplin içerisinde kullanılmaktadır. Bu sebepten ötürü birçok tanımı olan habitus kavramı köken olarak kabaca ‘alışkanlık’ kelimesine dayandırılmaktadır. Fen bilimlerinde alışkanlık ve türevleri olarak tanımlanabilecek bu kavram; sosyal bilimler alanında toplumsal alanda etken olan bireylerin davranışlarına karşılık gelen bir anlamda kullanılmaktadır. Sosyolojide habitus kavramını gerek doğuştan bir yetenek olarak değerlendiren gerekse de toplumsal alanla birlikte ortaya çıkan bir davranış biçimi olarak tanımlayan bir anlayış hâkimdir. Biyolojideki anlamıyla benzerlik kuran bazı bilim insanları ise habitusun sadece bir alışkanlık olduğunu dile getirmektedirler. Ancak; habitusun alışkanlık anlamının toplumsal alanda ortaya çıktığını öne sürenler –ki sosyoloji ve sosyal bilimler alanında bu söylem daha fazla kendini gösterir- aileden başlayan bir sürecin habitusa eşlik ettiğini öne sürmektedirler. Sosyolojide Emile Durkheim’den Veblen’e kadar birçok düşünür, habitus kavramını kullanmıştır. Ancak Bourdieu’nün kavrama yüklediği belirleyicilik etkeni hiçbirinde yoktur. Bourdieu habitusu Pascal’ın dünya ile birey arasında kurduğu karşılıklı ilişkiden yola çıkarak bireylerin kendilerinde bulunan ve kendi davranışlarına yön veren aynı zamanda da çevresini etkileyebilen bir kavram

olarak tanımlamaktadır.* Hatta Bourdieu, habitus ile toplumsal alan arasındaki ilişkiyi su ile balık benzetmesi üzerinden anlatmaktadır. Habitus, toplumsal alan içerisinde bir balık gibidir. Balık nasıl ki suyun ağırlığını hissetmez ve balığa göre su en doğal ortam ise habitus da toplumsal alanla karşılaştığında bir yoksunluk ve yabancılık hissetmez (Arlı vd., 2014: 306). Bourdieu kendi diliyle habitus kavramının tanımını şöyle dile getirmektedir:

“Habitus” kavramı ta Aristoteles’e kadar uzandığı için, Aziz Thomas vs. dönemlerinden geçerek günümüze gelen çok eski bir kavram. Ancak ben kavramı bugün yeniden aktif kullanıma soktuğumdan, bugün çoklarının gönderme yaptığı sözcüğün kökeni perspektifi; kavram açısından bize bir şey katmıyor...

...Aristoteles ya da Aziz Thomas’da karşımıza çıktığı şekliyle ya da bunun da ötesinde Husserl, Mauss, Durkheim ya da Weber gibi farklı farklı kişilerde karşılaştığımız haliyle habitus kavramı bize çok önemli bir şey söylüyor: toplumsal “özneler” anlık akıllar değildir. Bir başka deyişle, bir kimsenin yapacağı şeyi anlamak için harekete geçiren şeyi bilmek yetmez; en merkezde yatkinlikler sistemi vardır. Yani bil kuvve var olan ve belli bir duruma bağlı olarak görünür hale gelen şeyler bulunur. habitus kavramının bir çok meziyeti var. Eyleyicilerin bir geçmişleri olduğu, bireysel bir tarihin ürünü olduklarının ve belli bir ortama bağlı bir eğitimleri olduğunu, bunun yanı sıra aynı zamanda da kolektif bir tarihin ürünü olduklarını ve özellikle de düşünce kategorileri, anlayış kategorileri, algı şemaları, değerler sistemi vs. toplumsal yapılar bütünüünün ürünü olduklarını hatırlattığı için önemli bir kavram (Bourdieu & Chartier, 2014: 61-62).

Habitus kavramının oluşturduğu etkinin devamlılığını anlatmak için Bourdieu; hysteresis kavramını kullanmaktadır. Bu kavram “oluşum sebebi ortadan kalktıktan sonra devam eden etki” anlamına gelen bir fizik terimidir. Bourdieu bu kavram ile habitus arasındaki ilişkiyi Don Kişot örneğiyle açıklamaktadır. Nesnel yapılarda meydana gelen değişimler bazen çok hızlı bir şekilde gerçekleşebilir. Bu durumda zihinsel olarak değişim öncesi yapıları zihinlerinde barındıran bireyler bir anda kendilerini geri kalmış, zamana aykırı bulurlar. Davranışları da bu çerçevede anlamsızlaşan bireyler Don Kişot gibi düşünebilmektedirler. Bourdieu bu fikre Cezayirli köylüler üzerinde yapmış olduğu çalışmalar sırasında ulaşmıştır. Köylülerin davranışlarını incelerken ekonomik olarak kullanılabilir olan yeni değerleri kullanmamalarını gözlemlerken geç kalmışlıklarını anlamlandırmak için başvurduğu bir kavramdır. Gecikme etkisi veya meydana gelen bir olayın etkisinin olaydan sonrasında da devam etmesi olarak tanımlanan bu kavram habitusun toplumsal alan üzerindeki etkisini anlatmaya yardımcı olmaktadır.

* Pascal’ın bu anlayışı “Dünya beni içeriyor ama ben onu anlıyorum.” cümlesiyle anlaşılabilir. Bourdieu bu sözden etkilendiğini ‘Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar’ eserinde kendisi dile getirmektedir (Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Bourdieu & Wacquant, 2014: 118).

Habitus, bireylerin kişisel gerçeklerini oluşturmada bireyin bir eyleyici olduğunu göz ardı etmeksizin bireylerin yaşam tarzlarını anlama da en önemli kavramdır. Kavramın sözlük anlamı ve doğa bilimlerinde kullanılan biçimi sosyal bilimlere ne kadar uzak olsa da toplumsal alanda bireylerin davranışlarındaki örüntünün anlaşılması noktasında uygunluğu göz ardı edilemez niteliktedir. Bundan dolayı en elverişli kavramın habitus olduğunu düşünen Bourdieu, bu kavrama diğer kavramlarla ve bilimlerle bir köprü kurma amacıyla yeni ve has bir anlam yükleme arayışına gitmiştir (Bourdieu, 1999: 282).

Habitus bir anlamda, bireyin kendi ile bütünleştirdiği yatkınlıklar, huy edinme, alışkanlık, olarak anlaşılabilir. Ancak bireyin toplumsal alanda hayat serüveninde birçok alanda ve durumda hissetmek, anlamak ve düşünmek gibi eğilim kazanmaktadır. Bunların toplamı bir sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem bireyin kendi dünyası ve toplumsal alana dair oluşturduğu algı biçiminin ve yaşam tarzının şekillenmesinde etken bir yapıya sahiptir. Bourdieu'ye göre bu sistematik düşünce ve etkileri akışkan bir seyir izlemektedir. Yani toplumsal alan içerisinde belli bir konum, bir durum ve mekânda öğrenilen bilgi ve deneyim bir başka bir konuma aktarılabilir. Bu durum ilişkilerin devamını, toplumsal hayatın içselleştirilmesi ve bireylerin içinde var olan davranış örüntülerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bireylerin hayatlarında kolaylık olarak karşılına çıkan bu durum, kültürün bedende içselleştirilmesi ve zihne yerleştirilmesini de sağlamaktadır. Bourdieu bu duruma Fransa'da yükseköğrenim kurumlarında karşılaşılan bir olayla örnek vermeye çalışmıştır. Fransa'da burjuva çocuklarının yükseköğretimde değer ve ayrıcalık yönünden avantaj sağlayan bir sistem vardır. Bu durum burjuva çocuklarının okul başarılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bourdieu'nün asıl anlatmak istediği şey; bireylerin hayatında kolaylıklar sağlayan ve bu kolaylıkların devamında içinde bulunduğu sınıfın farkında olan bireylerin sınıfsal konumuna dair bilgileri yansıttıklarıdır (Bourdieu, 2012: 18).

Bourdieu'nün sosyolojisinde temel taşı olarak belirttiği ikilikleri aşma amacı habitus kavramıyla gerçekleşmektedir. Çünkü habitus özne ile nesne arasındaki ikiliği ortadan kaldırarak toplumsal alanın anlaşılmasına olanak tanımaktadır. İnsanlara nasıl davranmaları gerektiğini de kazandıran bu kavram bireylerin toplumsal alana dair stratejiler geliştirmesine ve belirli amaçlar doğrultusunda eylemde bulunmalarına önayak olmaktadır. Bourdieu'de yapı ile eylem arasındaki bağın kurucusu olan habitus,

bireyin ve toplumun içerisinde bulunduğundan dolayı yeniden üretilmektedir. Habitusun yeniden üretilmesi belirli sınırları olan bir kavram olmadığını göstermektedir. Bireyin ve içinde bulunduğu toplumsal alanın tecrübesinden beslenen bu kavram zamansal değişimlerin etkisiyle farklılık göstermektedir. Habitus kavramı bireyler arasında kişisel olarak farklılık gösterse de yaşam konusunda elde edilen veya hali hazırda bulunan yatkınlıklarda habitusun ürünleridir. Yatkınlıklar ve eğilimler toplumsal alanda herhangi bir koşul ve durumda farklılık göstermemektedir. Habitus; bu durumdan dolayı sabit bir kavram olma özelliği de taşımaktadır (Bourdieu, 1980'den akt. Ünal, 2013: 109).

Habitus, nesnel olarak sınıflandırılabilen yatkınlıkların üretici iken aynı zamanda da bu yatkınlıkların toplumsal alanda konumlandırılma sisteminin kendisidir. Yaşam tarzları, bakış açısı gibi habitusu belirleyen bu davranış örüntüleri ve bunların değerlendirilmesi toplumsal alanda bir yaygın görüşe yani kültürün oluşmasına etki etmektedir. Karşılıklı etkileşim içerisinde olan toplumsal alan ve birey arasındaki bu durum habitusu oluşturmaktadır. Şöyle ki doğuştan gelen bedende var olan bir sistem olarak habitusun varlığı ilerleyen zamanda toplumsal alanda kendini göstermekte ve çevresel bağlamda bireyin yaşam alanını da belirlemektedir. Örneğin doğuştan gelen öğrenme güdüsü bireyin öğrenme koşullarının belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu durumda bireyin öğrendiği bilgi doğuştan gelen bilgilerin üstünde bir birikim olarak değerlendirilmektedir. Habitus, Bourdieu'ye toplumsal alanda sınıfsal konumların farkındalığı ve konumun benimsenmesinin ürünüdür (Bourdieu, 2017: 254-255). En temelde, bireylerin içeriden yönetilmesine olanak sağlayan bir mekanizma olarak habitusu tanımlayan Bourdieu, aynı kavramın toplumsal alanda diğer bireylerle olan ilişkinin sonucu olduğunu da belirtmektedir. Bireyler, eğilimleri ve yatkınlıklarını gerçekleştirerek hali hazırda bulunan kurumları içselleştirmektedirler. Toplumsal alanda bu yolla etkinleştirilen habitus; belirli koşul ve mekân dâhilinde bireylerin toplumsal deneyimleri tarafından oluşturulmaktadır. Ayrıca habitus içselleştirilen, sınıf, dil gibi kavramların bütünü zihinde oluşturduğu şemaların da belirleyicisi olmaktadır. (Arlı vd., 2014: 315) Yani habitus; algılanan, değerlendirilen ve bireylerin içinde bulunduğu toplumsal dünya aracılığıyla oluşmaktadır. Aynı zamanda habitus tarafından oluşturulan eğilimler kalıcı olmakta ve nesilden nesle aktarılabilmektedir. Bu eğilimler bilinçsiz şemalar toplumsal koşullar ve toplumun belirlediği kurallar ile içselleştirilmektedir.

Habitus, aynı zamanda da bireysel davranışlar üzerinde etkisi olan bir kavramdır. Bireyler bir davranışı gerçekleştirdiklerinde bu davranışın toplumsal alan ile

bağlantılı olması beklenir. Çünkü toplum içerisinde yaşamın belli kuralları vardır. Bireyler bu kurallar çizgisine eyleme geçmektedirler. Bu davranışsal çizgi habitus tarafından belirlenmektedir. Örneğin başarılı olmak davranışı olumlu ve olumsuz yönde iki şekilde gerçekleşir. Bireyler başarı ve başarısızlığı habitus sayesinde içselleştirmektedirler. Bu durum bireylerde bir takım beklenti ve hayallerin oluşmasını sağlar. Beklentiler olasılıkların tekrar değerlendirilmesi ve yeniden üretilmesinin alt yapısını oluştururlar. Bu da toplumsal alanda bir anlayışın gelişmesinin sebebi olarak görülebilir. Yani habitus hem içselleştirilmiş bir kavram olarak hem de içselleştirilen düşüncelerin davranışa dökülmesinde belirleyici bir çevresel etken olarak karşılaşılan sistem niteliği taşımaktadır(Swartz, 2011: 148-149).

Habitus, bireylerin biricik olduklarını ancak deneyimlerinin çok yönlü bir özellik arz edeceği göz önünde bulundurularak geliştirilmiş bir kavramdır. Bireyler davranışlarını sergilerlerken sabit bir yaşam tarzıyla hareket etseler de zaman içerisinde toplumsal alana uyum zorunluluğu ve deneyimlerine dayanarak değişiklik yapabilmektedirler. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere habitus kavramı kararlı ve sabit bir yapı değil yeniden üretilmeye ve kodlanmaya elveriş sağlayan bir nitelik göstermektedir (Koytak, 2012: 96). Habitus, bu doğrultuda bireylerin kendini gerçekleştirmesini ve buldukları sınıfsal konumdan bir diğerine geçişte olasılıkların oluşmasını sağlayan yapılandırıcı kültürel bir donanım işlevi görmektedir. Habitus bireyin çocukluk döneminde gerçekleştirdiği farkında olmadan ve sürekli gerçekleştirdiği davranışların zihinde oluşan şemalarına verilen isimdir. Bireyin oluşturduğu bu şemalar bireyin eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır. Habitus eğilimleri belirlerken eğilimler de toplumsal çevrenin sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak habitus üzerinde etkili olmaktadır. Bundan dolayı habitusun toplumsal ve sınıfsal kökene göre farklılaştığı söylenebilir (Çeğin ve Meder, 2011: 248).

Habitus; kişisel ve öznel kavramlarının bile toplumsal olduğunu kabullenmek ve açıklamak için kullanılır. Yani habitus, toplumsallaşmış bir öznelliktir. Toplumsal alanda gerçekleştirilen eylemlerin çizgilerini belirleyen kurallar bütünü bireyin benimsemesi, içselleştirmesi ve bedene inşa edilmesi habitusu meydana getirmektedir. Habitus; bireylerin, hesaplama, hedefleme ve planlar yapmadan toplumsal alanda gerçekleştirmiş oldukları davranışların akla ve mantığa yakınlığının anlaşılması için gereken bir araçtır. Çünkü bireyler -kendi tabiriyle toplumsal eyleyiciler-, kendilerine sunulan fırsatları içselleştirmekte ve geleceği görmek için çaba sarf etmektedirler. Bu

yüzden de bireyler ölçülü davranışlar sergileyerek buldukları zamanın kendilerine dayattığı davranışların farkına varmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2014: 116-121).

Habitus, tanımdan da anlaşılacağı üzere hem kendini hem de toplumsal alandaki kültür, eğilim gibi nesnel koşulları üretmekte ve bunlar hakkında bilgi sunmaktadır. Bundan dolayı Bourdieu bu kavrama “Zihinsel yapıların biyolojik bireylerde oluşması” tanımlamasını yapmıştır (Bourdieu & Chartier, 2014: 61). Habitusun toplumda veya bireyde davranışlar için hazırladığı ortam; zihnin, toplumsal kuralların ve bedensel şemaların etkilediği davranışların toplamıdır. Bu durum habitusun değer, beğeni algı gibi iletişimin sözel olmayan kısmında kendini göstermesine olanak tanır. Ancak habitus Bourdieu’ye göre kader değildir. Her ne kadar değişmez olarak görünse de değişime açık bir kavramdır. Bu durum habitusun tarihin ürünü olmasıyla açıklanabilir. Yine de habitus kavramı bireylerde ve toplumda yatkinlikler sistemi olarak görüldüğünden kontrol ve çözümleme aracı olarak da görülebilir. Bu durumda ise habitusun etkisi toplumsal alanın ve bireylerin yapısı ile zıt düşen davranışlar ortaya çıkmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2014: 124-127).

Habitus, bireylerin toplumsal alanda ilk sosyalleşme aşamalarında tutarlı davranmalarını sağlayan bir sistemdir. Sosyalleşme ve toplumsal yapılar mekanik olarak açıklanamayacak ilişkiler olduğundan dolayı da habitus bu noktada insan davranışlarında belirleme rolünün aksine sınırlayıcı bir özellik arz etmektedir (Yüce, 2007: 34). Habitus diğer bir ifadeyle bireyleri, davranışların sosyalleşme yoluyla doğan ve temel yatkinliklerle düzenlenen eylemler olduğuna inandırmaktadır. Habitus kavramının, değişmez ve değiştirilmez ilkelere sahip olduğunu düşünmek yanlıştır. Habitus, sosyalleşme sonrasında değil öncesinde bireyin içinde var olan davranış örüntülerini içermektedir. Habitus bir başka durum karşısında uyarılan bir sistem olduğundan toplumsal ve bireysel etkisini yavaş ilerleyen bir süreç içerisinde gerçekleştirmektedir (Swartz, 2011: 149-153).

Bourdieu habitusun belirleyicilik noktasında kendi kendini de etkilediğini savunmaktadır. Ayrıca bu ilişkinin toplumsal alandaki davranışların oluşturulmasında ve belirli kalıplara dönüştürülmesinde bireyleri etkilediğini savunmaktadır. Habitus kavramı toplumsal alanda istenmeyen veya belirlenmiş toplumsal ilişkilerin dışında kalan davranışları ötelemektedir. Ayrıca ilişkilerde yönlendirme etkisine sahip olan habitus bütün bu işlevleri kendi kendini belirleyerek gerçekleştirmektedir (Bourdieu, 2017: 355)

Bourdieu toplumsal dünyanın işleyişini açıklarken habitus kavramının tüm kuramın anahtarı olarak nitelendirmektedir. Hatta habitus ilk olarak Bourdieu'nün Cezayir üzerine yaptığı çalışmalara dayanmaktadır. Cezayir üzerine çalışmalarında Bourdieu, bu kavramın ilk örneklerini; tarımsal alanlardan Fransız sömürge anlayışı sebebiyle şehre göç eden köylülerin durumlarını açıklamak için vermektedir. Köylülerin yeni yaşamlarında alışık olamadıkları ve kendilerini eksik hissettikleri davranış ve algı şekillerine anlam verememeleri ve uyum sağlayamamaları köylülerin varoluş koşullarıyla ilişkilidir. Bu varoluş koşulları ve uyum sorunu habitus kavramından kaynaklanmakta ve çözümünde de yine bu kavrama ihtiyaç duyulmaktadır (Koytak, 2012: 87-89). Bourdieu yine ilk çalışmalarında bu kavramı deneyimlerin bütünleştirilmesiyle gelecek davranışlar hakkında şemalar aktaran sistem olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde bireylerin toplumsal alana daha kısa sürede ve kalıcı bir şekilde uyum sağlayabileceğini dile getirmektedir (Swatz, 2011: 144).

Habitus, bireylerin içindeki toplumsal yatkınlıklardır; ancak sonradan da kazanılabilir. Bu özelliğiyle sermayeyle benzerlik göstermektedir. Toplumsal yapılar ile toplumsal davranışlar arasında bir köprü görevi gören habitus, toplumsal alanda davranışlar ve bireyler arasında da bir ilişkisel anlam bağı kurmaktadır. Bu bağ kültürel olarak değerlendirilebilecek toplumun düşünce ve beğeni anlayışının kalıplarını belirlemektedir (Yüce, 2007: 32-33).

Toplumsal veya bireysel anlamdaki deneyimler habitusu doğrulamaktadır. Şöyle ki habitus değişime ve dönüşüme açık bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Buradaki değişim toplumsal tecrübe veya deneyimlerle gerçekleşebilir. Ancak bunun yanı sıra habitus kavramının bir başlatıcı, tetikleyici unsura ihtiyacı vardır. Bireylerden aldığı başlangıç işaretiyle toplumsala dair ilişkiler üreten kavram habitustur (Bourdieu & Chartier, 2014: 66). Hem şekillendirici işlevi olan hem de şekillendirilen habitus, toplumsal alanda farklı konularda çözüm arayışı içinde olan bireylere de bir fırsat sağlamaktadır. Bireyleri hayat boyunca edindikleri tecrübeler de bu arayış sonucu oluşmaktadır. Yani bireyler farkında olmadan yaptığı davranışlar sayesinde toplum tarafından kabul görme amacıyla gerçekleştirdiği eylemler bütününde habitusu yeniden üretmektedir. Toplumsal alanda var olan düzene bireylerin uyum sağlama sürecinde gerçekleştirdikleri eğilimler toplamına olan habitus aynı zamanda da bu düzenin ve toplumsal alanın devamlılığı için gerekli bir kavramdır. Toplumsal alan ile habitus arasında da bireyler ile habitus arasında görülen ikili belirleyicilik ilişkisi vardır. Yani

toplumsal alan devamlılığı için habitusa, habitus da kendi devamlılığı için bireylerin bir arada bulunabilmesine ihtiyaç duymaktadır. Habitusun ve toplumsal alanın yeniden üretimi bireylerin toplumsal alanda ve habituslarında etken olmasıyla gerçekleşebilir (Özsöz, 2009: 19-20).

Toplumsal alanda birçok yerde karşılaşılan habitus; bireylerin davranışlarının kaynağı ve davranışların eyleme dökülmeden önce zihinde oluşturdukları şemaların toplamıdır. Siyasetten gündelik konuşma tarzına kadar toplumsal alanda gerçekleştirilen davranışlar ve bu davranışlar sonrasında meydana gelen toplumsallaşma süreci insanların habituslarının kalıcılığını belirlemektedir. Toplumsallaşma sürecinde bireyin içsel yaşamında sabit olan ve kalıcı bir şekilde aktarılmış olarak bulunan habitus, sonraki süreçlerde değişime uğrayıp şekillendirilebilmektedir (Koytak, 2012: 88). Toplumsal alanda katılım sağlayabilmeyi içinde barındıran habitus kavramının bilinçli bir seçim olmadığı söylenebilir. İnsanların düşünmeden yaptıkları bu seçimler ve katılımlar; insanları toplumsal alana dair yetişkinlik, meslek, din, ahlak gibi konulara hazırlayan bir altyapı sürecidir. Örneğin düzgün oturma şekli, dini ritüellere karşı duyulan saygı gibi karakteristik yaşantılar habitus tarafından belirlenmektedir. Aynı zamanda bu yaşantılar bireysel anlamda habitusların da belirleyicisi olabilmektedir. Yani insanın kim olduğunu anlama sürecinde kapılmış olduğu duygu durumu habitusunun ta kendisidir. Bourdieu bu noktada habitusun hem bireysel bir davranış hem de toplumsal bir başarı olduğunun altını çizmektedir (Arlı vd., 2014: 103-105).

Vazgeçilmez düzen, tutum ve kendini tutma davranışının ifadesi olan habitus (Bourdieu, 2017: 291); sınıflar ve konumlar arasında ilişkiler kuran bir toplumsal şartlar tarafından üretilen bir kavramdır. Ayrıca habitus kavramı bu toplumsal sınıf ve konumların kendi aralarında kurdukları ilişkiye sebep olan tüm mal, zevk ve özelliklerin tamamını kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere habitusunun bir önemli işlevi de toplumsal alandaki bireylerin davranışları ve davranışlarına neden olan varlıkların (sermaye, mal, dil, kültür vb.) korunması ve birleştirilmesidir. Aynı zamanda bu korunan varlıkların diğer nesillere aktarımında da rol oynayan şey habitustur. Habitus hem ayrıklık hem de özdeşlik ifadesi olarak anlaşılabilir. Toplumda bireyleri davranışlarını belirleyici bir etkiye sahip olan bu kavram bireylerin olası deneyimlerine karşı zihinlerinde oluşturdukları şemalar olarak düşünüldüğünde tek ve aynı bir sistem kanaatine varılabilir. Ancak yine toplumsal alanda bireylerin deneyimlerinin hem kendi içinde hem de bireyler arasında farklılık gösteren özellikleri göz önünde

bulundurulduğunda habitus bireyler arasında kendine has ve apayrı bir kavram olarak görülebilir. Aslında her ikisi de doğrudur; yani habitus bireyler arasında ve bireyin toplumsal yaşantısında hem ayrıştırıcı hem de birleştirici bir etki oluşturmaktadır. Birleştirici etki bireylerin hem çevresiyle hem de kendisiyle olan iletişimini kapsamaktadır. Ayrıştırıcı etki ise; sınıflar arasında göze çarpan davranışsal farklılıklardır. Örneğin bir işçinin yaşam tarzı, zevkleri, yediği yemekler, siyasal düşünceleri gibi birçok etkinlik ve düşüncelerinde patronundan veya daha açık ifadeyle bir başka sınıfa mensup bir bireyden ayrılan yönleri vardır. Bunlar elbette sınıfsal farklılıklara ve sınıflandırmalara yol açmaktadır. Yani habitusun şekillendirici ve ayırıcı olduğu durumlardan birisi de toplumsal sınıflardır. Bundan dolayı habitus farklı toplumlarda, farklı zamanlarda ve farklı toplumsal kesimlerde başka şekilde gözlemlenebilir (Bourdieu, 1995: 23).

Habitus kavramına bakıldığında karşılıklı bir ayırım görülmemektedir. Yani habitus ne bireysel ne de toplumsaldır. Hem bireylerin davranışlarının belirlenmesinde hem de davranışlar karşısında oluşturulan tutumun bir yaşam stratejisi haline gelmesinde etken bir rol oynamaktadır. Bourdieu'nün bu kavrama yüklediği anlam, salt bir bireysellik veya toplumsallık değildir. Habitus nasıl ki toplumsal alanda oluşturulurken aynı zamanda toplumsal alanı da oluşturuyor ise aynı şekilde bu kavram hem bireylerin iç dünyasında hem de toplumda meydana getirdikleri veya getirebilecekleri davranışlarda bir yol gösterici, belirleyici ve yapılandırıcı bir işleve sahiptir. Aynı zamanda habitusun oluşturduğu bu davranış yatkınlıkları ve yatkınlıkların toplumsal alanda meydana gelmesi yani bireylerin bu yatkınlıkları gerçekleştirmeleri arasındaki ilişki hem habitusun varlığını kanıtlar nitelikte hem de toplumsal alanda birey ve davranışlarına dair ilişkiyi açıklamaktadır (Bourdieu, 2017: 148). Bu durum habitus kavramının bireylere şans vermediği öne sürülerek eleştirilmiştir. Habitus kavramının bireye kendini izleme imkânı sunmadığını dile getiren bu eleştiriler, bireyin bulunduğu ortamlarda özgür tercihler yapamadıkları yönündedir. Ancak yeniden üretim süreci ve ürünü olan habitus bireylerin kendi zihinlerinde oluşturmuş oldukları şemaların –zihinsel, fiziksel ve sosyal deneyimler sonucunda bu şemaları elde ederler.- toplumdaki koşullar ile karşılaştırılarak yeni bir zihinsel şema oluşturan bir işlev arz etmektedir. Bireylerin bu çabası toplumsal bir üretimin de göstergesidir. Bu durumda aradaki köprü habitus tarafından kurulmakta ve habitus burada bir dönüşüm makinesi görevini almaktadır (Bourdieu, 1997: 122).

1.2. ALAN

Alan kavramı Bourdieu'nün sosyolojisinin habitus ve sermaye ile birlikte kuramın temelini oluşturan yapıtaşdır. Bourdieu'ye göre insanın kendisini anlaması içerisinde yaşadığı ve bulunduğu alanı anlamasından geçmektedir. Diğer yandan alan kavramı habitus ve sermaye gibi hem toplumda belirleyici bir rolü olan hem de toplumu anlamada yardımcı bir unsur olarak karşılaşılan bir kavramdır. Bourdieu alan kavramının başta kültürel sermaye ve habitus gölgesinde olduğunu dile getirirken ilerleyen zamanlarda kendine has bir dinamiğinin olduğunu öne sürmüştür. Bu yüzden ki Bourdieu'nün ilk dönem çalışmalarında alan kavramına rastlanmamaktadır. 1960 ve sonrasında "Sanatın Kuralları" ve "Bir Otoanaliz İçin Taslak" kitaplarında rastlanan alan kavramı toplumsal çevrede var olan bireylerin davranışlarında etkili olmaktadır. Şöyle ki bireylerin toplumsal çevrede bir davranış veya durum karşısında takındıkları tavır ve düşünceden, davranışlarını gerçekleştirdikten sonra edindikleri tecrübeye kadar her aşamada alan ile karşılaşılmaktadır (Bourdieu, 2012: 35).

Alan kavramını oluştururken Weber'den etkilendiğini dile getiren Bourdieu; bu kavramın habitusun belirleyici olduğu toplumsal ortamın yapısını şekillendiren bir nitelikte olduğunun da altını çizmektedir. Alan kavramı toplumsal çevrenin üzerine kurulan bir nesne olarak anlaşılabilir. Alan, bireylerin hem iç dünyalarında hem de çevrelerinde elde ettikleri bilgilerin, kazanımların, kısacası deneyimlerin gerek zihinsel gerekse de kültürel anlamda karşılaştıkları karşıtlıkları aşma olanağı sağlamaktadır (Bourdieu, 1999: 316). Habitusun toplumsal üzerindeki şekillendirici etkisi alanın toplumsal çevre üzerindeki etkisiyle paralellik göstermektedir. Ancak habitus bu işlevi içeriden gerçekleştirirken alan dışsal yollarla toplumsal yapı üzerinde etkili olmaktadır. Yani bireylerin benimsedikleri davranışlar ve takındıkları tavırlar habitus tarafından içsel olarak güdülenmekte iken alan tarafından da çeşitlendirilmektedir. Bunun yanı sıra alan kavramı ile anlatılmak istenen içinde barındırdığı insanların davranışlarına öznel bir perspektif kazandırmasını sağlayacak şekilde bir işlevsellik sunan mekanizmadır. Alan habitusu yapılandıran bir işlev gösterir. Bundan dolayı alan ve habitus arasında bir koşullanma ilişkisi mevcuttur (Bourdieu & Wacquant, 2014: 118).

Alan kavramıyla gerçekleştirilecek olan bir araştırma ve analiz Bourdieu'ye göre üç aşama veya adım içermektedir (Bourdieu & Wacquant, 2014: 90). Bu adımlar sırasıyla iktidar alanının oluşturulması, alan içerisinde meydana gelen gelişmelerin ve bireylerin arasında nesnel ilişkilerin tespiti ve yapı olarak değerlendirilmesi, yatkınlıklar

ve eğilimler olarak değerlendirilen habitusların çözümlenmesidir. İlk olarak oluşturulacak olan iktidar alanı; alan kavramının çözümlenmesinde temel belirleyicilik arz etmektedir. Çünkü Bourdieu sosyolojisinde toplumsal alana ve çevreye dair incelemelerinde sınıf kavramını kabul etmiş bu doğrultuda diğer kavramlarını oluşturmuştur. Alan kavramının anlaşılması ve çözümlenmesi için de gerekli olan sınıf konumlarını doğrular nitelikte olan iktidar alanıdır. Bir toplumda egemen olan sınıfın belirleyiciliği bu kavramda da karşılaşılan bir durumdur. İktidar alanı toplumsal alan üzerinde etkili ve belirleyici gücü yüksek olan bir konumdur. Diğer yandan Bourdieu ikinci olarak toplumsal yapının nesnel olarak değerlendirilmesinin toplum üzerindeki alan incelemelerinde adım olarak değerlendirileceğini öne sürmektedir. Bu aşamada birbirine karşı mücadele içerisinde olan toplumsal sınıfların, bireylerin veya kurumların işgal ettikleri konumlar incelenmelidir. Bu inceleme toplumun nesnel yapısını ortaya koymak için gereklidir. Son olarak Bourdieu topluma dair alan kavramı ışığında yapılacak bir analizin gereği olarak habitusların çözümlenmesini öne sürmektedir. Toplumsal alanda bireylerin davranışları, eğilimleri ve yatkınlıklarını kapsayan bu aşamada bireylerin farkında olarak veya olmadan yaptıkları toplumsal ve iktisadi koşulların getirisi olan davranışların incelenmesi gerekmektedir. Bourdieu söz konusu aşamalarla yapılacak bir alan analizinin daha nesnel ve kesin sonuçlar doğuracağına inanmaktadır.

Bunun yanı sıra bir alan toplumsal, hukuki, kültürel, ekonomik vb. kuralları barındırmaktadır. Bir arada olmanın zorunluluğu olan düzenin sağlayıcısı olan kurallar alanlarda bireylerin, davranışlarını gerçekleştirmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kuralların ve kuralların sağlamış olduğu düzenin bir sonucu olan yaptırımlar toplumsal alanda bireylerin birlikte yaşamlarını sağlamaktadır. Yaptırımlar ile belirlenen düzen davranışlar ışığında tekrardan değiştirilebilir bir nitelik arz etmektedir. Kurallar yeniden düzenleme işlemi sırasında hem kendi kendini hem de insan davranışlarını değiştirebilmektedir. Alanın özelliklerinden birisi de gerçekleştirilen bu mücadeledir (Bourdieu, 2015c: 123). Yani alanlar kendi kendine yapılandırılmış olan ve buldukları konumların özelliklerini yansıtan bir analiz imkânı sunmaktadırlar. Bu analiz imkânı Bourdieu'nün dikkat çektiği hususlardan biridir. Bourdieu, alan kavramının analizinde konumların birden fazla boyutları ve bireylerin toplumda yer aldıkları konumlara yerleşmesinin önemini de altını çizmektedir. Hatta alan kavramının çok boyutlu olduğunu dile getirmekte bireyler arası ilişkilere

indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Alan; toplumdaki nesnel ilişkileri içinde barındıran, bireyler arasındaki özel ilişkilerin içeriğini belirleyen bir kavramdır. Bourdieu, herhangi bir konumda alan içerisinde değerlendirilebilecek bireylerin alanın özellikleri doğrultusunda çıkarlarının olduğunu ve bu çıkarların olası anlaşmazlıklarda nesnel olarak değerlendirilebilecek bir suç ortaklığına neden olacağını savunmaktadır (Bourdieu, 1997: 105).

Bourdieu, alan kavramını anlatmak ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak için alan kavramını oyuna benzetmektedir. Bourdieu'nün metaforunda bir oyundaki oyuncuların gerçekleştirdiği davranışların kurallar ve çıkarlar doğrultusunda ilerleyişi toplumsal işleyişe benzetilmiştir. Yani bir oyundaki oyuncuların oyunun belli amacı, kuralları ve sorumlulukları çerçevesinde davranış sergilemeleri alan kavramının da belli bir çıkar, amaç ve sorumluluk doğrultusunda işlemesine benzer niteliktedir. Bir oyunda sahip olunan kartlar alanda toplumsal statü ve konumlara denk düşmektedir. Kısacası oyun topluma oyuncularda toplumdaki bireylere benzetilmiştir. Oyuncuların beklentileri ve yatırımları toplumsal alandaki sermayelere karşılık gelir yani bir oyunda oyuna devam edebilmek ve oyun içinde kalmak için oyuncular elinde bulunan kartları ve fırsatları değerlendirmek zorundadır. Aynı şekilde bireyler toplumsal çevrede dâhil oldukları bir alanda yaşamlarını devam ettirebilmek için kendi sermayelerini toplumsal konumlarını ve alanın kendilerine sunmuş olduğu fırsat, imkân gibi ayrıcalıkları kullanmak zorundadır. Bu noktada bir oyundaki oyuncular ellerinde bulunanları yeri geldiğinde riske atarak kazanma yolunda ilerlerler. Topluma bakılacak olursa alanda davranışlarını sergileyen bireyler, ellerinde tuttukları sermaye türlerini alanda devam edebilmek için harcama yoluna gidebilirler. Asıl sermaye oyuncuların oturuş şekli, dağıtılma sırası veya oyuna başlama durumu değil oyuncuların ellerinde bulundurdukları kartlardır. Bir alanda ise bireylerin ellerinde tuttukları kartlar kültürel ve toplumsal sermaye başta olmak üzere diğer sermaye türleridir. Bourdieu, toplumsal alanın oyunun oynandığı yer olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca toplumsal alanda oynanan oyunda bireylerin oyun üzerindeki güç, kazanma veya kaybetme yönündeki şansları bireylerin sermayelerine göre değerlendirildiğinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar toplumsal alanı meydana getiren mücadeleleri sürekli kılmaktadır. Oyun sırasında bireylerin hamlelerini gerçekleştirmek için ürettikleri ve uyguladıkları stratejiler ise habitus kavramına karşılık gelmektedir. Bireylerin toplumsal alanda davranışlarını gerçekleştirirken kullandıkları eğilimlerin tümü olarak değerlendirilen habitus, alan içinde de yerini böylelikle

göstermektedir. Oyunda uygulanan stratejiler toplumsal alandaki yatkinlıklardır. Söz konusu yatkinlıklar süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Yani kısacası alan içinde bulundurduğu bireylere kendi doğrularını ve kurallarını dayatan ilişkiler bütünüdür. Alan bu özelliğiyle manyetik bir etkiye sahipmiş gibi tüm olguları kendine çekmekte ve kendinde toplamaktadır*.

Alan kavramı toplumda üretici konumundaki bireylerin kurdukları ilişkiler bağlamında işgal ettikleri konumlarının toplum üzerinde söz sahibi olan nesnel ilişkilerinin üretimi sağlamaktadır. Ayrıca nesnel ilişkiler bireylerin toplumdaki konumlarının belirlenmesi ve korunmasında etkili bir işleve sahiptir. Nesnel ilişkiler ile toplumsal konumları arasında karşılıklı bir belirleyicilik vardır. Bourdieu, belli olan bir ilişki sonucu meydana gelen, toplumsal dünyada sadece kendi alanı üzerinde etkiye sahip etkileşimlerin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bu etkililiğin kültürle ilişkisini habitus oluşturan yatkinlıkla bütünü olarak tanımlamaktadır. Ancak bu oluşum bir alanla ilişkili olduğundan bir alanda meydana gelmekte ve işlemektedir. Bu durum aynı alanda meydana gelen toplumsal davranışların farklı alanlarda da ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda da aynı alanın farklı farklı durumları veya diğer alanlar göz önüne alındığında anlam ve değer çeşitliliği yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşılaşılan bir durum halini almaktadır. Toplumsal alan açıklamaların hemen hepsinde yer eden hiyerarşi ve altlık-üstlük meselesi Bourdieu'nün alan kavramında da işlenen bir ayrıntıdır. Alan altyapı ile üstyapı arasında kültürel bir saha meydana getiren bir kavramdır. Bu sahada kültürel üretimin yanı sıra toplumsal dünyaya dair kurallar veya ilişkileri üreten kurumları barındırmaktadır. Bourdieu bu açıklamalarıyla Marksist kuramın ayrı olarak düşündüğü iki kutbu birleştirmektedir.

Bourdieu alanların kendilerine has sınırlara sahip oldukça alan dışında olup bitenleri kendi iç mantığına göre düzenleyip anlayan bir yapıya sahip olmaktadır. Bu noktada alanın kendi sınırlarına sahip olması demek, alanın kurallarının belirlenmiş ve bu kurallarla yaptırımların alanda yerleşmiş olması anlamına gelmektedir. Böylelikle alan içyapısını belirlerken hem içindeki bireylerin etkisine maruz kalmakta hem de alan dışında meydana gelen olayların özelliklerini taşımaktadır. Bu bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Çünkü toplumsal dünyada bir alanda meydana gelen bir gelişme diğer alanları da etkilemektedir. Bourdieu de yaklaşımında bu etkinin göz ardı edilemeyeceğini dile getirmektedir. Alanlar genel yasalara sahip olan, değerli

* Oyun metaforu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bourdieu & Wacquant, 2014: 82-83.

kaynakların sahipliği ve egemenliği adına mücadele edilen bölgelerdir. Aynı zamanda alanlar için toplam sermayenin dağılımına göre egemen olanların yapılandırmış oldukları mekânlar şeklinde söz etmek de mümkündür. Bourdieu alanlarında içinde konumları barındırdıklarını dile getirmektedir. Alan içinde var olan konumlar kapsadıkları kişilerin özelliklerinden çok sermayelerin dağılımıyla belirlenmektedir. Bundan dolayı Bourdieu'nün alan ile sermaye kavramı arasında kaçınılmaz bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Alanlar içinde barındırdığı kurum, örgüt gibi küçük unsurların birbirleriyle ilişki içinde oldukları ve bu ilişkinin sonucu olarak ayırt ediciliklerin ortaya çıkarıldığı sistemlerdir. Ayrıca alanlar sınırları içinde belirledikleri kuralları ve içinde barındırdıkları mücadele olgusunu bireylere dayatmaktadır. Alanda egemen olan gruplar üstün körü bir yaklaşımla bireylere mücadelenin yapılmasının gerektiğini ve bunun değerli olduğunu söylemektedirler. Bu durum mücadele olgusunun varlığını ve devamını sağlamaktadır. Alanların bir diğer özelliği ise kendi içinde gerçekleşen gelişmelerin içsel yapılarını oluşturmasıdır. Bu şekilde alanlar diğer alanlardan etkilenirken bir anlamda içsel belirlenimleri sayesinde ayrılmaktadırlar. Bu da alanları bir bakıma özerk bir hale sokmaktadır.

Bourdieu toplumsal alanların hepsinde mücadele ile karşılaşılacağını dile getirmekte ve mücadelenin alana giriş kartı özelliği taşıdığını belirtmektedir. Mücadele alana girmek için çaba gösteren yeni bireyler ile alanda egemen olan bireyler arasında gerçekleşmektedir. Bu mücadelede egemen olan bireyler, alan içinde tek egemenliği savunan ve rekabete karşı duran davranış özellikleri sergilemektedirler. Alanın içerisinde kazanılan sermaye tecrübe vb. yanı sıra kaybedilecek konum, statü vb. de bulunmaktadır. Aynı alan içerisinde yaşayan bireyler giriştikleri mücadele sonrasında karlı veya zararlı bir sonuca ulaşabilmektedir. Yani toplumsal anlamda konumlar arası geçiş ve alan içerisindeki hiyerarşi mücadele ile belirlenmektedir. Alanlar arasında mücadelelerin farklı olmasının yanında mücadele nesnelere ve uğruna mücadele edilen şeyler de değişiklik göstermektedir. Ayrıca bu farklılık alan dışındaki bireyler tarafından algılanamaz. Bir alanın işleyişi o alandaki mücadele ve oyunun varlığı ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bir alandaki mücadelenin varlığının bilinmesi ve farkındalığı olarak tanımlanan habitusun olması da alan işleyişi için gereklidir. Toplumsal alandaki oyunun kurallarını bilen ve bu kurallara uygun şekilde kendini donatan bireyler alanın olmazsa olmazlarıdır. Bireyler arasındaki güç dengesi, sermaye oranları ve toplumsal konumlar arasında meydana gelen değişiklikler alanın yapısı

hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu ilişki alanda egemen olan grup, kurum veya failer olarak isimlendirebileceğimiz varlıklarını korumaya çalışan bireyler ile diğer kesim arasında gerçekleşmektedir. Diğer kesim varlıklarını korumak ve iktidarın nüfuzunda kalmak yerine daha az sermayeye sahip olduklarından dolayı kendi birikimlerini sistemi bozmak ve egemen olan bireyleri mevcut konumlarından etmek için çaba göstermektedirler*.

Bourdieu alanda bulunan bireylerin gerçekleştirdikleri stratejileri üç başlıkta incelemektedir. Alanda mücadele içerisinde olan bireyler bozgun koruma ve izleme şeklinde üç farklı strateji geliştirirler. Bu stratejiler mücadele sırasında bireylerin ellerinde bulundurdukları sermayeler üzerinde yaptıkları davranışlardır. Alan içerisinde meydana gelen mücadeleler sonrasında belirlenen sınıfsal konumlar bu stratejilerin hem nedeni hem de sonucudur. Örneğin egemen sınıf mensubu olan bireyler sermayelerini koruma eğilimindedir. Bir alt sınıfta bulunanla ise alanda egemen olan sınıflara ulaşma amacı güden bireyler izlemeye başvururlar. Ayrıca bir alana yeni katılan bireyler de alanı anlamak, incelemek, bulunduğu konumu tespit etmek vb. amaçlarla izleme eğilimi göstermektedirler. Son olarak dağıtma, bozgun eğilimi ise egemen sınıftan haz etmeyen ve onlara karşı duruş sergileyen bireylerin kullandıkları bir stratejidir. Bu eğilim ile alanın belli bir kesiminde yer alan bireyler; alanı tanımadıklarını ve egemen olan gruptaki bireylerden kopuşlarını dile getirmektedirler. Diğer yandan alan toplumdaki sınıfsal konumlar arasında meydana gelen iletişim ve etkileşimin gerçekleştirildiği bir ağ olarak değerlendirilebilir. Toplumsal konumlarda genel olarak egemen sınıfın özelde de sınıf içerisinde kendini egemen hissedenlerin gerçekleştirdikleri, toplumun geri kalan kesimine işgal veya zorlama yoluyla dayattıkları nesnel iletişim bu bağlamda alanın kapsamına girmektedir. Alan içerisinde nesnel olarak tahakküm, itaat gibi şekillerde ortaya çıkan bu ilişkiler alanda egemen olan bireylere özgün fırsatlar tanımaktadır.

Toplumsal alanda egemen olan veya temsil eden bireyler yani iktidar sembolik iktidardır. Bu iktidar egemen olanların çıkarlarına göre hareket etmekte ve şekillenmektedir. Bourdieu iktidarın toplumsal alanda temel alan olduğunu vurgulamaktadır. Toplumda söz sahibi olan iktidar alanının tanımı Bourdieu'ye göre iki şekilde yapılabilir. İktidar alanı öncelikle bir toplumsal alan üzerinde ve içinde meydana gelen tüm mücadele, düzenleme ve farklılıkların düzenleyicisi ve denetleyicisi olanların oluşturduğu birlikteliğe denilir. Diğer anlamı da bu anlamıyla ilişkili olarak egemen

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Bourdieu, 2016: 135-140.

olan sınıfı kastetmektir. Her iki anlamda da iktidar alanı iktidar şekilleri ve sermaye türleri arasındaki ilişkilerin yapısını anlatmaktadır. Söz konusu ilişki güç dengesi olarak tanımlanabilir. Diğer yandan da iktidar alanı; alanda meydana gelen iktidar için yapılan mücadeleleri de kapsamaktadır.

Alanda meydana gelen mücadele sermaye türleri üzerinden ilerlemektedir. Akademisyen veya entelektüel olma kültürel sermaye ile mesleğe dair bir olay da ekonomik sermaye ile ilişkilendirilebilir. Mücadele alanında sermaye türleri arasında kesin sınırlar yoktur. Yani bir mücadele kültürel sermayeyle başlayıp ekonomik sermayeyle sonuca ulaşabilir. Alanda egemen olan bireyler alanın özgül sermayesini de belirlemektedir. Mücadele sonrasında belirlenen özgül sermaye bir alanın dinamiğini de oluşturmaktadır. Aslında alanın dinamiği egemen sınıf ile mücadeleye giren diğer sınıflar arasındaki ilişkiden doğmakta ve iki toplumsal kesimin birbirine olan mesafesinden etkilenmektedir. Sermaye kavramı alan üzerinde belirlenen ancak alanın da yapısını oluşturan bir kavram olduğundan bir alanın özgül sermayesini belirleyen egemen bireyler alanın yapısına da hâkim olmaktadır. Özgül sermayenin dağılımı alanda bulunan bireylerin sınıfsal konumlarına ve alana dair bakış açlarına bağlıdır. Yani alana yakın olan bireyler özgül sermayeye dolaylı olarak da egemen kesime yakın bireylerdir. Bu durum onlar ayrıcalıklı kılmaktadır. Egemen sınıfa uzak olan kesimler için özgül sermayenin dağılımı biraz daha farklı bir hal almaktadır. Çünkü bu kesimin egemen sınıfa ve alana olan mesafesi, özgül sermayeden faydalanma olasılıklarını düşürmektedir. Alan mal, bilgi, statü gibi toplumsal ayrıcalıkların üretildiği bölgeye denir. Ayrıca alanda üretilen bu ayrıcalıkların dağıtımını noktasında bireylerin girdikleri rekabet ve mücadele de önemli bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Alandaki mücadelenin amacı elde bulunan sermayenin tek konumda toplanması isteğidir. Bundan dolayı alan kavramı hakkında varılacak yargılardan biri de sermaye türleri etrafında yapılandırılmış mekânlar olmasıdır. Alanda sermaye türleri üretilmekte, yer değiştirmekte ve olası mücadeleler için biriktirilmektedir. Aslında sermayenin değeri de alandaki konumuyla alakalıdır. Yani bir sermaye türü alan içerisinde hem mücadele aracı hem de uğruna mücadele edilen bir birikim olmanın yanı sıra iktidara söz hakkı tanıyan bir ayrıcalık da sunmaktadır. Ancak her alanda söz konusu olan sermaye türü değişiklik gösterebilmektedir. Alan içerisinde bulunan sermaye türlerini analiz etmek topluma dair her şeyi ayrıştırmanın yoludur. Bourdieu, deneysel bir yol ile yapılacak

alan araştırmasının sermaye türünü ortaya koyan bir araştırma olacağını dile getirmektedir (Bourdieu & Wacquant, 2014: 82-90).

Bir alana giren nesne veya öznelere alanda yaşadıkları nesne veya öznenin özellikleriyle değil alanın özellikleriyle alakalıdır. Yani alanın etkisi alanın sınırları içerisinde geçerlidir. Bundan dolayı Bourdieu'ye göre, alan hakkında yapılacak araştırmalar alanın sınırlarının bittiği yerde sonlanmaktadır. Ancak bu noktaya kadar gitmek bir araştırmacının görevidir. Bourdieu alanın sınırlarının zaman içinde belirlendiğinin de altını çizmektedir. Bu durum göz önünde tutularak alana bakıldığında alana dâhil olan herhangi bir işletme, kurum veya bireyin alanın sınırlarının belirlenmesinde söz sahibi olduğu yargısına ulaşılabilir. Örneğin bir alanda meydana gelen, alan içindeki birey ve kurumların sermayeyi tek elde tutma mücadelesi veya mücadeleleri; mücadeleye girenleri rakiplerini farklılaştırma yoluna itmektir. Bu durumda alana giriş için kıstaslar koyulmakta ve bu sayede de alana bir aidiyet kazandırılmaktadır. Ancak burada ele alınması gereken bir diğer husus ise bu olaylar bütünü alanın sınırlarını belirlediği gerçeğidir. Bireyler alana girebilmek için belli bir giriş ücreti ödemektedirler. Bu ücret, alanın işleyiş ve yapısına göre farklı sermaye biçimini almaktadır. Ayrıca alana girerken bir fedakârlık yapan birey kendini değerli hissetmektedir. Diğer yandan alanın da değerli olduğunu düşünen bireyler giriş hakkını ödedikleri için alan içerisindeki mücadeleyi de baştan kabul etmiş sayılmaktadırlar. Giriş adına verilenler alanın kendi kuralları çerçevesinde bireylere dayattıklarını da doğal ve meşru kılmaktadır. Alana bu kabuller ile giren bireyler, süreç içerisinde hem kendilerini hem de alanı yeniden üretmektedirler. Bourdieu bir bireyin alana girmeden önce karşılaştıklarına 'giriş engelleri' adını vermektedir. Ayrıca alanlar her zaman söylenmemiş veya kurumsal olarak belirtilmemiş giriş şartlarını taşıyan, bazen de sınırlarını hukuksal bir biçimde belirleyen mücadele arenalarıdır (Bourdieu & Wacquant, 2014: 85).

1.3. SERMAYE

Bourdieu sermaye kavramını, *kişinin belirli bir toplumsal alana katılımını ve bu alan içinde rekabetin getirdiği özel kazançlara ulaşmasını mümkün kılan belirli bir toplumsal arenada mevcut etkili bir kaynak olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda; insanların toplumsal dünyada meydana getirdikleri eylemleri ve eylemlere yönelik oluşturdukları stratejileri, toplumda işgal ettikleri sınıfsal konuma ve sermaye birikimlerine bağlıdır. Bourdieu, sermayenin insanların sahip oldukları kaynakların*

ekonomik, kültürel, toplumsal ve hepsini etkileyen sembolik bir tarafının olduğunu söylemektedir.

Bourdieu'nün tanımlamalarında sermaye kavramı tamamen form değiştirmiş ve “sosyal” olan bir tanıma büründürülmüştür. Bourdieu için sosyal olarak nitelendirilen sermaye, kişinin bir toplumsal alana katılımını ve katılımından sonraki bu alan içerisinde rekabetin getirdiği özel kazançlara ulaşmayı mümkün kılan bir kaynaktır.

Bourdieu'de temel sermaye türleri vardır. Bunlar; maddi ve parasal değerlerle oluşan ve şekillenen ekonomik sermaye, sembolik olarak insanların sahip oldukları servetler ve unvanları kapsayan kültürel sermaye ve son olarak da bir gruba aidiyetten kazanılan sosyal (toplumsal) sermaye olarak üç başlıkta incelenebilir*. Bourdieu, dördüncü bir sermaye türünden de bahsetmektedir. Bu sermaye, insanların sermaye olarak algılamadıkları bir tür olan sembolik sermayedir. Sermaye türleri toplumsal konumlar hakkında da bilgi vermekte ve sınıfsal konumlar arasındaki etkileşimlerde etkileyici rol oynamaktadır. Yani bireyler arasındaki ilişkiler, toplumsal olanı salt olarak değil sermaye gibi etkenler yardımıyla inşa etmektedir (Çeğin ve Meder, 2011: 246).

Toplumsal alan ve içerisinde gerçekleşen eylemler, olaylar, kurumlar vb. durumların kaynağı sermaye türleri ve arasındaki ilişkinin açıklanmasıyla anlaşılabilir. Örneğin; Bourdieu, gelişmiş toplumlardaki sınıflar arası bölünme ve sınıfsal çatışmayı ekonomik ve kültürel sermayenin meydana getirdiğini öne sürmektedir. Gerekçe getirecek olursak gelişmiş toplumlarda sermaye bazında değerlendirildiğinde hem kültürel hem de ekonomik sermaye sahibi olan egemen sınıf ile her iki sermayeye de sahip olmayan halk sınıfları arasında bir sınıfsal ayrışma ve çatışmanın varlığı göz ardı edilemez.

Bourdieu; sermaye türlerinin sınıfların kendi içinde de belli ayrışmalara neden olduğunu söylemektedir. Bahsi geçen ayrışma her iki sermayeye de sahip olan egemen sınıflar içerisinde görülmektedir. Egemen sınıfın egemen kesimini oluşturan bireyler, diğer sınıf mensuplarına nazaran daha fazla ekonomik sermaye sahibi iken; egemen sınıfın diğer kesimi, daha fazla kültürel sermaye sahibi olan sanatçılar ve entelektüellerin yer aldığı kesimdir. Her iki durumdan da anlaşılacağı üzere sermayeler arasındaki etkileşim sınıflarda ve sınıfların kendi içinde sermayeye bağlı olarak bir hiyerarşi ve bölünmeyi ortaya koymaktadır. Bundan dolayı sermaye toplumsal yapıdaki

* Bahsi geçen üç sermaye türü, bu tezin ilerleyen bölümlerinde işlenecektir.

mücadelenin temel etkenlerinden biri olarak işlevsellik göstermektedir*. Sermayelerin bir sınıfın farklı türleri arasındaki dağılımı simetrik ve asimetrik olarak değerlendirilebilir. Güçlü bir kültürel sermayeyi çok da olmasa ekonomik sermayeyle birleştiren serbest meslek sahipleri simetrik yöndeki sermaye sahibi örneklerindedir. Yani bu meslek grubunda kültürel değerlerle ekonomik gelirler aynı yönde bir birikim gösterir. Asimetrik yöndeki sermaye ise tek bir sermayenin hâkim olduğu diğer sermayelerin yeterliliğinin olmadığı meslek gruplarında görülür. Örnek olarak sadece kültürel sermaye sahibi olan profesörler ve bu meslek grubunun tam aksine ekonomik sermaye türünün hâkimiyetinden söz edilebilecek olan patronlar gösterilebilir. Bu iki sermaye yönelimi de egemen sınıf gruplarında gözlemlenebilir. Çünkü diğer sınıf gruplarında bu sermayelerin yeterliliği söz konusu değildir. Toplumsal alanda gerçekleştirdikleri yeniden üretim stratejilerini miras aldıkları ekonomik sermayeye göre şekillendiren sanayiciler, büyük tüccarlar, zanaatkârlar ve küçük esnaf olarak örneklendirilebilecek olan meslek grupları ve toplumsal alanda gerçekleştirdikleri yeniden üretimi temel olarak kültürel sermaye üzerinden kuran üniversite hocaları, ortaöğretim öğretmenleri gibi meslekler toplumsal dünyada bir karşılık sergilemektedirler. Bunun yanı sıra farklı kurumlarda yer almış olmalarına rağmen birbirine denk konumlarda oldukları söylenebilecek ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleriyle üniversite hocaları birbirlerinden mal varlıklarındaki baskın sermayeye göre ayrılmaktadırlar†.

Sermaye konusunda devlet, farklı sermaye türlerinin, fiziksel güç ya da baskı araçlarıyla, ekonomik, kültürel ve bilişsel sermayelerin yoğunlaşma sürecinin vargı noktasıdır. Bu yoğunlaşma devleti sermaye-ötesinin sahibi olarak devlete sermaye türleri ve sermaye sahipleri üzerinde bir güç sağlar. Bu durumun sonucunda, devletin varoluşu ve meydana getirilmesi iktidar alanının kurulmasıyla gerçekleşebilir. Bakıldığında iktidar alanı, içinde farklı sermaye türleri ve sahiplerinin buldukları konumu koruma veyahut belirlenmiş olan bir konuma ulaşmak için gerçekleştirilen mücadelelerin alanı olarak tanımlanabilir.

Bir diğer yandan Bourdieu; sermaye türlerinin bir grubun toplumsal alandaki konumu ve coğrafi alandaki dağılımı ile sermayelerin alandaki dağılımını

* Sermayelerin toplumsal sınıflar üzerindeki etkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Arlı, A. vd.(2014), aynı eser, s. 62-70.

† Bourdieu(2017), aynı eser, s. 186. Bourdieu buradaki ayrımı bahsi geçen eserde daha da ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve örneklendirmektedir.

ilişkilendirmiştir. Yani, bir grubun sermayelere olan toplumsal anlamdaki uzaklığı, ekonomik ve kültürel sermayelerin meydana getirdikleri toplumsal anlama bağlıdır. Toplumsal alandaki sermaye türleri ve ilişkilerinin ortaya konulması; farklı sınıflar arası mücadelelerin ve daha da önemlisi egemen sınıfın diğer sınıflar üzerinde kurduğu hem ekonomik, hem toplumsal hem de kültürel anlamdaki egemenliğin sonucudur (Bourdieu, 2017: 187-190). Toplumsal alanda bireylerin konumlarında belirleyici olan ekonomik sermaye ve kültürel sermaye bireyin doğumundan sonra başlayan bir süreç arz etmektedir. İlerleyen süreçte aile ve okul kurumları ile şekillenirken sosyal yaşamda pekişen bütün faaliyetler sermayelerin oluşumunda etken bir rol üstlenmektedir.

Toplumsal düzendeki konumlarını korumaya ve yükseltmeye çalışan bireyler; çeşitli kültürel, toplumsal ve yerince de ekonomik kaynakları kullanırlar. Bourdieu bu kaynaklara sermaye adını vermiştir. Bourdieu'nün dünyasında toplum sermaye üzerine kuruludur. Yani herkes sermaye sahibidir. Bourdieu para ve mülk, eğitim de dâhil olmak üzere kültürel mallar ve hizmetler, tanışıklıklar ve ilişki ağları üzerinden açıkladığı sermaye kavramını; Marx'ın kullandığı anlamda sermayeden farklı olarak tanımlamaktadır. Bourdieu sermayeyi, emek bakımından farklılıklar barındıranlar arasında kurulmuş olan iktidar ilişkileri olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle onun sermayeye yüklediği anlam, kapitalizmdeki emeğin olduğu veya olmadığı şeklinde değil de; var olan emeğin toplumsal alanda meydana getirdiği güç ilişkileri bağlamında değerlendirilebilir (Swartz, 2011: 110-120). Bourdieu'ye göre kendi ifadesiyle bir sermaye türünün değeri;

“Bu sermayenin kullanılabilceği bir alanın, bir oyunun varlığına bağlıdır: Bir sermaye ya da bir sermaye türü, belli bir alanda hem mücadele silahı hem uğruna mücadele edilen şey olarak, sahibine belli bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren, dolayısıyla basit bir "ihmal edilebilir büyüklük" olmadan, belli bir alanda var olmayı sağlayan şey olarak, belli bir alanda etkilidir. Ampirik çalışmada alanın ne olduğunu, sınırlarının ne olduğunu ve dolaşımında bulunan sermaye türlerini, hangi sınırlarda etkili olduklarını vb. saptamak aynı şeydir (Bourdieu & Wacquant, 2014: 82-83).

Bourdieu alanlar ve onlar arasındaki ilişkileri açıklamak için de sermaye kavramını kullanmıştır. Sermayeler arasındaki farklılıklar ve sermayelerin birbirlerine dönüştürülmelerinin analizi, Bourdieu'nün ortaya koyduğu en özgün ve önemli özellikler arasında sayılabilir. Bir sermayenin alanla ilişkisi dışında var olması ve işlemesi mümkün değildir. Kısaca, bir sermayenin başka bir sermaye türüne dönüştürülebilmesi iki anlama sahiptir. İlk olarak, bu dönüştürme sermayenin yeniden-

üretiminin bir parçasıdır. Bu işlemle sermayeler bir sonraki nesillere aktarılabilir ve sermaye türleri potansiyel olarak yeni bir biçim kazanabilir. İkinci olarak sermayenin dönüştürülmesi Bourdieu'nün, ekonomik malların eylemin ana veya temel güdüleyicileri ve genel sistemin temeli olduğuna inanması fikri üzerinde kurulabilir. Yani bu ikinci anlam, ilk anlama nazaran; daha dolaysız bir yolla açıklanabilir (Arlı vd., 2014: 107).

Toplumsal alanda egemen ve egemenlik altındaki konumlar olmak üzere başlıca iki ayrım vardır. Bourdieu'nün bu konumlarını anlamak için sermaye ve alan arasında kurduğu ilişkiye bakmak gerekir. Yani böylesi bir analiz yapmak daha sağlıklı ve nesnel sonuçlar doğuracaktır. Sermayeler, toplumsal alanda konumlarını korumak ve bir üst konuma ulaşmak yolundaki insanlar için hem bir silah hem de yükselme mücadelelerinde bir yardımcı niteliğindedir. Bourdieu'nün asıl ilgisi, ekonomik kaynaklar üzerindeki mücadeleler olmadığı için Marx'tan ayrıldığı aşikârdır. Sermaye Bourdieu'de Marx'ta olduğu gibi sadece bir toplumsal ilişki değildir; sermaye daha çok, bireylerin yaptıklarının hesaba almasına imkân sağlayan, konumların kendine özgü şartları içinde ortaya çıkan, toplum tarafından üretilen ve yeniden üretimi de sağlanabilen bir toplumsal enerji olarak tanımlanabilir. Farklı sınıf konumunda bulunan bireyler hem farklı düzeylerde aynı sermayeye hem de farklı sermaye tipleri ve sermayelerin farklı kombinasyonlarına sahiplerdir (Çeğin ve Meder, 2011: 246). Sermayenin, Bourdieu'de bir enerji olarak tanımlanması toplumsal alanda meydana gelen olayların ve daha temelde toplumsal alanın analizinde temel hareket ettirici niteliği taşıdığı içindir. Nasıl ki bir enerji herhangi bir mekanik veya kimyasal bir olayın başlangıcı niteliği taşımakta ise Bourdieu'nün toplumsal alan analizinin formülünde de sermaye başlatıcı olarak nitelendirilebilir. Bu noktada sermayenin üç boyutlu bir belirleyiciliği söz konusudur.

Toplumsal alanda sermayenin, bireylerin sınıflandırılmasında üç noktada belirleyiciliği vardır. İlk olarak bireylerin sahip oldukları sermayenin toplam büyüklüğü; ikinci olarak sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayenin karşılıklı miktarı; üçüncü olarak da zaman içinde sermayelerinin değişimi sermayelerin belirleyici olduğu noktalardır. Bourdieu, sınıflar arasındaki mücadeleyi anlamlandırmak için çatışma alanları saptar. Güce göre şekillenen bu alanlar toplumsal olarak belirlenmiş mevkiler arası ilişkilerle bir bağ kurulabilir. Şekillendirici güç ve sermayeler arasında benzer bir dağılım vardır. Toplumsal alanda güç sahipleri egemen oldukları konumlarını

ve diğ er konumlar için belirledikleri ilişkileri, sermaye sayesinde devamlı kılarlar. Sermayelerin dört farklı başlıkta ele alındığı gibi güç de bu sermayelerden içinde değerlendirilebilecek dengeler anlamına gelir. Kısaca tanımlamak gerekirse; ekonomik sermaye en temelinde, ekonomik kaynaklar; toplumsal sermaye, toplum içerisindeki ilişkiler bütünü; kültürel sermaye ise toplumun özünü simgesel sermaye; her sermayenin içerisinde görülebilecek, sahip olunan simgesel değerler bütünü içerir. Sermayeler ve güç ilişkileri toplumlar arasında değişiklik gösterebilir. Örneğin; bir toplumda ekonomik çıkarlar önemli konuma gelmişken, bir diğ er toplumda kültürel çıkarlar önem kazanabilir (Özsöz, 2009: 20-22).

Sermayelerin toplumsal alanda biriktirilmeleri, dayanışmayı açıklamaktadır. Bu da sermayeleri toplum noktasında bilgi kaynağı haline getirmektedir. Dayanışma toplumsal ve kültürel sermaye kavramlarının oluşturduğu bir olgudur. Yani toplumsal alanda bireyler; ilk bakışta akıldışı olarak değerlendirilebilecek pratikleri gerçekleştirirken, kendi çıkarlarına dayalı pratikleri de devamı niteliğinde izlemekte ve ilerleyen zaman içerisinde ilk pratiklerinin akıldışı olmadığını göstereceklerdir. Ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermayeye çevrilmesi, tersinin gerçekleşmesinden daha kolaydır. Bundan dolayı toplumsal ve kültürel sermayenin karşılıklı ilişkisi, ekonomik sermayenin bu iki sermaye türüyle olan ilişkisinden daha kuvvetli ve daha yakın bir nitelik göstermektedir (Swartz, 2011: 118).

Toplumsal anlamda ana sınıf olarak değerlendirilebilecek konumları birbirinden ayıran ilk farklar, toplumun oluşturduğu sermaye biçimlerinde görülmektedir. Toplumsal alandaki farklı sınıflar arasında süregelen bu sınıfsal ayrım sermaye olarak kültürel ve ekonomik anlamda en üst konumdan en alt konuma doğru çizgisel rota ile dağılmaktadır. Bourdieu'nün toplumsal alandaki ayrım ve sınıfsal farklar noktasında tespitleri bu yargıyı daha da açıklar niteliktedir:

Çoğu zaman egemen sınıf, çok kazanıp çok harcayan yüksek gelirlili ve yüksek diplomalı serbest meslek sahipleri, diploması daha alt düzeyde olan, çoğu zaman halk sınıfları ve orta sınıf kökenli olup az kazanıp az harcayan ve zamanlarının önemli bir kısmını arabalarının bakımı vb. ufak tefek tamirat işlerine hasreden büro çalışanları, daha da belirgin bir şekilde vasıflı veya yarı vasıflı işçiler ile özellikle de en düşük gelire sahip, diplomalardan yoksun ve neredeyse tamamı halk sınıflarından gelen vasıfsız işçi ve tarım işçileriyle aşağı yukarı her bakımdan zıtlık içindedirler (Bourdieu, 2017: 177-178).*

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Bourdieu, 2017: 194.

1.3.1. Ekonomik Sermaye

Bourdieu ekonomik sermayeyi Marx'a benzer bir nitelikte ele almaktadır. Ancak farklı olarak Bourdieu, toplumsal alan analizlerinde ekonomik sermayeyi kültürel sermaye ile hiyerarşide etken, eşitsizliğin nedeni bir güç olarak değerlendirir. Yani Bourdieu, Marksist eleştirilerden farklı olarak ekonomik sermayenin üretimi ve toplumsal alanda anlam ifade ettiği yeri tek başına ekonominin oluşturmadığını diğer etkenlerinde incelenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca Bourdieu, ekonomik olan ve olmayan ayırımına karşı çıkmaktadır. Bu noktada Bourdieu'nün çalışmaları her ne kadar bu fikri doğrultusunda olsa da ekonomik indirgemecilik eleştirilerinden kurtulamamıştır. Yine de önerdiği ekonomi çerçevesinin Marx'ın ekonomik sermaye analizi üzerinden sağladığı eleştirel açılımları ne derece içselleştirebildiği tartışmaya açıktır (Arlı vd., 2014: 282) Marx'ın bahsettiği ekonomik sermaye ilişkilerinde Bourdieu, ekonomik sermayenin üretim koşullarıyla hemen hiç ilgilenmemiştir. Bunun sebebi ise sınıfı meydana getiren farklı niteliklerin hiç birisine bir kesinlik yüklemek istememe eğilimi ile açıklanabilir.

Ekonomik sermaye toplumsal alanda otonom çıkan özgül ve ekonomik yararları diğer sermaye biçimleri ile meydana getirdiği etkileşim sayesinde anlamlı kılabilir. Örneğin; tanınmış olmanın sermayesi, değer verme, toplumsal alanda kendini hissettirme ve toplumsal anlamda olgu, olay ve kişilerin birikiminin toplamından oluşmaktadır. Yani toplumda ekonomik sermaye sahibi olarak sayılabilecek yazar, eleştirmen, yayıncı gibi kişiler diğer bireylerin kültürel ve toplumsal sermayelerindeki birikimleri kadar vardır ve mesleki yaşamda tutunabilirler (Bourdieu, 1999: 238).

Ekonomik sermayenin yoğunlaşması, kültürel sermayenin yoğunlaşmasıyla bir arada yer alır. Kültürel sermayenin yoğunlaşması kültürel bir pazarın oluşmasına olanak tanır. Böylece, egemenler kaynakların durumu hakkında soruşturmalarını daha kısa sürede yürütmeye başlarlar. Egemenler elinde bulunan kaynakların bilgisini toplar, onu tekrardan işler ve egemenliği altındakilere dağıtır. Bu durumda egemen sınıf gerek kurumsal, gerek ekonomik, gerekse de toplumsal bir birleştirme yapar. Egemenler kendilerini tüm toplumun bakış açısına yerleştirerek, elinde bulundurduğu ekonomik sermayeye kültürel ve toplumsal bir alt yapı hazırlamış olurlar (Bourdieu, 1995: 114).

Ekonomik sermaye ilk başlarda paranın egemenliğini elinde bulunduran ve yönetici niteliğinde olan, hükümdarların toplum tarafından algılanışı ile alakalıdır. Yani

toplumsal kültürel sermayeye de etki eden sembolik sermaye hükümdarın egemenliğini meşru kılmaktadır. Ayrıca bu durum karşılıklı etkileşim de içermektedir. Yani nasıl ki toplum egemen olan toplumsal alanda bir nüfuza sahip ise egemenlik altında olanlar da egemenin karakterini belirlemektedirler. Bu düzen ekonomik mantığı oluşturmakta ve bir devamlılık arz etmektedir (Bourdieu, 1995: 111). Ekonomik egemenlik toplumsal alanda her yerde görülebilir. Teknik gelişmelerden sanayici veya borsacıların hayatlarına kadar her alanda ekonomik sermayenin etkileri araba, konak vb. kıstaslarla karşılaştırılarak anlaşılabilir. Ekonomik sermaye; diğer tüm sermaye biçimleri gibi toplumsal alanda meydana geldiğinden genişletilmesi muhtemel bir piyasada işler. Ancak ekonomik sermaye, kültürel ve toplumsal sermayenin aksine bu piyasa para temellidir. Kültürel ve toplumsal sermaye, daha özel bir ölçekte değerlendirilebilecek bir kapsamda işlemektedir. Yine de kültür, özerkliğine rağmen, ekonomiye bağlıdır. Ekonomik sermaye diğer sermaye biçimlerinin kökeninde yatmaktadır. Diğer sermaye biçimleri aslında ekonomik sermayenin kılık değiştirmiş biçimleridir (Swartz, 2011: 117). Örneğin; zengin insanlar kendi çocuklarını iyi ve pahalı okullara göndermeye çalışırlar. Bu durum ekonomik sermaye ile kültürel sermaye arasındaki dönüşümün bir kanıtı niteliğindedir.

Toplumsal alanın dinamiğinde var olan bir üst konuma yönelme ve bulunduğu konumu kalıcı bir biçimde elinde tutma eğilimi Bourdieu'nün betimlediği tüm sınıflarda bulunan bir karakteristik özelliştir. Elinde bulunan konumu kalıcı bir şekilde, ekonomik çıkarın haricinde bulundurmamak; ekonomik sermayeye sahip olanların yapacağı bir meziyettir. Bunun nedeni ekonomik sermayenin, ekonomik istikrarı getiren bir zorunluluk karşısında özgürlüğü vadedmesidir (Bourdieu, 1999: 394). Bu durum ekonomik sermaye ile kültürel sermaye arasındaki etkileşimi gösteren bir diğer örnektir.

Bourdieu, ekonomik çıkarların, sanat, edebiyat ve bilim gibi alanların sermaye birikimi ve sermayenin yeniden-üretimi felsefesince işlediğini öngörmektedir. Din, sanat ve bilimin, ekonomi ve sermayeye aslında ters düştüğü düşüncesi yaygındır. Şöyle ki hukuk gibi alanlar ekonomik sermayeyle değil, aksine işlevini gerçekleştirirken adalet ve teknik uzmanlık çerçevesinde bir çizgi izlenir (Arlı vd., 2014: 107-108). Ancak bu noktada hukuk bilim gibi alanların her ne kadar ekonomik çıkarlardan uzak olsa da egemenler tarafından belirlenen bir toplumsal düzenin kabulü bu durumun dolaylı olarak ekonomik sermaye ile alakasını göstermektedir.

Ekonomik sermaye kavramının, kültürel sermayenin ile ortak bir belirleme etkisine sahip olduğu düşünülebilir. Bu durumda, toplumsal alandaki sınıfların belirleyeni olarak ekonomik sermayenin ele alınması, geleneksel sınıf anlayışına farklı bir boyut eklemektedir. Geleneksel sınıf anlayışında bireylerin üretim ilişkilerine göre sınıflandırılmasına dayanan bir anlayış hâkimdir (Özsöz, 2009: 55). Diğer yandan hiyerarşinin ilkesi olarak kabul edilen kıdem; sınıflar arasında da, sınıf içerisinde de kendini üslup ve vurgulama noktasında kendini göstermektedir. Yani sınıfsal konumlar arasında belirleyicilikte söz hakkına sahip olan kıdem; sınıfın kendi içerisinde de çizgileri net olmasa da bölünmelere neden olmaktadır. Bourdieu'nün toplumsal alanda sınıfsal bölünmelerde etkili olarak gördüğü hiyerarşi ve -hiyerarşinin toplumsal sınıflarda kendini gösteren en basit şekli olan- kıdem kavramları; ekonomik sermayenin dağılımı ile belirlenir. Bourdieu hiyerarşinin ikincil ilkesini de kültürel sermayenin dağılımıdır. Kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki karşıtlık, Bourdieu'nün iktidar alanını şekillendirmektedir (Swartz, 2011: 192). Bourdieu bu durumu şöyle dile getirmektedir:

İktisadi sermaye sahipliği için oluşan ve sanayi veya ticaret patronluğundan profesörlüğe doğru ilerleyen hiyerarşinin, buradaki gibi sadece tüketim (araba, tekne, otel) endekslerine bakıldığında belirsizleşmeye başladığı apaçık bir biçimde görülür (Bourdieu, 2017: 180)

Bourdieu kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki bazı farklara da dikkat çekmektedir. Örneğin ekonomik sermaye kültürel sermayeye nazaran daha istikrarlı ve evrenseldir. Kültürel sermaye ise daha istikrarsızdır, çünkü kültürde eleştiri ya da kuşku yoluyla toplum tarafından oluşturulan sermaye yok olabilir. Aileler ve bireyler açısından bir sonraki nesil için gerçekleştirilen aktarımda kültürel sermaye daha yüksek risk altındadır. Ekonomik sermaye bir sonraki nesle değişmeden daha kolay aktarılabilir. Çünkü ekonomik sermaye, ekonomik çıkarlar ve bu doğrultuda elde edilen maddi kaynakları daha çok kapsamaktadır. Ekonomik sermayede bireysel bir çizgi izlenebilir ancak kültürel ve toplumsal sermaye isimlerinden de anlaşılacağı üzere çoğulcu bir işlev barındırmaktadır. Hisse gibi ekonomik değerlerden farklı olarak, eğitim vasıfları vb. kültürel değerlerin kurumsallaşmış hali yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu durumda ekonomik sermayenin yönetilmesi, korunması, kuşaklar arası aktarımı ve hesaplanması daha kolaydır (Swartz, 2011: 117).

1.3.2. Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye bireyin toplumsallaşma ile kendinde ve toplumsal alanda ortaya çıkarttığı anlama ve anlamlandırma örüntülerinin toplamına denir. Kültürel sermaye ikinci olarak nesneleşmiş halde var olan kitap, dergi, makale vb. bilimsel kaynakların kullanma becerisine sahip olmayı ve bu konuda uzmanlaşmış olmayı gerektiren kültürel birikimin bütünüdür. Kültürel sermayenin kabaca bir diğer tanımı ise eğitim sistemi olarak yapılabilir. Bourdieu'nün kastettiği eğitim sistemi modern toplumlarda toplumsal eşitsizliğin temel sebeplerinden biridir. Kültürel sermayenin toplumsal alanda sınıflar arasındaki eşitsiz dağılımı sınıfların ayrımındaki çizgileri daha net bir hale getirmektedir. Diğer bir ifadeyle kültürel sermaye üç şekilde gözlenmektedir. İlki bireysel anlamda gerçekleştirilebilir. Yani insanın akıllı ile bedeninin farkında olması kültürel sermaye içerisinde değerlendirilebilir. İkincisi insanın akıl ve bedeninin farkına vararak kültürel anlamda işgal ettiği yerdir. Bunu eğitimle ve meslekle başarır. Son olarak ise bireyin kendini kültürün bir parçası haline getirmesi de kültürel sermayenin bir parçasıdır (Özsöz, 2009: 20). Kültürel sermaye ilk olarak dünyaya gelen bireyin çocukluktan itibaren bulunduğu aile ortamına ve ailenin bulunduğu sosyal statüye bağlı olarak gelişen dil alışkanlıkları, yazma biçimi gibi vücudun farklı alanlarda kullanım tarzından başlayan bir süreç içerisinde belirlenmektedir. Bu durum kültürel sermayenin eğitim üzerindeki etkisini gözler önüne seren bir örnektir. Kültürel sermaye kavramı, farklı toplumlarda farklı şekillerde gözlemlenir ancak bu durum sınırlı olabilmektedir. Bourdieu kültürel sermaye kavramını, belli bir ulusal yüksek kültüre sahip bir toplumda geliştirmiştir. Bundan dolayı, kültürü elinde tutan veya kültürün oluşmasında dolaylı/dolaysız belirleyici role sahip olan bir egemen sınıfın varlığından da söz etmiştir. Egemen sınıf ile kültürel sermaye arasındaki ilişki bu bağlamda daha anlaşılır bir hal alır.

Kültürel sermaye, kapitalizm öncesi toplumlarda daha çok içselleşmiş bir şekilde gözlemlenmektedir. Kapitalizm sonrası toplumlara gelindiğinde ise Reform ve Rönesans ile birlikte meydana gelen din ve teknik alanındaki gelişmeler toplumsal alana da yansımıştır. Kapitalizm öncesinde dini egemenlerin elinde bulunan bir düzen bulunmaktayken sonrasında kurulu ruhani düzenin önemini kaybetmesiyle dünyaya ait fiziksel, ekonomik vb. güçlerden bağımsız konumlar önem kazanmaya başlamıştır. Diğer yandan burjuvaziyle birlikte aileden soyluluk taşımayan, devlet tarafından kendilerine verilmeyen unvanlarla soylulaşan bir kesim de oluşmuştur. Kapitalizm ve

modernlik öncesi toplumlarda toplumsal konumlar dini ve fiziksel gücün egemenliği sayesinde oluşturulmakta ve üretilmekteydi. Ancak modern toplumlarda toplumsal konumların oluşturulma sürecinde okul önemli bir yer tutmaktadır. Okul bu işlevini egemen olan grubun değer sistemi ve doğuştan gelen özelliklerin ayrıcalık olduğunu eleştirerek, gösterilen çabaya ve elde bulunan yeteneklere önem vererek gerçekleştirmektedir. Doğuştan gelen ayrıcalıklar eleştirildiğinde toplumsal alanın diğer konumları ve soylular, ruhban sınıfı arasındaki ayrımı ortadan kaldırırken toplum hizmetinin temelleri de okul aracılığıyla atılmaktadır. Bu temeller modern ideolojiyi oluşturur. Ruhban ve soylular sınıfı yeni bir tür kültürel sermayeye yaslanmaktadır. Egemen sınıfın diğer kesimleriyle, doğuştan soylularla ve sanayi/ticaret burjuvazisiyle meydana gelen mücadeleler sırasında, toplumsal olarak bir evrensellik fikri oluşturulur (Cogito, 2014: 86). Egemen sınıfın dışında kalan diğer toplum kesimlerinin ellerinde buldukları kültürel sermaye, yabancılaşmayla doğru orantılıdır. Yani şöyle ki; kültürel sermayeyi bünyesinde daha az barındıran egemenlik altındaki gruplar bu durumun sonucu olarak kendilerini ifade edememektedir. Bu da kültürel sermayenin sürekli bir egemen sınıf tarafından belirlenmesi ve diğer sınıflara dayatılmasını anlatmaktadır (Cogito, 2014: 102- 109).

Kültürel sermaye diğer bir yandan toplumsal alandaki dengenin ardında yer alan bir güç olarak değerlendirilebilir. Bourdieu'nün sosyolojisinde merkezi yere sahip olan kültürel sermaye; hiyerarşi kurucu bir güç olarak tanımlanmaktadır. Kültürel sermaye dini, politik ve eğitim gibi sermaye türlerinin de yerini alabilmektedir. Genel olarak kültürel donanım şeklinde tanımlanabilecek kültürel sermaye kavramı, meşrulaştırma, isim verme ve egemenler için kullanılacak bir araç olarak da kullanılabilir (Swartz, 2011: 282). Kültürel sermaye, farklı sınıflarda hiyerarşik düzende ters bir çizgi izlemektedir. Şöyle ki; edebi alana yönelik bir birikim, kendini diğer alanlara yönlendiren insanların ilgilerinden doğar. Aslında kültürel harcamalar bir ekonomik birikimi de beraberinde getirmektedir. Bourdieu bu durumu tiyatroya gitme alışkanlığı üzerine yaptığı bir araştırma sonrasında vardığı kaniyle açıklamaktadır. Ona göre tiyatroya gitme alışkanlığı, hem eğitim hem de ekonomik düzeyle ilişkilidir. Buradan yola çıkarak ekonomik sermayenin toplumsal alana dağılımı kültürel sermayenin bulundurulmasıyla eş değer bir doğrultuda ancak tersi yönde bir ilişkiel bağ kurulabilir. Kültürel sermayesi çok olan sınıflar eğitiminin yanında, çocuklarına, kendilerine has özelliklerini korumaları ve hâlihazırda bulunan kültürel sermayelerini artırma yönünde

telkinler vermektedir. Ekonomik sermayesi fazla olan diğer konumlardaki insanlar kültür ve eğitim noktasında yatırım ve birikimlerini ikinci plana atmaktadırlar (Bourdieu, 2017: 181-184).

Kültürel sermaye ve toplumsal hiyerarşi ilişkisi bağlamında yapılacak olan bir araştırma ve ortaya konulacak olan sonuçlar zor bir sürecin ürünüdür. Bu noktada toplumsal alanın nesnel koşullarının saptanması ve toplumsala dair bir hiyerarşinin ortaya konulması toplumsal alanın kaygan bir zemin özelliği zorlu bir sürecin kanıtıdır. Yani toplumsal alanda saptanan bir hiyerarşik düzen içerisinde bulunan bir sınıf ile bu sınıfın sahip olduğu kültürel sermaye miktarı arasında kurulacak olan ilişkiyel bir bağ çok zor ve risklidir. Bu risk ve zorluk durumu; kültürel sermayenin ile toplum arasındaki oluşmuş statik bir bağın ve kültürün ürünüdür. Toplumsal alanda belirleyici olarak sözü geçen egemen sınıfın belirlediği hedefler de bu ürünlerin yerleştirildiği şemalar olarak değerlendirilebilir (Cogito, 2014: 154).

1.3.3. Toplumsal (Sosyal) Sermaye

Sosyal sermaye, arkadaşlık ilişkilerine bağlı olarak kurulmuş ve bu bağlara dayanan gerçekte olan veya olması muhtemel kaynakların toplamı olarak tanımlanır (Bourdieu, 1986'dan akt. Arlı vd., 2014: 283). Toplumsal alanda bireylerin diğer bireylerle kurdukları bağlar, gruplar, üyelikler ve bu bağlantıların sonucu olarak yükümlülük ve sorumluluklar toplumsal alanın bir parçasıdır. Bu davranış şekilleri ve kurulan bağlar ise sosyal sermayenin ürünüdür. Bourdieu, diğer meslektaşları gibi sosyal sermayeye büyük önem atfetmiştir. Ancak sosyal sermaye toplumsal alan incelemelerinde ekonomik ve kültürel sermayeden sonra gelmektedir. Yani sosyal sermaye diğer kurucu sermaye türleri olan ekonomik ve kültürel sermayenin toplumsal alandaki dağılımıyla paralel şekilde bir özellik arz eder (Arlı vd., 2014: 283).

Kültürel sermayeye benzer olarak sosyal sermaye de bir koruma ve artırma etkisi gözlemlenir. Ancak sosyal sermaye bireylerin sahip oldukları sermaye türünün değil buldukları toplumsal konumların korunması ve artırılmasında etkilidir. Bourdieu bu çerçevede toplumsal sermayeyi bireylerin kalıcı ilişkilerinin ve karşılıklı tanışıklarının toplamına bağlı olarak ilerleyen olan ve olması muhtemel birikim türü olarak tanımlamaktadır (Bourdieu & Wacquant, 2014'ten akt. Yüce, 2007: 57)

Toplumsal sermaye, orta sınıfın yani küçük burjuvanın toplumsal konum mücadelesindeki konumunu koruma ve bir üst konuma özenme davranışının sonucunda

oluşmaktadır. Bu sınıf az da olsa kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olan ancak elinde bulundurduğu sermayeyi kullanmak ve değerlendirmek için ekonomik yaşama çok az giren serbest meslek gruplarından oluşmaktadır. Avukat ve doktorları da kapsayan bu sınıf eğitimden sanata herhangi bir alana yatırım yapmaktan çekinmezler. Bu yolla oluşturdukları toplumsal sermayeyi değer görme ve saygı kazanmak için yararlı bir araç olarak görürler. Bu görüş üst sınıfın güvenini kazanmak için zorunludur (Bourdieu, 2017: 184). Toplumsal sermayeler, ailede başlamaktadır. İlk sosyalleşme alanı olan aile toplumsal alanda belirleyici olan diğer sermayeler ile birlikte toplumsal sermayenin de tohumlarının atıldığı yerdir (Yüce, 2007: 58). Sosyal sermaye ve bu sermayenin korunması belirli bir dizi sorumluluk gerektirmektedir. Bu bağlamda sosyallik açısından zengin olan egemen sınıfın diplomasi, bakanlık gibi görevler sorumluluk olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda hem kamusal hem de özel alanlarda meslek sahibi olan sınıfın üyeleri; boyutları ve üslupları ile göze çarpan sosyal sermayenin üreticileridir. Bourdieu tarafından ortaya atılan sosyal sermayenin nasıl belirlendiğini gösteren bu durumda meslekler bakımından dişil ve erkeklik ayrımı ile bedensel özelliklerin farklılığı göz önünde bulundurularak bir ayrıma gidilmiştir (Bourdieu, 2017: 227-228). Egemen sınıf geniş ve bütünleşmiş aile yapısına sahip olan bir toplumsal kesimdir. Bu durumun sebebi egemen sınıf mensuplarının aileleri ile habituslarının benzer özellikte oluşu ve yakınlığıdır. Bu durum çıkarlarının da örtüşmesini sağlar. Sonuç olarak egemen sınıf mensupları hem sermaye oluşturmak hem de oluşturulan sermayeden dolayı aileleriyle yan yana gelirler. Burada bahsi geçen sermaye genellikle toplumsal sermayedir (Bourdieu, 1995: 140).

Bourdieu kuramını ortaya atarken kendi hayatını da göz önünde tutarak işe koyulmuştur. Deneyimlerinden faydalanan Bourdieu, kendi okul deneyimini anlatırken, Paris'in en iyi okullarından birinde; seçkin ailelerin çocuklarının birbirlerini yıllardır tanıyor olmaları Bourdieu'ye eksik hissettirmiştir. Bu durumun toplumsal sermayeden kaynaklandığını düşünen Bourdieu; kültürel sermaye ile okul arasında kurduğu ilişkisel analize toplumsal sermayeyi de dâhil etmiştir.

Bourdieu, toplumsal sermaye kavramının araştırmalar yapılırken oluşabilecek gereksizleştirmelerin karşısında değerlendirilebilecek bir kavram olduğunu öne sürmüştür. Yani toplumsal sermaye gündelik insan çevre ilişkileri, sermaye türleri ve dağılımları, toplumsal alan araştırmalarının doğal ve kabul edilebilir olması gibi şartların sağlandığında bir çözüm aracı olacaktır. Ayrıca diğer sermaye türlerinin gerek

kendi aralarındaki ilişkinin gerekse de birinin diğersinin yerini alması veya diğersine dönüşmesinin ancak toplumsal sermaye kavramıyla sağlanabilir (Yüce, 2007: 58-59).

1.3.4. Simgesel (Sembolik) Sermaye

Bourdieu toplumsal sınıfların gerçeklikle karıştırılmaması gereken imkân dâhilinde gerçekleşen inşa edilmiş yapılar olduğunu söylemektedir. Bourdieu, kâğıt üzerinde sınıfların ancak onlara fiili kimlik ve seferberlik verecek simgesel ve siyasi bir çalışmayla gerçek sınıfları meydana getirir. Bu bağlamda bireyler toplum içerisinde korumaları gereken ekonomik, toplumsal ve kültürel sermayenin dışında farkında olmadan aidiyetliğini almış oldukları simgesel varlıklarında altı çizilmektedir. Simgesel sermaye, bireylerin toplumsal alan içerisinde habitustan da öte şekillendirici etkiyi içinde barındıran bir kavramdır. Simgesel sermaye, ekonomik bağlamdan bağımsız olarak saygı ve onur gibi yollarla sahip olunan bir birikimdir. Bourdieu, simgesel sermayeyi diğer sermaye biçimlerinden üstte tutmaktadır. Çünkü simgesel (sembolik) olan diğer toplumsal alanların mimarı olacak şekilde belirleyen bir özellik taşımaktadır. Değer kavramının öne çıktığı bu sermaye türü toplumsal yapı ile zihinsel yapı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarma görevini üstlenmiştir. Bu iki yapı arasındaki ilişkinin sonuçları arasında toplumsal bölünmeler, karşıtlıklar ve sınıflandırmalar da sıralanabilir. Bu durum simgesel sermayenin toplumun her alanında karşılaşılan bir sermaye biçimi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Bourdieu simgesel sermayeyi bilgi temelli olarak kabul etmektedir. Simgesel sermaye diğer sermayelerden ayrı bir şey olarak değil; iç içe olarak değerlendirilmesi gereken ve en yaygın olan sermaye biçimi olarak görülmelidir. Simgesel sermaye, devlet eliyle oluşturulan zihinsel oluşumların ürünü olarak görülebilir. Toplumsal alanda eğitimden sanata her alanda söz hakkına sahip olan devlet, kendi üretim araçları vasıtası ile toplumsal alana dair her konumda varlığını hissettirmektedir. Bireylerin toplum hakkındaki görüşlerini ve davranışlarını şekillendiren habitusun diğer bir yanı ise simgesel sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler bu sermayenin varlığının farkında olmadan toplumsal alanda yaşamlarını sürdürmektedir. Ancak buna rağmen her alanda simgesel sermayenin varlığından söz etmek mümkündür. Çünkü simgesel sermaye kabaca algılayış biçimi olarak değerlendirilebilir. Bireylerin hem toplumu hem de toplumsal işleyişini anlamlandırma aşamasında devlet tarafından belirlenmiş olan zihinsel çerçeveler içerisinde oluşturdukları şemalar, habitusa yatkınlıklar ve sahip

olduklarını düşündükleri sermaye türlerinin hepsi simgesel sermaye sayesinde belirlenmektedir.

Bilgisel bir birikimin ürünü olan simgesel sermaye eğitim araçlarını elinde bulunduran devlet tarafından belirlenmektedir. Devlet ihtiyaç duyduğu yeniden üretimi baskı unsurlarından kurtarmak ve gücünü meşrulaştırmak için simgesel sermayeyi kullanır. Devlet ve toplum arasındaki ilişki biçimi olan egemenlik simgesel sermayeyle gönüllü bir sömürü ilişkisine dönüşebilmektedir.

Habitus ile simgesel sermaye arasında bir benzerlik söz konusudur. Ancak habitus daha çok maddi özellikleri barındırmaktadır. Simgesel sermaye ise bu maddi özelliklerinde etkisiyle ortaya çıkan beğeni, egemenlik gibi daha soyut özelliklere sahiptir. Örneğin toplumsal alan içerisinde giyim tarzları ve elbise biçimleri gibi ayrıştırıcı özellikler habitus olarak nitelendirilirken oluşan beğeni biçimleri ve itibar simgesel sermayenin içinde değerlendirilir.

2. EĞİTİM

Bourdieu, sosyolojisinde önemli yapı taşlarının birisi olarak eğitimi dile getirmektedir. Eğitim, toplumsal alanda meydana gelen işleyişin, sınıfsal konumların, hiyerarşik bölünmelerin ve en önemlisi kültürün oluşmasındaki etken rolü başlı başına üstlenen bir kurumdur. Eğitim kurumu, toplum içerisindeki miras alınan paydaların ve sınıfsal konumların arasındaki farklılıkların bir arada tutulması ve çoğul bakış açısının bireylerde oluşturulmasında da önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki bireyler toplum içerisine çıkmadan önce ilk olarak içinde buldukları aile kurumu vasıtasıyla toplum ve toplumsal olana dair fikirler edinmektedir. Ailede başlayan eğitim süreci tüm hayatı kapsayan bir hal almakta ve süregelmektedir. Bu durumda kurum olarak eğitime bakıldığında bireylerin aileden aldıkları sermaye biçimlerinin (ekonomik, kültürel ve simgesel) devamlılığını sağlamak için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda miras alınan sermaye biçimlerinin en başta geleni ise kültür ve kültürel sermayedir. Kültürel sermaye kavramı ile Bourdieu'nün dikkat çekmek istediği başta okul ve eğitim sistemidir. Bunun yanı sıra bu kavram sözel yetenekler, kültürel farkındalık, estetik hakkında bilgi gibi eğitimin geniş bir bölümünü işgal eden olanakların bütünü şeklinde tanımlanabilir. Bourdieu aynı toplumsal kökenlere sahip ancak farklı eğitim düzeylerindeki ailelerin çocuklarının okulda gösterdikleri başarıyı açıklamak için bir dizi araştırma yapmıştır. Bu çerçevede geliştirdiği ve temellendirdiği

kültürel sermaye kavramı Bourdieu'nün kuramında önemli bir yere sahiptir. Akademik başarı, zekâ veya yetenek gibi doğal yatkınlıklara bağlanmamalıdır. Bu yaygın anlayıştan uzaklaşmak kültürel sermaye kavramıyla aşılabılır (Swartz, 2011: 111).

Bourdieu kültürel sermaye kavramını açıklarken kültürel eylemler ve eğitimde görülen farklılıkları üzerinde durmuştur. Bu durum ekonomik eşitsizlikler ile açıklanamamaktadır. Kültürel sermaye, bireyin taşıdığı diğer sermayelerden farklı olarak daha somut ve özerk bir nitelik taşımaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bir birey, başlangıçta ekonomik ve toplumsal sermaye birikimde zayıf bir durumda olsa bile; kültürel sermayesinin yüksek olmasından dolayı toplumsal alanda iyi bir konum elde edebilir (Yüce, 2007: 54). Okul başarısı, öncelikle miras alınmış kültürel sermayeye bağlıdır. Ayrıca toplumun kendi konumunu koruma ve iyileştirme çabasında önemli bir kriter olarak değerlendirilebilir. Bundan dolayı kültürel sermaye açısından en zengin sınıflardan gelen öğrenciler bir eğitim kurumunun eğitim hiyerarşisi içindeki yerini belirlerler. Kültürel sermaye mirası fazla olan eğitim kurumu eğitimcilerin ve kendi yapısının yeniden üretimini başlatan bir sürece dâhil olur. Bu süreçten başarı ile çıkan eğitim kurumları toplumsal alanda üst seviyelere ulaşırken içinde barındırdığı kültürel sermayesi yüksek olan öğrencilerin oranı da çizgisel bir şekilde artış göstermektedir (Bourdieu, 2017: 184-185). Bourdieu, miras alınan kültürel sermayenin devamını okul ve eğitim kurumları ile sağlandığını dile getirmektedir. Kültürel sermayenin toplumsal alandaki işlevlerinden biri de davranış biçim kazandırmasıdır. Ancak kültürel sermayenin işlevini yerine getirebilmesi ekonomik anlamda sorunlardan uzak olmayı gerektirmektedir. Bu durumda toplumsal hiyerarşideki sınıfsal konumlardan kaynaklanan eşitsizlikler kültürel bir özellik kazanmaktadır. Yani toplumsal sınıflar arasındaki farklar sadece ekonomik veya sosyal açıdan değil kültürel açıdan da bir önem arz etmektedir. Kültürel sermaye eğitim kurumlarında bireylerin karşısında kar veya zarar olarak çıkabilmektedir. Kültürel sermaye sahibi olan bireyler eğitim kurumlarında ödüllendirilirken kültürel sermayeden yoksun bireyler ceza almaktadırlar. Bundan dolayı eğitim kurumlarında kültürel farkların gözlemlenmesi daha olasıdır. Eğitim kurumunda alınan bilgilerin kaynağı veya işleme şekilleri kültürel sermaye ile ilişkilidir. Bu durum karşısında egemen sınıfa ayrıcalıkların tanınması diğer sınıf mensubu bireylerin egemen sınıftan gelen bireylere düşmanlık sergilemelerine neden olmaktadır. Eğitimde bu durumun yaygınlaşması sonrasında modern toplumlarda elitler arasında bir değişime neden

olmuştur. Eğitimde meydana gelen bu değişimden fayda sağlayanlar ekonomik sermayesi yüksek olan kapitalist sınıf mensupları yerine kültürel sermaye değeri yüksek olan mesleklere sahip sınıf mensupları olmuştur. Bourdieu, okullarda “kültürel sermaye göstergesi” olarak verilen diplomaların gerçeği yansıtmadığını dile getirmektedir. Bu durumu kanıtlar nitelikte olan araştırmasında Bourdieu; bir dizi müzik yapıtının bestecisini öğrencilere sormuştur. Aldığı cevaplar ışığında okulların kültürel sermayeyi tam olarak vermediği sonucuna ulaşmıştır. Çünkü öğrencilerin verdikleri cevaplar eğitim kurumları tarafından benimsenmiş bestecilerle sınırlandırıldığı halde gözlemlenebilir bir farklılık göstermiştir (Bourdieu, 2017: 26-28).

Bu durumun tüm sermaye biçimlerinde gözlemlenmektedir. Bunun nedeni ise; miras alınan veya elde edilen tüm birikimlerin birbiriyle bağlantılı olmasıdır. Diğer yandan toplumsal alan olarak tanımlanan mücadele arenalarında kültürel bağlamdan ekonomik ve simgesel anlama kadar birçok paylaşım bulunmaktadır. Tam da bu noktada uyum ve devamlılık işlevini üstlenen eğitim kurumunun egemen sınıfın çatısı altında olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Ekonomik sermayeyi elinde bulunduran bu sınıf mali avantaj ile birlikte kültürel sermayenin göstergesi olan eğitimsel avantajı da elde etmektedir. Ayrıca bir eğitim kurumu olan okullar egemen grupların kültürel sermayesini kabul etmektedir. Egemenlik altındaki grupların ise, kültürel sermayesi yoktur. Hükmedilenler, okulda başarısızlığa uğradığında toplumsal hiyerarşiler oluşmakta ve yeniden üretilmektedir (Tezcan, 1993: 29).

Sınıfsal anlamda eğitim kurumuna bakıldığında toplumsal kökene bağlı farklılıkların, müzikten ve sanata kadar her alanda kendini gösterdiği söylenebilir. Ekonomik imkânları ve boş zamanı gerektiren bu alanda, eş eğitim düzeyinde toplumsal kökene göre güçlü bir şekilde çeşitlilik gösterir. Egemen sınıf kökenli olanlar sıklıkla bir müzik aleti ile ilgilenirlerken; halk sınıfları ve orta sınıf kökenli olanlarda müziğe ilgi daha az rastlanılan bir durum halini almaktadır. Görülen bu farklılıklarda etken ise ekonomik imkân ve boş zaman olarak sıralanabilir.

Bourdieu sevilen ressamlar veya müzik yapıtlarına ilişkin sorulara verilen cevaplar üzerinden anlamlandırmaya çalıştığı ilişkisel bağlamın yanıt vermeme oranının da egemen sınıf ile halk sınıflarını karşı karşıya getiren eğitim düzeyiyle yakından ilgili olmasıyla açıklamaktadır. Orta düzey ticari işler yöneticileri, sağlık ve sosyal hizmetler görevlileri, sekreterler, kültür araçlarını barındıran küçük burjuvanın bir özelliği de kültürle ilişkisinin olduğunu kanıtlamasıdır. Küçük burjuva kültürlü olduğunu bir

müzik setine sahip olma, plak dinleme, müzeleri ziyaret etme gibi konularda göstermeye çalışmaktadır (Bourdieu, 2017: 29).

Bourdieu için egemen sınıfların ve kültürlerinin yeniden üretimi; kültürün yeniden üretilmesinin aracı olan eğitim sistemiyle, gerçekleştirilir. Olanakları zorlamak ve kendilerini meşru göstermek için zorlayıcı gücü sahip olan bu gruplar; kendi kültürlerini değerli ve kazanılmış olarak dile getirebilecek gruplardır. Ayrıca bu durumu eğitim sistemi içerisinde keyfi olarak nitelendirilebilecek, bir bilgi temelini yerleştirmek amacı gütmektedirler. Bourdieu, servetin ve gücün önemli olduğu egemen kültürünü kültürel sermaye olarak nitelemekte ve bu sermayenin sınıf bazında eşit bölüşülmediğini eklemektedir (Şentürk, 2010: 73-98). Egemen sınıfın kültürün ve kendinin yeniden üretimine katkıda bulunan kurumlardan biri olarak sayılabilecek olan yükseköğretim kurumları da kendi aralarında sınıflara ve hiyerarşilere ayrılmaktadırlar. Eğitim kurumunun içerisinde hâkim olan hiyerarşiyle kurumun dışındaki hiyerarşi iki zıt kutup olarak karşılaşılan sınıflamalardır. Örneğin; egemen sınıftan gelen çocuklar, dönemin iyi eğitim kurumlarında önceki başarılarından beklenemeyecek kadar asgari oranda bir başarı göstermişse ise bu kurumların eğitim hiyerarşisinin kendisini daha kesin bir biçimde dayatmasından: kaynaklanmaktadır. Kimilerinin sınıf kaybından kurtulmaya yeltenmek ve kendi sınıf güzergâhlarına geri dönmek için, kimilerinin ise kaybedilmiş bir güzergâhın yarıda kesilmiş seyrini uzatmak için uyguladıkları stratejiler, bugün toplumsal yapının dönüşümlerinin en önemli etmenlerinden biridir. Bu sonuca diplomaların eşit elde etme olasılığı sunulduğunda diğer sınıfların çocuklarının diplomalara erişim oranı artarken diğer yandan burjuvazinin tüm çocuklarına bu diplomaları unvanların aşırı üretimi ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan değer kaybı, yapısal bir süreklilik hali almaktadır. Bourdieu bu tespitleri *Ayırım*'da ayrı ayrı çözümlenmelerle ortaya koymaktadır (Bourdieu, 2017: 185-223). Bir diğer araştırmasında da kendi yeteneklerinden son derece emin olan burjuva kökenli öğrenciler, entelektüel faaliyete ilişkin pratik tekniklerin mevcudiyeti noktasında diğer herkesle aynı düşünmekte olduklarını dile getirmektedir. Aynı zamanda yine burjuva kökenli öğrenciler entelektüel maceranın romantik havasıyla umumiyetle uyuşmadığı düşünülen çalışma programına veya bilgi notlarına sahip olmak gibi teknikleri diğerlerinden çok daha fazla hor görmektedirler (Passeron & Bourdieu, 2014: 34).

Zayıf bir eğitim sermayesine sahip olan küçük burjuvazi kendi gelişim güzergâhlarını kendisi çizer. Böylelikle, içlerinden sınıfsal olarak yükselişte olanlar,

hâkim kültüre saygılarını gösterirken ortalama beğenin ya da popüler beğenin tipik yapıtlarını tercih ederler. Örneğin resim sanatı hakkında sorular yöneltildiğinde güzel bir sanat olduğunu söylerlerken zor olduğunu da eklemektedirler. Babaları üst sınıfa mensup olanlar ise, eş eğitim seviyesinde müzik yapıtlarıyla daha fazla bir aşinalık sergilerler bestecilerin isimlerini bilmeseler de, izlenimcileri sevdiklerini daha sıklıkla söylerler, müzeye daha çok giderler ve okul tarafından öğretilen yapıtları daha sıklıkla tercih ederler (Bourdieu, 2017: 99-104). Orta sınıf genellikle içinde bulunduğu pozisyonu yeniden üretir. Bu üretim sürecinde halk sınıflarından kopuşu amaçlayan orta sınıf mensupları; burjuvaziye duydukları hayranlık ve taklit isteğiyle de kendi sınıflarını oluşturmaktadırlar. Çünkü eğitim sistemi içerisinde başarıya ulaşabilmeleri için kültürel olarak gerekli entelektüel ve sosyal kaynaklara ihtiyaç duyarlar (Özsöz, 2009: 39). Bu anlamda küçük burjuvaya örnek olarak ilkökul öğretmenleri, büro çalışanları, küçük işletme sahipleri verilebilir. Geçimlerini sanayi ve ticaret karlarından sağlayan sanat tüccarları ve sanat zanaatkârları da küçük burjuvaziye yaklaşırlar.

Eğitim alanına bakıldığında halk sınıflarından gelen çocuklar kısa süreli teknik eğitimde yüksek oranda temsil edilirler. Yani bir senelik eğitim veren hazırlık sınıflarından ikinci derecede eğitim veren eğitim kurumlarına doğru gidildikçe egemen sınıf çocuklarının payı hep en düşük düzeyde kalırken, orta düzey yöneticiler ve çalışanların çocuklarının payı düzenli olarak artmakta; buna paralel olarak işçi çocuklarının payında bir düşüş yaşanmaktadır (Bourdieu, 2017: 223). Serbest kültür alanında öğrencileri ayıran farklılıklar sosyal imtiyaz ve dezavantajlara gönderme yapsa da aynı anlama gelmemektedir. Yoksun öğrenciler, başka imkânları olmadığından ötürü, tiyatro eserlerinin okunması gibi daha tedrisi davranış kalıplarında dezavantajlarını telafi etmenin bir aracını bulurlar (Passeron & Bourdieu, 2014: 41).

Bourdieu kültürün yeniden üretiminin de eğitim sistemi yoluyla gerçekleşeceğini savunmaktadır. Buradaki yeniden üretim egemen sınıfların kültürünün yeniden üretimidir. Egemenler güçlerini kendilerini ve kültürlerini meşru kılmak için sarf ederler. Ayrıca kültürlerini değerli gördükleri için eğitim sistemine de yansıtma istemektedirler. Egemen sınıfın bu kültürel meşru kılma çabası keyfidir; çünkü diğer sınıfların kültürlerinin egemenlerin kültürlerinden iyi ya da kötü olduğunun bir kıstası bulunmamaktadır. Bourdieu, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesinde katkıda bulunan ve bu eşitsizlikleri meşru kılan bir kurum olarak eğitimin; toplumsal sınıflar arasındaki güç dengesini yeniden ürettiği sonucuna varmaktadır (Tezcan, 1993: 30).

Bourdieu eğitim ve soyluluk arasındaki ilişkiyi okullarda alınan diplomalar ve bu diplomalara erişim oranlarıyla da açıklamaktadır. Diplomalar modern toplumlarda kültürel sermaye sahibi olmanın göstergesidir. Bu bağlamda bakıldığında orta sınıf ve halk sınıfı bireylerin çocukları diplomayı bir üst konuma geçme veya bulunduğu toplumsal sınıf içerisindeki itibarını arttırma aracı olarak görmektedir. Egemen sınıf bireylerinin çocukları ise diğer çocuklarla eşit imkân sunulduğunda unvan ve soyluluk değerlerini kullanma yoluna gitmektedirler. Soyluluk ve unvanların aşırı ve gereksiz üretimi soyluluğun değerini kaybetmesine yol açmakta ve bu durumu sürekli kılmaktadır. Bireylerin eğitim kurumlarından alacakları diplomalara yükledikleri anlam modern toplumdaki toplumsal yapının dönüşümünde etken rol oynamaktadır (Bourdieu, 2017: 223).

Sınıfsal ayrımın bir sonucu ve aynı zamanda da nedeni olan habitus kavramı Bourdieu tarafından Fransa'da eğitim kurumları üzerinde yaptığı bir araştırma ile açıklanmakta ve örneklendirilmektedir. Bu araştırmada lise düzeyinden yükseköğretime kadar birçok öğrenciyi inceleyen Bourdieu; eğitim sürecinde bireylerin yaptıkları seçimlere odaklanmış ve bu seçimlerin toplumsal anlamda sınıfsal ayrımlarla bireysel anlamda da kişiliklerle farklılaştığını göstermiştir. Ancak bu durumun bir diğer yandan da hem bireylerin zihinsel anlamda hem de çevresel derecede etkileyici olması habitus kavramıyla açıklanabilmektedir. Habitus, temel olarak bir kültürün oluşması için gerekli ortamı sağlayan aynı zamanda da kültürün alt birimlerini oluşturan bir kavramdır. Bu bağlamda habitus bir bireyin, bir toplumsal grubun veya bir sınıfın kültürü olabilir. Toplumsal veya bireysel anlamda zihniyet olarak değerlendirebileceğimiz bu kavram; kültür ile benzer şekilde toplumsallaşma sürecinin başladığı aile ortamında ortaya çıkar ve toplum tarafından geliştirilir. Habitus içinde bireyi, kültürü, toplumsallaşma süreçlerini, davranış ve üslup biçimlerini, hatta eğitimi de içinde barındıran bir süreçtir (Tezcan, 1993: 29).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN HİYERARŞİ VE KÜLTÜR

Önceleri çiftçilik ve doğal büyümenin gözetilmesi gibi anlamlarda kullanılan kültür kelimesi XVI. yüzyıldan itibaren insan gelişimini de içine alacak biçimde genişlemiştir. Günümüzde insanın akıl yürütme, belli ilkelere göre davranma ve kişilik sahibi olma hali için kullanılan kültür kavramı sosyolojide; tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içerisinde yaratılan her türlü değerlerle bunları işlemede, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü tanımını kabul görmektedir.

Bourdieu, akademik hayatında toplumsal tabakalaşma üzerinde çalışmalara ağırlık vermiştir. Toplumsal işleyiş üzerinde yaptığı incelemelerinin hemen hepsinde tabakalaşma ve hiyerarşiden bahsetmektedir. Modern dünyanın sınıfsal konumlar ekseninde tabakalara ayrıldığını dile getiren Bourdieu, tabakalaşmanın sermaye türlerine ve miktarlarına göre olduğunu altını çizmiştir. Bourdieu, çalışmalarında kültür ve bireylerin davranışları üzerinde de çok durmuştur. Kültür ve toplumsal alan arasındaki gerçekleşen karşılıklı ilişki Bourdieu'nün temel hedeflerden biri olmuştur. Kültürel olarak toplumda ortaya çıkan/çıkarılan davranışlar ve yatkınlıklar, sınıflar arasındaki ayrımın temel göstergesidir. Bourdieu, toplumsal sınıflar ile kültür arasındaki ilişkinin sadece kültürün ürünü olmadığını belirtmektedir. Bu amaçla Bourdieu, toplumsal sınıf kavramını tekrardan tanımlama ve açıklama çabasına girişmiştir. Bu bağlamda toplumun açıklama ilkesi olarak gördüğü sınıf ve sınıfsal konumların oluşturduğu hiyerarşiye büyük önem atfetmektedir. Beğeni, giyim tarzları ve yeme-içme alışkanlıklarından din, bilim gibi kurumsal alanlara kadar kültür ve kültürel edimler etkilidir. Ayrıca kültür çıkarları somutlaştıran, sınıfsal ayrımları belirginleştiren ve pekiştiren bir özellik de göstermektedir.

Bourdieu'ye göre sınıf çatışması, sanayi sonrası toplumlarda ortaya çıkan ve kültürel farklılaşma sebebi olan bir çatışmadır. Bu özelliğinden dolayı sınıf çatışması yaptırım gücü olan bir mücadeledir. Bourdieu'nün buradaki yaptırımdan kastettiği toplumdaki sınıfsal konumlar üzerinde kendini gösteren simgesel ve kültürel ayrımlardır. Sınıf mücadelesi sadece ekonomik ve değerli kaynaklar ekseninde değil aynı zamanda da egemen konumlara erişmek için gerçekleştirilen çabadır. Bourdieu sınıflandırma ve toplumsal konumlara sahip olma fikrinin sınıf mücadelesinin temelinde

yattığını belirtmektedir. Yani sınıfsal konumlara ulaşma sınıf mücadelesinin asıl sebebidir. Toplumsal mücadelede asıl ele geçirilmeye çalışılan şey egemenliktir. Çünkü egemenlik toplum içindeki ilkeleri, ilkeleri üreten grupları, grupların temsil güçlerini ve sınıflandırma şemalarını kapsamaktadır. Bourdieu sınıf mücadelesinde en önemli nokta olarak tanımladığı meslek unvanları üzerinde gerçekleştirilen mücadeleye odaklanmak gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumdaki bireyler tanınma olasılığı çok olan meslekleri tercih etmektedirler. Bu da yapılan işin toplumsal algıdaki yerinin önemini ön plana çıkarmaktadır. İş ve mesleklerin etiket ve unvanları, sosyal saygınlık belirteci olarak karşılaşılan bir durum haline gelmektedir. Toplumsal alanda bireyler sosyal saygınlıklarını yükseltmek için meslekler arasında ve meslek içerisinde sınıf mücadelesinden çok daha şiddetli bir biçimde mücadele etmektedirler. Modern toplumlarda özellikle gözlemlenen bu sınıf çatışması ve mücadelesinin önemin vurgulamaktadır. Ancak modern toplumlarda meydana gelen rekabet eksenli olan mücadeleler piyasa rekabetinin de önemini göstermektedir. Rekabete dayalı piyasalarda yatırımcılar, bireysel ve grupsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Grupsal yatırımcılar özellikle aileler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu, modern toplumlarda görülen mücadeleye ve çatışma biçimi olan rekabete odaklanmanın modern dönemlerdeki toplumları anlamayı kolaylaştıracağını dile getirmektedir. Bu analizler toplumsal alana dair farklılaşma ve değişimlerin açıklayıcısı niteliği taşımaktadır. Bourdieu alan kavramını bu yönde geliştirdiğini dile getirmektedir. Bu çerçevede iktidarın ve hiyerarşik düzenin kültür tarafından belirlendiğinin altını çizen Bourdieu; üzerinde durduğu kültürel davranışların alan analiziyle gözlemlenebileceğini de savunmaktadır. Yani alan kültürel şartlar, kültür de toplumsal hiyerarşiyi belirlemektedir. Kültür iktidar biçimi olarak; kendi kuralları olan, özerkliğe sahip olsa da ekonomik sermaye ile belirlenebilen ve sermaye gibi toplumda işlev gören bir kavramdır. Bourdieu genelde kültürün özelden de kültürel sermayenin ekonomik sermaye ile olan ilişkisini -ki iki sermaye türü arasında karşıt bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür- modern toplumlardaki egemenliğin temel ilkesi olduğu düşüncesindedir.

Kültür kavramı insanlar arasındaki etkileşim ve iletişimin temelini oluşturmasının yanı sıra egemenliğin de kaynağıdır. Bunun dışında toplumsal alandaki din, dil, siyaset ve sanat gibi alanlar da iletişim üzerinde etkilidir. Elbette toplumsal dünyada olup biten her şey dolaylı olarak da olsa insan iletişimin etkilemektedir. Ancak inanç, örf adet, gelenek gibi değerleri kapsayan kültür bireyleri egemenliğe

yönlendirmektedir. Yani kültür insan davranışlarının egemenlik ve hiyerarşi bağlamında gerçekleşmesini sağlamaktadır. Egemenlik ve toplum arasındaki ilişkide rolü olan kültürün somutlaştıran bir etkisi olduğu söylenebilir. Kültürün bir diğer özelliği de toplumsal alanlarda meydana gelen egemenlik mücadelelerindeki mücadele sahalarını oluşturmasıdır. Söz konusu mücadele sahalarında hiyerarşilerin de belirlenimi gerçekleşir. Mücadele alanlarında kültürün sermaye gibi bireylerin varlıkları olarak değerlendirilebilecek bir yönü de vardır. Ancak diğer taraftan toplumsal bir alanın kuralları, bireylerin yatkınlıkları, rekabetin kaynağı olan şey de kültürdür. Yani kültür hem toplumsal mücadelelerin gerçekleşmesinde hem de mücadeleye katılımı zorlu kılarak bireylere dayatılmasında önemli rol oynamaktadır. Mücadelelerin kaynağı olan rekabetin asıl kökeninde yatan şey kültürdür. Kültür, bireylerin kültüre duydukları ilginin odağında ilerleyen bir sistemdir. Kültüre duyulan ilgi rekabeti oluşturmaktadır. Kültürün oluşmasında etken olan mücadeleler kültürün değerinin toplum tarafından anlaşılmasında ve kültürel değerlere bireylerin inanması noktasında da etkilidir. Kültür kendine duyulan ilgi ve toplumsal alanda kültüre duyulan ihtiyaç sebebiyle nesnel birlikteliklerin oluşumunda etken bir hal almaktadır. Nesnel birliktelikler içerisinde bireyler rekabeti de mücadeleyi de görmektedirler. Ayrıca bu nesnel birliktelikler bireylerin hayatlarını devam ettirdikleri kültür alanlarıdır (Bourdieu, 2017: 367-368). Aslında var olmak için birbirlerine muhtaç olan kültür ve birey kavramları arasındaki ilişki topluma dair anlamların anlaşılacağı bir noktadır. İnsan kültürü oluşturmada ve şekillendirmekte iken kültür de insana karşı aynı görevleri gerçekleştirmektedir. Kültür insanın dünyada yaşaması için gerekli olan insanın ürettiği pratik bir araç olarak düşünülebilir. Diğer yandan da kültür toplumsal alanda mücadeleden düzene kadar herhangi bir alanla ilişki kurulabilen bir kavram olduğundan bireyin ve toplumun her alanında vardır. Örneğin Bourdieu Sanayi Devrimi sonrasında kültürel anlamda yoksun olarak tanımladığı sanayi ve ticarete söz sahibi olan insanların incelenmesinin XIX. yüzyıldaki yazar ve sanatçıların üzerinde kurulan egemenliğin anlaşılması için gerekli olduğunu dile getirmektedir. Yani kültür toplum tarihinin her alanında etken bir konumda bulunmaktadır. Bir toplumun kendinden önceki dönemlerinde meydana gelen gelişmelerin kültür penceresinden bakılarak araştırılması Bourdieu'ye göre gerekli bir analizdir (Bourdieu, 1999: 94).

Kültür ve devlet arasındaki ilişki de egemenlik anlayışının toplumsal bölünmelere neden olmasında yatmaktadır. Devlet, toplum içerisinde oluşan sınıfsal

konumların üretilmesinde pay sahibi bir mekanizmadır. Devlet, bireyleri sınıfsal bölünmelerin yaşandığı mücadele alanına dâhil etmektedir. Mücadelenin kurallarını belirleyen egemen sınıf büyük ölçekte düşünüldüğünde devlette karşılık gelmektedir. Elbette devlet sınıfsal konumlarda egemen sınıf dışında başka bir konumda varlığı iddia edilemeyecek bir kurumdur. Çünkü devlet iktidar, otorite ve güç sahibidir. Modern toplumların azımsanamayacak kısmında yönetim biçimi cumhuriyet olduğundan devleti dolaylı yoldan da olsa halkın yönettiği aşikârdır. Yine de devlet sınıfsal konumlara dair fikir, düşünce ve planlarını algısal yollarla bireylere zihin yapıları şeklinde dayatmakta ve inşa etmektedir (Bourdieu, 2015c: 206). Servet ve güç kültür için önemlidir. Bunun sebebi ise Bourdieu'nün egemenlik ve iktidarı kültüre göre yeniden yorumlamasıdır. Bourdieu bir toplumda egemen olan kültürün kültürel sermaye kıstasıyla belirlendiğini belirtmektedir. Ancak Bourdieu kültürel sermayenin toplumsal konumlara eşit dağıtılmadığının da altını çizmektedir. Toplumsal konumlarda üst sınıfların avantajlı olmasının eğitimde de geçerli olduğunu söyleyen Bourdieu; bu durumun egemen kültürün etkisiyle olduğunu düşünmektedir. Egemen kültürün çizdiği sınırlar dâhilinde toplumsallaşan bireylerin eğitime başlamadan önceki hayatları eğitim başarısı üzerinde etkilidir. Bourdieu; eğitimin bu temel üzerinde ilerlediğini iddia etmektedir. Hatta okul eğitiminin tamamında geçerli olan bir önceki tecrübe ve beceriye dayalı olan bu durum toplumsal sınıflarda farklılık göstermektedir. Örneğin egemen sınıfa mensup öğrencilerin okul öncesinde aldığı eğitimle okulda bu bireyleri daha avantajlı yapmaktadır. Bu da toplumdaki eğitimden yararlanma oranında dengesizlik oluşturmaktadır. Kültürel sermaye miktarıyla paralellik gösteren bu durum başarı oranlarında da kendini göstermektedir.

Bourdieu'nün sosyolojisinin temelini oluşturan iki kutup arasında orta yolu bulma çabası kültürde de kendini göstermektedir. Bourdieu kültürü; değerler sistemi olarak veya sadece davranışların sonucu olarak görmemiştir. Kültür, sosyo-ekonomik açıdan toplumdaki bir sınıfın ya da bireyin bulunduğu sınıfsal konumu belli eden bir göstergedir. Toplumda görülen mücadelenin ürünü olan kültür bireylere rekabeti aşıl原因arak yeri geldiğinde mücadeleye hazır olmalarını sağlamaktadır. Egemen sınıfın gözetimindeki mücadele biçimi kültürün siyasetten ayrı olmadığını göstermektedir.

Bourdieu kültürün toplumsal alanda bireyler tarafından üretildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda mücadele alanlarında üretilen kültürün merkezinde rekabetin olduğunu söylemektedir. Ayrıca rekabet bireylerin kendi bilinçlerinin dışında

gerçekleşen bir davranış olduğundan dolayı olarak kültürel üretim de bilinçsiz gerçekleştirilmektedir. Egemen sınıfın belirleyici etkisinin baş gösterdiği alanlardan biri de kültür ve kültürün üretimidir. Bourdieu, kültür ve kültürün üretimini egemen sınıfa atfetmesini egemen sınıfın kültürel sermaye açısından daha donanımlı olmasıyla açıklamaktadır. Yani egemen sınıfın kültürel sermayeye sahip olan kesimi kültürel üretimin denetimini ve devamlılığını sağlamaktadır. Toplumsal bir alan olarak nitelendirdiği kültürel üretim alanı Bourdieu'ye göre sinema, resim, müzik gibi farklı kültür alanlarından oluşmaktadır. Bir toplumun kültüre dair gerçekleştirdiği davranışların hepsini kapsayan bu alan sermaye türlerinin oranına göre de farklılıklar gösterebilmektedir. Bourdieu modern toplumlarda bu durumun daha belirgin şekilde gözlemlendiğini dile getirmektedir. Gelişmiş dünyada sanatın ve dolaylı olarak kültürün üretimi daha farklı bir özellik göstererek yeni ve biçimsel olarak benzeri görülmemiş bir hal almaktadır. Ekonomik dayatmaların sonrasında kazanımı zor olan kültürel sermayenin ulaşılması kolay bir hal alması bu durumun göstergesidir. Kültürel üretim alanlarının artışı ve kültürel araçların elde edilmesi her ne kadar iyi görünse de kültürün kendi kendine yaptığı bir tehdit olarak değerlendirilebilir (Bourdieu, 2006: 142). Bourdieu modern toplumlara gelmeden önceki dönemde de kültürel üretim için önemli mekanizma olarak okulu görmektedir. Hatta bu dönemde okul toplumsal anlamda bir ayrıcalık olarak görülmektedir. Toplumsal alanda egemen sınıfın soylu olarak nitelendirildiği bu toplumdan modern toplumlara doğru geçişte aileden soyluluk taşımayan ancak okul sayesinde ve devlet tarafından soylu görülen bir kesimin artışı görülmektedir. Modern toplumlara gelindikçe soyluluk kültürel değerlere önem veren bir özellik kazanmaktadır. Bu dönüşüm sırasında belli bir kurum veya aile yoluyla kazanılan soyluluk modern toplumlarda devletin işlerinde çalışma ve devlete yakınlık dercesine göre değerlendirilmeye başlamıştır. Doğuştan gelen ayrıcalıklara karşı çıkan bu ideoloji beceri ve yeteneğe önem vermiştir. Kültürel sermayeye dayanan modern ideolojide herkesin adına ve yararına anlayışı görülmektedir. Evrensel adı verilen bu yarar modern toplumdaki soylu sınıfın amacı olmuştur.

1. KÜLTÜREL SERMAYE VE EGEMENLİK

Bourdieu, sosyolojik incelemelerinin neredeyse hepsinde egemenlik merkezli bir bakış açısına sahiptir. Egemenliğin kültür başta olmak üzere toplum üzerindeki etkisinin toplumsal yaşamı var eden olgu olduğunu düşünen Bourdieu; yaptığı analizlerinde de bu durumu kanıtlama yoluna gitmiştir.

Bourdieu, toplumsal dünyada bireylerin buldukları sınıfsal konumları ile kültürel sermaye arasındaki ilişkiyi saptamıştır. Egemen sınıf dışında kalan toplumsal kesimler kültürel sermaye açısından yoksun sınıfları kapsamaktadır. Alt ve orta sınıf mensupları kültürel sermayenin yoksunluğunun yanında ekonomik ve toplumsal sermayeden de yoksun bırakılmaktadırlar. Çünkü toplumsal dünyada alt ve orta sınıflara kendini ifade etme imkânı verilmemektedir. Bu durum konuşarak egemen olanların toplumun diğer kesimini susturarak yabancılaştırma yoluna başvurduklarının kanıtı niteliğindedir. Anlaşılacağı üzere kültür, egemenlik kaynağı haline gelebilmektedir. Bourdieu bunu göstermeyi kendine amaç edindiğinden dolayı araştırmalarında kültür ve egemenlik çevresinde dönüp durmuştur. Bourdieu egemenlik, kültür ve eğitim arasında da bir köprü olduğunu dile getirmektedir. Toplumsal sınıflar içerisinde en ayrıcalıklı ve imkânlara sahip olan egemen sınıfa doğru gidildikçe bilgiye verilen değer artması eğitime atfedilen önemi de artırmaktadır. Ancak bu konumda bilgiye verilen değer yararlanma amacıyla olduğundan bilginin kendisine biçilen değer yok sayıldığını gösteren Bourdieu, durumun kaynağı olarak eğitim kurumlarını hedef göstermektedir. Miras alınmış kültürel sermaye olarak değerlendirilen eğitim sermayesi sınıflar arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu durumda kültürel sermayenin eğitim kurumunun denetiminde olmaması etken bir rol oynamaktadır (Bourdieu, 2017: 128).

Bourdieu, kültürün modern toplumlara doğru gelindikçe değişime uğradığını savunmaktadır. Bu bağlamda iktidar dengesinin değişimi de kaçınılmazdır. Büyük şirket ve devlet elinde olan egemenlik üniversitelere geçişi söz konusu değişimin sonucudur. Modern toplumlardaki kültürel değişimin sebebi ise bireylerin düzen içerisindeki itaat şeklinin değişmesidir. Bourdieu, ekonomik ve toplumsal anlamda bireylerin itaat etme davranışının erdeme dönüşümü ile bu durumu açıklamaktadır. Özünde bakıldığında zaman ve mekân kavramları göz ardı edildiğinde tüm toplumlarda meydana gelen mücadele ve çatışmanın sonucu olarak kültür de etkilenmektedir. Alt ve orta sınıf mensubu bireyler, egemen olanlara karşı olan düşmanlıklarını biçim ve düzene karşı da sergilemektedirler. Fikri olan bu düşmanlık inkâr ve öteleme şeklinde gözlemlenebilmektedir. Örneğin orta ve alt sınıfın kültürel sermayeye az da olsa sahip olanları sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinliklerde basit çizimler, mutlu son senaryoları ve bilmece dolu karakterlerden hoşlanılmaktadırlar. Bu da tiyatroya, sinemaya veya resim konusunda belli çizginin dışına çıkmayı benimseyen egemen sınıfa karşı

olan tepkilerini bilmeyerek de olsa gösterdiklerinin kanıtı niteliğindedir (Bourdieu, 2017: 56-57).

Bourdieu, sosyal ve kültürel sermaye bakımından zengin olan egemen sınıfın bu sermayeleri koruma görevini üstlendiğinin de altını çizmiştir. Ancak bu bağlamda egemen sınıf mensubu erkeklerin buldukları konumlar itibariyle üstlendikleri görevler, erkek ve dişil meslek gruplarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Egemen sınıfın erkekleri bakanlık ve kabine üyeliği gibi mesleklere gelirlerken karşılama hizmetlerinin zorunluluğu dişil meslekleri de beraberinde getirerek bedensel özellikler bağlamında meşru bir pazarı ortaya çıkarmıştır. Kadınların cazibelerini meslek olarak fayda sağlar şekilde kullanmaları ve güzelliğin iş değeri kazanması kozmetik, giyim gibi yeni alanları da doğurmuştur. Modern öncesi dönemlerde kadın ve erkek arasında güce dayalı olarak uygulanan meslek ahlakı modern dönemde yeniden tanımlanarak farklı bir boyut kazanmıştır. Kadın dergileri ile bedenin meşru kullanımı* bazı ahlaki dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Dişiliğin imgesinin kazandığı farklı anlam uzmanlık okulları, güzelliğe dair yarışmalar vb. ile en geleneksel kadın işlevlerini belli kurallar doğrultusunda toplumsal hayata katmıştır. Böylelikle ciddi kariyer planlarına uygun olarak seçilmiş ve yetiştirilmiş cazibe uzmanları tarafından kadınlar becerilerine göre meslekler yapmak yerine bedenlerini ve cazibelerini kullanmanın fayda sağlayacağı bir imge haline dönüşmüşlerdir (Bourdieu, 2017: 227-228).

2. KÜLTÜREL SOYLULUK

Bourdieu, eğitim sermayesi ve kültürel sermayenin toplumsal alanda belirli unvanlara sahip insanları doğuracağını belirtmiştir. Kültürel sermayeye sahip olan egemen sınıf unvanlara da sahiptir. Burada unvandan kasıt toplumsal anlamdaki sınıfsal konumların var ettiği soylu olma durumudur. Soyluluk modern toplumlarda kültür ile elde edilmektedir. Bundan dolayı kültürel sermaye sahipleri tüm meşru yolları kullanarak soyluluk unvanına sahip olabilmektedirler. Geleneksel toplumlarda daha çok ekonomik güç ile belirlenen soyluluk günümüzde kültürel bağlamda güç kazandırılan bir kavramdır. Örneğin XIX. yüzyıl öncesinde toplum içerisinde burjuva veya toplumun bir diğer kesimi tarafından benimsenen bir davranış veya etkinlik soylular tarafından terk edilebilmektedir. Bu da davranışın zaman içerisinde yitip gitmesine yol açabilmektedir. Aynı şekilde boks ilk çıktığında halk kesimlerince benimsenmesine

* Kadın bedenin mesleklerdeki meşru kullanımı ve dişil mesleklerin ortaya çıkışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bourdieu, 2015b: 19-24.

rağmen ilerleyen süreçte soylu insanlar tarafından izlenen bir hal almıştır. Yani belli bir zaman ve belli bir durumda bir etkinliğin sadece bir grup tarafından benimsenmesi o davranışın sadece söz konusu gruba atfedilmesini gerektirmez. Ki etkinliğin sadece o grubun zevklerine dair işlenmesi ilerleyen zamanda davranışın yok olmasına zemin hazırlayabilir. Bu durum kültürel etkinlikler de kendini daha çok göstermektedir. Bourdieu'ye göre böyle bir durumda kurulan bir formül soyut kalabilmektedir. Yani bir etkinliğin toplumun bir kesimine özelleştirilmesi bireylerin tüm toplumsal alanlarda gerçekleştirdikleri etkinliklerin incelenmesi ve analiziyle yapılabilir. Bunun dışında yapılan atıflar ve bağlamlar zamanla geçersiz sayılabilir bir nitelik kazanabilmektedir (Bourdieu: 1995: 19). Egemenlik için verilen mücadele siyasal alanla sınırlı kalmamaktadır. Toplumsal dünyanın tüm alanlarında biçimlerinde egemenlik için verilen bir mücadele vardır. Bourdieu bu bağlamda seçkin veya soylu olarak nitelendirilen bireylerin oluşturdukları grupların egemenlik konusunda söz sahibi olmalarını da eleştirmektedir. Yani soyluluk, egemenlik anlayışı ile belirlenmemesi gereken bir durumdur. Ancak toplumsal alanda egemen olan sınıf diğer sınıfların gözünde seçkin ve soylu olarak görülmektedir. Aslında bu durumun bir dayatma olduğu da söylenebilir. Yani egemen sınıf mensupları tüm imkânlarını kullanarak toplumun diğer kesimlerinde kendilerine karşı oluşan algıya da hükmedebilmektedirler. Soyluluk iktidar temelli olmadığı için soylu olan ile soylu olmayan ayrımı sahip olunan sermaye türlerine bakılarak anlaşılabilir bir durumdur. Egemenlik ve soyluluk arasındaki ilişki ve yanlış anlaşılımlar Bourdieu'ye göre alan ve kültürel sermaye kavramları ile aşılabilir. Bourdieu beğeni kavramının soyluluk işareti olduğunu dile getirirken, beğenin toplumsal alanda egemen sınıf ve kültürel üretimde önemli bir yeri olduğunu da altını çizmektedir. Soyluluk unvanları eğitim sistemi ve kurumları tarafından bireylere verilmektedir. Aynı şekilde soyluluğun zıddı olarak karşılaşılan düşkünlük ve aşağılık kalıpları da eğitimin ürünleridir (Bourdieu, 2017: 25).

Toplumsal dünya içerisinde bireylerin toplumsal sınıflara ayrılarak bireylere unvanlar dayatılması olumlu haliyle soylulaştırma olumsuz haliyle de damgalama olarak karşılaşılan bir durumdur. Bourdieu bu durum üzerinde durmanın gerektiğini savunmaktadır. Kültürel sermaye sahibi olan soylular toplumsal yaşamda gerçekleştirdikleri davranışları ile değer kazanabilmektedirler. Soyluluk öze önem veren bir statüdür. Kültürel soyluluk sahibi bireyler, bir öze kendini adayan, bu çerçevede davranışlar sergileyen ve ek olarak başka bir çaba göstermeyen bireylerin toplamıdır.

Yani kültürel soylu denildiğinde kendi davranışlarıyla kendini gösterebilen bir karakter çizilmektedir. Bu bireyler özlerinde olduğu için toplumsal alandaki diğer bireylerden farklı olduklarına inanmakta ve kendilerini bu bağlamda yetiştirmektedirler. Kültürel soylular varoluşu özün ortaya çıkması olarak görmektedirler. Bundan dolayı özün devamlılığını sağlayacak bireyler olarak kendilerini toplumdan üslup ve yaşam anlayışı noktasında soyutlamaktadırlar. Soylu olanlar kendi kendilerine kimsenin sormayacağı sorular sorarak kendilerini öze layık görme adına eyleme geçmiş saymaktadırlar. Soyluların kendine görev saydıkları bu durum eğitimin toplumsal sınıflar üzerindeki damgalama ve sınıflandırma etkisini açıklamaktadır. Ancak Bourdieu eğitimin sınıflar ve soyluluk üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması için soyluların özelliği olan benimsedikleri özün soyluları herhangi bir kalıptan uzak tutmasının göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirmektedir. Soyluların, kendilerini ait hissettikleri öze karşı olan sorumluluklarından biri de ciddiyetten uzaklaşmaktır. Bu bağlamda soylular üstü kapalı da olsa kültürlü insan olmayı büyük ve saygın okullarda okuyarak elde ettikleri diplomalara borçludurlar (Bourdieu, 2017: 42-43). Bourdieu, toplumsal sınıflandırmada sınıfsal konumlarda düşüşte olan bireylerin soylu olan sınıfa karşı soyluluk söylemini değiştirme amacıyla olduklarını belirtmektedir. Kültürel olarak soyluluk unvanı taşımayan bu bireyler toplumsal alandaki varlıklarını yeniden yapılandırmanın eski düzenin geri gelmesiyle olacağını düşünmektedirler. Bu durum karşısında yükselmekte olan sınıflar egemen konumlarını korumak için eğitimi bir ayırıştırma ve konumlarını meşrulaştırma aracı olarak kullanabilmektedirler. Egemen sınıf soyluluk belirteci olarak güzele ve estetiğe dair stratejiler ve meslekler geliştirmektedir. Ancak bu stratejiler egemen sınıf mensuplarının kendileri için oluşturduğu ayrıcalıklardan biridir. Bourdieu'nün yükselmekte olan sınıf şeklinde tanımladığı küçük burjuvazi ise estetik ve beğenilerini egemen sınıfın tercihlerinden yana kullanmaktadır. Ancak beğeni ve estetiğe dair düşüncelerini kendi düşüncesi gibi benimsemektedir. Diğer yandan halk sınıfları estetik konusunda pek de bilgili olmamakla beraber küçük burjuva sınıfının estetiği ile örtüşen bir bakış izlemektedir. Yani estetik, soyluluk ve beğeniye dair toplumsal sınıflar içindeki ayrışma öz olarak küçük burjuvazide çözülme yaşamaktadır.

3. TOPLUMSAL ALAN VE İNŞA EDİLMİŞ SINIF

Bourdieu, alanı kendi kendini yenileyen ve üreten bir yapı olarak görmektedir. Alan içerisinde meydana gelen çatışma ve mücadeleler hem alanı hem de toplumda inşa

edilmiş bir sınıfı oluşturmaktadır. Bourdieu'ye göre alan içindeki bireyler belirlenmiş kurallar ve algı şemaları çerçevesinde hareket ederek ortak bir zaman doğrultusunda kendilerini ait hissettikleri bir birliktelik kurarlar. Bireylerin mantıksal olarak kurduğu bu birliktelik ahlaki bütünleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Herhangi bir alanda bulunan bireyler eş zamanlı veya dönüşümlü olarak geçirdikleri bir dizi değişimle kendilerini gösterebilirler. Bir alan içinde yaşamaya başlayan bireylerin belirledikleri kurallardan birisi de ortak zaman dilimi kullanmaktır. İnsanların ilk şehirleri kurmalarından bu yana süregelen bir gelenektir. Bourdieu, toplum olarak bir arada bulunan bireylerin ilk olarak bir kamusal zaman geliştirdiklerini ve bu durumun devletin oluşumuna kadar eskiye dayandığını iddia etmektedir (Bourdieu, 2015c: 20). Bourdieu'nün ortak zamandan kastettiği toplumsal bir süzenin inşasında mesai saatleri, iş ve tatil günleri gibi zamansal karşıtlıkların giderilmesi için koyulan kurallar bütünüdür. Bourdieu bu bağlamda inşa edilen sınıfları aynı toplumsal alan içinde, benzer hayat koşullarında benzer davranışlar sergileyen bireyler olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu bireyler alan içinde girdikleri mücadelelerden dolayı toplumsal hiyerarşide etken rol almaktadırlar. Yani toplumun içinde yer alan sınıfsal konumları inşa eden yine toplumun kendisidir.

Sınıf; istatistiksel veriler ile kanıtlanan ve etnografik incelemeler sonucunda açıklanabilecek olan birlikteliktir. Ayrıca toplumsal sınıf başta zihinsel olarak inşa edilen bireylerin sahip oldukları konuma dair benimsedikleri fikirleri göstermek amacıyla gerçekleştirdikleri davranışların, hal ve tavırların bulunduğu alandır. Kendi inşa ettikleri sınıf içerisinde belirleyici ilişkiler kuran bireyler sınıflandırıcı niteliklerinin yanı sıra başka özelliklerde göstermektedirler. Toplum içinde herhangi bir alanda meydana gelen mücadele toplumsal alana dair birçok bilgi vermektedir. Sınıf özellikleri bu bilgilerin başında gelirken alan içerisindeki bireylerin cinsiyet oranları, mesleki özellikler, gelir dağılımları, eğitim seviyeleri gibi niteliklerde inşa edilmiş sınıfların yansıttığı özellikler arasında sayılabilir. Bourdieu inşa edilmiş sınıfların toplumsal alana dair yansıttığı bu özellikleri ikincil sınıf özellikleri olarak betimlemektedir. Bir toplumsal sınıf tek bir özellik etrafında tanımlanamaz. Örneğin sadece sermaye hacmi ekseninde bir sınıfın inşası mümkün değildir. Sermaye miktarının yanı sıra yaş, cinsiyet, etnik köken gibi diğer niteliklerin inşa edilmiş bir sınıfta olması gerekmektedir. Bu nitelikler zinciriyle oluşturulmuş birliktelikler Bourdieu'ye göre inşa edilmiş sınıflar bağlamında değerlendirilemez. Toplumsal sınıf nitelikler arasındaki ilişki göz önünde

bulundurularak niteliklere ve niteliklerin sonuçlarına gereken değerin verilmesiyle oluşan ayırt edici özelliklerin tümüdür (Bourdieu, 2017: 160-165). İnşa edilmiş sınıfı oluşturan etmenler bireylerin sahip oldukları sermaye miktarı, sermayenin türü, bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımlarıdır. Bu etmenlerin arasındaki ilişki ve bağlılıklara göre inşa edilen sınıf etmenlerden işlevsel olarak en ağır olanın etrafında şekillenmektedir. Sınıfı oluşturan etmenlerin değeri toplumsal alanda uygulanış biçimleriyle anlaşılmaktadır. Bu durumda da etken olan şey kültürel sermayedir.

Bourdieu toplumsal alanda sınıfın mücadele ve çatışma sonrasında inşa edildiğini dile getirmektedir. Bourdieu sınıfı sosyolojik gruplaşma olarak tanımlamaktadır. Bireylerin toplumsal olarak birliktelik kurmaları ise toplumsal alanın sonucudur. Bundan dolayı toplumsal sınıflar ve sınıfsal konumlar toplumsal alanda oluşmaktadır. Bourdieu sınıf kavramını egemenlik ve ayrıcalık ekseninde incelemektedir. Bourdieu'nün sosyolojisinin temelinde yatan kavramlardan bir olan sınıf; sadece üretim çerçevesinde incelenmemesi gereken bir kavramdır. Bireylerin toplumsal dünyada egemenlik ve sermaye için verdikleri mücadelenin bir sonucu olarak sınıflar ortaya çıkmışlardır. Sınıf, toplumsal dünyada birbirine benzeyen hayat şartları ve eğilimlere sahip bireylerin, benzer davranışlar sergileyerek oluşturdukları toplumsal birliktelik olarak tanımlanabilir. Sınıf, aynı habitusa sahip bireylerin oluşturdukları birlikteliklerin tümüne verilen isimdir. Bourdieu sınıf kavramının tek bir bileşen etrafında toplanmış bireyler olmadığını birkaç kriterin sınıfın oluşumunda etkili olacağını dile getirmektedir. Ancak bu bileşenler arasındaki ilişki toplumsal alanın sınıf olarak kazandığı değer için gereklidir. Yaş, cinsiyet gibi bileşenler etrafında bir araya gelen bireyler, yatkınlıkları ve davranışlarıyla toplumsal alanda var olabilmektedirler. Bireylerin alan içerisinde gerçekleştirmiş oldukları eylemleri ayırt edici bir nitelik taşımakta ve toplumsal sınıfları oluşturmaktadır. Toplumsal alanda bireyler, egemen sınıfın çıkarları ve dayattığı stratejiler doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu durum karşısında bazı bireyler itaat davranışı sergilerken bazıları da inkâr edici bir tavır takınırlar. Toplumsal alan içerisinde bireylerin sınıfsal olarak konumlarının belirlenmesi ve bireylerin sınıflandırılma işlemi bu davranışların sonucudur (Bourdieu, 2017: 164-171).

Sınıf kavramı, toplumsal alan içerisinde üretimin yanı sıra tüketim stratejilerinin belirleyici olduğu bir bağlamda ortaya çıkar. Bourdieu, üretim ve tüketim kavramlarını kültürel bir bakış açısıyla incelemektedir. Kültür, toplumsal alanda egemen sınıf

tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde üretilmektedir. Toplumsal alandaki mücadelede elinde bulundurduğu kültürel sermayeyi kaybetmemek için mücadeleye katılan bireyler egemen sınıfı oluşturmaktadır. Bourdieu, kültürel üretimin gerçekleştiği yerleri anlatmak için alan kavramını kullanmıştır. Kültürel üretim alan içerisinde habitus tarafından üretilen davranışlar, yatkınlıklar, algı ve düşünce tarzları, sınıfı belirlemektedir. Aynı zamanda habitus ile sınıf arasında karşılıklı belirlenim ilişkisi vardır. Yani sınıf habitusu üreten bir işleve sahiptir. Alan içindeki bireylerin fiziksel ya da sembolik olarak işgal ettikleri yer sınıf kavramına denk düşmektedir. Sınıf kavramı bireylerin buldukları konum itibari ile sermaye türüne göre çeşitlilik gösteren davranışlarının toplumsal hayata yansıdığı yerde açıklayıcı bir araç olarak kullanılabilir. Sınıfsal farklılıklar, alan içindeki eşitsizliklerden değil, toplumu oluşturan, egemenlik bağlamında kurulan ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bourdieu, alan içindeki bireyin bir toplumsal izden gittiğini bu toplumsallık ekseninde alanda varlığını devam ettirebileceğini düşünmektedir. Bu iz sınıfı belirleyen etmenlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda sınıf toplumsal konum ve birey bedenine bağlı olarak yansıyan özelliklerin tümünü kapsamaktadır. Bourdieu, sınıfı oluşturan alanın sınırlarının yine alan içerisinde belirlendiğini savunmaktadır. Bir alana katılanlar en yakın rakiplerini farklılaştırmaya çalışmaktadırlar. Buradaki amaç rekabeti azaltmak ve alan üzerinde kendi çevresinde bir egemenlik kurma isteğidir. Alana aidiyet kazandırılma adına işleyen bu durum sınıfsal bir giriş bedelinin de dolaylı yoldan oluşumunu sağlamaktadır. Ayrıca alan içinde sürekliliği olan mücadelelerin öne çıkarıldığı durumlar, Bourdieu'ye göre toplumsal alanın sınıfı oluştururken geçirdiği aşamalardır (Bourdieu & Wacquant, 2014: 84).

Bourdieu, sınıfın derin bir dönüşüm geçirdiğini ve bu aşamada toplumsal üretimin etkili olduğunu söylemektedir. Toplumsal üretimin adına gerçekleştirenlerin değerini yitirmesi toplumsal alan içinde oluşturulmuş olan sınıfın dönüşümünü tetiklemektedir. Örneğin belirli kullanım amacıyla üretilen ürünlerin dışında kalan ürünlerin çoğu toplumsal değeri ve kullanımları yansıtırken sınıfa dair özellikler de göstermektedir. Toplumsal değer ve bazı ürünlerin toplumsal kullanımları konusunda sınıf farklılaşmalarının altını çizmek ürünlerin toplumsal anlamının göz önünde bulundurulmasıyla gerçekleştirilebilir. Yani bir kavram veya ürün sınıflar arasında farklılaştırıcı ve ayırıcı bir etkisinin olması o ürünün veya kavramın toplum tarafından yüklenen anlamda gizlidir. Bu kavram ve ürünler genellikle soyuttur; örneğin bir

toplumda yemek pişirme tarzlarının araştırılması, araştırılan toplumsal kesime özgü yemek çeşitlerinden bahsetmeyi gerekli kılmaktadır. Yani Afyon üzerinde yemek pişirme tarzlarının araştırıldığı bir araştırmada keşkek ve katmer gibi yöresel yemeklere atıfta bulunmanın gerekliliği toplumsal alanda veya sınıfta meydana gelen değişiklikler için baş etmendir.

Bourdieu modern toplumlarda sınıfların var olduğunu ve toplumsal alana dair düzenlenmelerde büyük önem taşıdığı dile getirmektedir. Modern toplumlarda sınıf kavramı, toplumsal konumlara bölünmelerin ve toplumsal alandaki mücadelelerin sonucudur. Bourdieu, sınıf kavramının gerçekten var olmasının sınıflandırma mücadelesinin varlığını kabul etmeyle olacağı fikrindedir. Bir sınıf ancak toplumsal alandaki bireylerin harekete geçmesiyle var olabilir. Bireyler toplumsal dünyayı anlama ve toplumsal alan içindeki kendi yerlerini tespit etmek için bir çaba göstermektedirler. Bu çaba alanları oluşturmakta, alanlarda deneyim ve tecrübe kazanan bireylerin birliktelikleri de sınıfları ortaya çıkarmaktadır. Sınıflar bireylerin deneyimleriyle bilebilecekleri ve mücadelelerin hedefi olan toplumsal konumlardır. Bourdieu, toplumsal sınıfların bilimsel olarak tam anlamıyla anlaşılamayacağını altını çizerek toplumsal sınıf yerine toplumsal alan kavramının kullanmayı tercih etmiştir. Toplumsal alanlarda sınıflar net çizgileri olmayan, bireylere alan tarafından dayatılan yatkınlıkları gerçekleştirmelerinin sonucu olarak ortaya çıkan farklılıklar olarak değerlendirilebilir. Sınıflara ait belirli bir davranış biçimi yoktur. Bourdieu toplumsal sınıf yerine koyduğu toplumsal alan kavramının hem birey için gerekli olduğunu hem de bireyin yaşantısı itibarıyla toplumsal alanı oluşturacağını düşünmektedir (Bourdieu, 1995: 27-28).

SONUÇ

Bourdieu, toplumlarda meydana gelen bölünme ve sınıfsal farklılıklardan kaynaklı olarak ortaya çıkan ayrımları açıklamak için toplumun üç sınıfından söz etmektedir. Toplumlar özellikle de modern toplumlar egemen sınıf, orta sınıf (küçük burjuva) ve halk (işçi) sınıfı olmak üzere üç sınıftan oluşmaktadır. Bourdieu, toplum içinde meydana gelen sınıfsal bölünmelerin kaynağı olarak toplumsal alanlarda meydana gelen mücadeleleri göstermiştir. Bourdieu, toplumdaki bireylerin topluma ve çevreye karşı yaşadıkları uyum sürecinde zihinsel ve fiziksel olarak topluma ve toplumsal olaylar karşısındaki davranışlara hazır olmayı habitus kavramı ile açıklamaktadır. Toplum tarafından belirlenen bu kavram bireylerin toplumsal alanlarda belirlediği amaçlar ve koydukları kurallar çerçevesinde oluşan mücadele bölgeleri için bireyleri gerçekleştirdikleri davranışlar bütünüdür. Alanlarda sınıfsal mücadelelerin zeminini hazırlayan birikim olarak değerlendirilebilecek olan sermaye kavramı ise Bourdieu sosyolojisinde özel bir yere sahiptir.

Bourdieu, modern toplumlarda meydana gelen sınıfsal bölünmeleri ve bu durumun kaynağını toplumsal alanlarda ortaya çıkan mücadeleler ekseninde açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda hem alan hem habitus hem de sermaye kavramının modern toplumlar üzerindeki belirleyici rolü yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşılaşılan bir toplumsal durumdur. Bourdieu, toplumsal anlamda değerlendirmelerin sadece iki ekseninde düşünülmesi karşıtı bir sosyolog olarak tek veya çift bağlam yerine yer yer değişken özellik gösterebilen tanımlamalar kullanmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda nesnel ve öznel arasındaki köprüyü kaldırma amacıyla giriştiği kavramsal çaba Bourdieu'nün sosyolojisinin temelini oluşturmaktadır. Bu temel yapıtaşlarını kültürden almaktadır. Modern toplumlarda sermaye, alan ve habitus üçlüsü ile yapılacak bir araştırma kültür ekseninde değerlendirilmelidir.

Kültür Bourdieu sosyolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bourdieu'ye göre kültür; toplumdaki işleyişi tesis eden temel argümandır. Habitus tarafından şekillenen bireylerin toplumsal alanlarda giriştikleri mücadelenin kaynağı olan kültür kavramı Bourdieu sosyolojisinde sermaye türleri içerisinde ele alınmaktadır. Toplumsal birikim olarak kabaca tanımlanabilecek sermaye kavramı kültür ile birlikte incelendiğinde toplumsal hiyerarşi daha anlamlı bir hal almaktadır. Modern toplumlarda hiyerarşik bağlamda sınıfsal konumların anlaşılması sermaye kavramının açıklanması ile

mümkündür. Bu yüzden Bourdieu'nün sermaye kavramının alan ve habitus kavramları ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Alanın kurallarını belirleyen, bireylerin davranışları üzerinde etkili olan aynı zamanda da bireyler ve kültür tarafından belirlenen habitus kavramı sermaye üzerinde de etkilidir. Habitusun sermaye üzerindeki etkisi toplumsal alanda gerçekleşen mücadelelerle anlaşılabilir. Bundan dolayı Bourdieu'nün kavramları bir ütün olarak anlam ifade etmektedir. Yani alan, habitus ve sermaye arasındaki ilişki toplumsal sınıfları oluşturmaktadır.

Hiyerarşinin modern toplumlardaki görünümü kültürel pazar olarak değerlendirilebilecek olan alanlar da gerçekleşmektedir. Toplumsal anlamda belli bir konumda olan bireyler konumlarını korumak için alan içerisinde meydana gelen mücadelelere katılmaktadırlar. Bireylerin alan içerisindeki yerleri ise sahip oldukları sermayenin türüne ve miktarına göre değişiklik göstermektedir. Sermaye ile belirlenen alan içerisindeki konumlar toplumsal sınıfları oluşturmaktadır. Egemen sınıf, orta sınıf ve halk sınıfı olarak sıralanan toplumsal sınıflar kendi sermayelerini kaybetmemek için toplum içerisinde belli bir çaba göstermek zorundadırlar. Ayrıca bu çaba sadece sahip olduğunu korumak amaçlı değil daha fazlasına sahip olma arzusuna da dönüşebilmektedir. Egemen sınıf bulunduğu konumu koruma amaçlı mücadeleye katılırken halk sınıfı bulunduğu konumu ve sermayeyi yükselterek bir üst sınıfa dâhil olabilmek için çaba sarf etmektedir. Orta sınıf ise egemen sınıfa karşı hayranlık ve ulaşma arzusu beslerken bulunduğu konumda sabit kalmaktadır. Toplumsal alan ile sermaye arasındaki karşılıklı ilişki; bireylerin alanlara katılarak giriştikleri mücadelelerin sonucudur.

Modern toplumlarda bireyler alanlara girerken alanın kurallarını oluşturmak için toplumsal olarak kültüre ve bireysel olarak da sermayeye ihtiyaç duyarlar. Bu şekilde hem toplumsal anlamda sınıflar oluşturulmakta hem de alan içinde barındırdığı bireyleri bir bütün olarak tutmaktadır. Söz konusu egemenlik eğitim alanında da kendini gösterdiğinden toplumsal alanda söz sahibi olan egemen sınıfın fikir ve yaklaşımları eğitimde görülür. Bu durum eğitimin kültürel üretim aracı olmasından dolayı toplumun kültürü egemen sınıf tarafından üretilmiş olur. Yani modern toplumlarda hiyerarşide egemen sınıfın etken rolü; eğitim ve kültürde de görüleceğinden toplumsal alan, mücadele veya habitus kavramları da egemen sınıfın gölgesinde oluşturulmaktadır. Egemenlik anlayışı sınıflar arası mücadelenin hem sebebi hem de sonucu olarak paradoksal bir doğru izlemektedir.

KAYNAKÇA

- Anne Jourdan, S. N. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları* (Çev. Öykü Elitez), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arlı, A., & Çeğin, G. (2004). "İdeoloji Gerçeğinin Aşınması ve Pierre Bourdieu'nün Kuramsal Seçenekleri". *Doğu Batı Dergisi*, S.28, ss. 163-181.
- Arun, Ö. (2009). "Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), ss. 77-100.
- Berkkurt, G. (2012/2). "Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collage De France'da Verdiği Dersler". *Sosyoloji Dergisi*, 3(25), ss. 31-56.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*, (Çev. Hülya Tufan), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*, (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (1999). *Sanatın Kuralları (Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı)*, (Çev. Necmettin Kamil Sevil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Karşı Ateşler*, (Çev. Halime Yücel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekarlar Balosu*, (Çev. Çağrı Eroğlu), Ankara: Dost Kitabevi.
- Bourdieu, P. (2012). *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş Metinler*, (Çev. Levent Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2014). "Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar", *Cogito*, S.76, ss.192-203.
- Bourdieu, P. (2015a). *Bilimin Toplumsal Kullanımları Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi için*, (Çev. Levent Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Eril Tahakküm*, (Çev. Bediz Yılmaz), Ankara: Bağlam Yayınları.

- Bourdieu, P. (2015c). *Devlet Üzerine College de France Dersleri (1989-1992)*, (Çev. Aslı Sümer), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*, (Çev. Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, (Çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2014). *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*, (Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Budak, Ö. (2014). "Esnek İstihdam Toplumunda Kültürel Sermaye". *Cogito*, S.76, ss.152-166.
- Büyükokutan, B. (2014). "Amerikan Sosyoloğu Olarak Pierre Bourdieu". *Cogito*, S.76, ss.35-41.
- Chartier, P. B. (2014). *Sosyolog ve Tarihçi*, (Çev. Zuhal Karaca), İstanbul: AçılımKitap Pınar Yayınları.
- Çeğin, G., & Ünsaldı, L. (2014). "Bourdieu'nün Şerhleri Üzerinden "Temsiliyet Simyası"". *Cogito*, S. 76, ss. 89-105.
- Çeğin, M. M. (2011). "Bourdieu'yü Okumak:Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 233 - 256.
- Darbel, P. B. (2011). *Sanat Sevdası Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri*, (Çev. Sertaç Canbolat), İstanbul: Metis Yayınları.
- Emirbayer, M. (2014). "Charles Tilly ve Pierre Bourdieu". *Cogito*, S.76, ss. 42-78.
- Gazioğlu Terzi, E. (2014). "Toplumsal Yapı İle Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Habitus Kavramı". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*,12(46), ss. 73-83.
- Göker, E. (2001). "Durkheim'ın Sol Eli: Pierre Bourdieu'nün Muhalefeti". *Praksis*, S.3, ss. 228-251.
- Güney Çeğin, E. G. (2014). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). "Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu". *Habitus Toplumbilim Dergisi*, S.1, ss. 23-37.

- Koytak, E. (2012). "Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi". *Sosyoloji Dergisi*, 3(25), ss. 85-101.
- Köse, H. (2004). *Bourdieu Medyaya Karşı (İşbirlikçi, Zorba ve Çığırkan Medya)*, İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Meder, M., & Çeğin, G. (2004). "Sembolik Şiddet Arenası: Televizyon ve Medyatik Söylemin Özerkliği Sorunu". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.15, ss. 157-165.
- Ökten, N. (2014). "Devlet Üzerine Son Bir Hesaplaşma". *Cogito*, S.76, ss. 79-88.
- Özsöz, C. (2007). "Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş". *Sosyoloji Notları*, S.1, ss. 15-21.
- Özsöz, C. (2009). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Palabıyık, A. (2011). "Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce*", 16(61-62), ss. 121 - 141.
- Passeron, P. B.-C. (2015). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, (Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Pierre Bourdieu, L. W. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev. Nazlı Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savage, M. (2014). "Pierre Bourdieu'nün Kayıp Kent Sosyolojisi". *Cogito*, S.76, ss. 106-120.
- Sayılan, F., & Özkazanç, A. (2009). "İktidar ve Direniş Bağlamında Toplumsal Cinsiyet: Bir Okul Etnografisi". *Toplum ve Bilim*, S.114, ss. 51-73.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar (Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi)*, (Çev. Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şentürk, İ. (2010). "Pierre Bourdieu'nün Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), ss. 73-98.
- Tezcan, M. (1993). *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

- Türk, E. (2015). "Sosyolojik Düşüncede Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), ss. 127-149.
- Ünal, A. Z. (2017). "Bourdieu'nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), ss. 380-388.
- Wacquant, L. (2014). "1993'te Bourdieu: Bilimsel Kutsamaya Dair Bir Vaka İncelemesi". *Cogito*, S.76, ss. 16-34.
- Yarcı, S. (2011). "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), ss. 125-135.
- Yetim, N. (2005). "Ekonomi ve Sosyolojinin Yeni Bir Kavşakta Buluşması: Sosyal Sermaye". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(11), 91-106.
- Yüce, E. (2007). *Simgesel Seçkinler ve Habitus: Hürriyet Gazetesi'nde Köşe Yazarlığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.